THE BOOK WAS DRENCHED

UNIVERSAL LIBRARY
OU_204387
UNIVERSAL LIBRARY

ఉత్తరరాఘవము.

(కుశ-లవ)

తొమ్మిది అంకముల నాటకము.

ఇది

బలిజేపల్లి లక్ష్మీకాంత కవిచే

రచింపఁబడి

ప్రకటింపఁబడినది.

కాపీరైటు.]

[రు 1-4-0

ఉత్తరరాఘవము.

(కుశ-లవ)

తొమ్మిది అంకముల నాటకము.

మహాకవి భవభూతి సంస్కృత "ఉత్తరరామచరిత"

ననుసరించి

గలిజేపల్లి లక్ష్మీకాంతకవిచే

ఆంధ్రమున రచింపఁబడి

ప్రకటింపఁబడినది.

రెండవకూర్పు 2000 ప్రతులు.

రజత ముద్రాక్షరశాల, తెనాలి.

1924

కాపీరైటు.] [రు. 1—4—0.

ఈ నాటకమునందలి పాత్రలు.

—:పురుషులు:—

శ్రీరాముఁడు
లక్ష్మణుఁడు
భరతుఁడు
కంచుకి
అష్టావక్రుఁడు
సూతుఁడు
ప్రతీహారి
దుర్ముఖుఁడు
వాల్మీకి
,, ఇద్దఱు శిష్యులు
విప్రుఁడు
జనార్దనభట్టు
నారాయణభట్టు
శంబుకుఁడు
దివ్యపురుషుఁడు
కుశుఁడు
లవుఁడు
వటువులు
జనకుఁడు
చంద్రకేతుఁడు
సూత్రధారుఁడు

Checked 1965
Checked 1969

—:స్త్రీలు:—

సీత
విప్రునిభార్య
అనసూయ
మురళ
వాసంతి
అరుంధతి
కౌసల్య
పృథ్వి
భాగీరథి

శ్రీ రామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః

విజ్ఞప్తి.

సహృదయులారా! చిరకాలముక్రిందటనే ఉత్తరరామకథను స్వతంత్రనాటకముగా వ్రాసితిని; కాని భవభూతిమహాకవి యుత్తరరామచరితమందలి యద్భుతకథాసంవిధానముంగూర్చి చర్చించుకొను కొలంది నానాటకమును బ్రకటింపవలయునను నుత్సాహమే లేకుండెను. ఈనిరుత్సాహముతో నూరకుండక యామహాకవి నాటకమును దెనిఁగింప మొదలిడి చాలవరకు ముగించితిని. అవకాశమొదవిన ట్లక్కడక్కడ ననేకుల కనేకపర్యాయములు తెనిఁగించినభాగములను స్వతంత్రించివ్రాసిన భాగములనుగూడ వినిపించితిని. ముద్రణకుఁబూర్వమే వీనిలోని కొన్నిపద్యములనెందఱో కంఠపాఠముచేసి చదువుచుండిరి. విడివిడిగా నీరెండుభాగములు రెండుసంపుటములుగాఁ బ్రకటింపుమని కొందఱును, కొంతప్రయత్నముతో నైనఁ బ్రదర్శించుట కనుకూలముగా నీరెండు సంపుటములలోని భాగములను గథాసంవిధానమునం బౌచితిని బాటించి యనుసంధించి యొకసంపుటముగానే ముద్రింపుమని కొందఱును నాకు సలహానిచ్చిరి. ఈ రెండవపద్ధతి కొన్నికారణములచే నాకునచ్చెను. ఏమన, ఒకకథయే రెండుగ్రంథములుగా ముద్రించుట ధనవ్యయమగుననియు, ధనవ్యయమున కొప్పుకొన్నను నిదివరకుండిన మహామహుల కేవలాంధ్రీకరణములుండఁ బాఠకులకైనను నాయది యేమంత గాణించుననియు, నిజమైన నాటకసారస్వత కళాప్రదర్శనమునందు సమర్థులయ్యుఁ బామరరంజనమునకై యేపార్సీమట్లతోడనో విదేశీయ విజాతీయ రుచులతో బయస్కోపు ప్రదర్శనముల ననుకరించి కాలక్షేపముచేయు నిప్పటినాటకపు కంపెనీలవా రీవఱకుండిన యుత్తమోత్తమములగు నాంధ్రీకృతోత్తరరామ చరితముల నాడుటకే వెనుకాడుచున్నప్పుడు నాయాంధ్రీకరణమును మాత్రము ప్రదర్శింప సాహసింతురాయనియు, నంతసోడిమ యీకంపెనీలకుఁ గలిగినప్పుడున్న, యాంధ్రీకరణములే చాలుననియు నూహించుకొని భవభూతి యనుసరణమును నాస్వతంత్రరచనయు జోడించి యొకసంపుటముగానే ముద్రించితిని. ఇదియైనను పార్సీమట్లవారికంతగా నక్కఱకురాదుగాని నాటకసారస్వతకళాసౌధము నారోహింపఁ బ్రయత్నించువారికి మొదటిమెట్టుగానైన నుపయోగించునని నానమ్మకము. ఇట్లుజోడించుటలో భవభూతికథ యించుకంత మార్పునలపవచ్చినది. లక్ష్మణుఁడు సీతను వాల్మీకాశ్రమప్రాంతమున విడిచిపోయిన కథను భవభూతి ప్రత్యక్షముగాఁ జూపక, తనద్వితీయాంక ప్రారంభమున నొకవిష్కంభ

ములో నాత్రేయి వాసంతికచేఁ జెప్పించినాఁడు. అందు సీత ప్రసవవేదన కోపఁజాలక గంగలో దుమికినట్లును, అందు కుశలవులఁ గనినట్లును పృథ్వీభాగీరథులామెను బోషించినట్లును వారిపాలువిడిచిన పిల్లలను వాల్మీకికి నొప్పగించినట్లును జెప్పించినాఁడు. సీతమహాత్మ్యమును బ్రకటించుటకై ఆమెకు లోకాంతరావాసమును, అందు లౌకిక దేవతాపోషణమును గల్పించి, సీతారామ పునస్సంయోగమువరకుఁగూడఁ కుశలవులకైనను సీత తమతల్లియని తెలియకుండనుంచి యద్భుతరసమును బ్రదర్శించినాఁడు. సీతను లక్ష్మణుఁడు వాల్మీకాశ్రమమున డించుకథ ప్రదర్శనమునకు యోగ్యముగనుండువని నేనప్రత్యక్షముగ రెండవయంకమునఁ జూపించినను భవభూతి పరమోద్దేశములకు భంగము రానీయలేదని చదువరులు పరికింతురుగాక. భవభూతిమహాకవి హృదయమును వెల్లడించుటలో నావంటివాని కేలోపములు లేకుండుట యొకగుణమే కాని యుండుట యంతలోపము కాదు. నాగ్రంథమునఁ బొరపాటున నేవి రసమెందేని బొసంగినచో నానందింతురుగాక !

నాటకసామాజికులు వారివారి వీలుననుసరించి 1,2,3,6,7,8,9, అంకములఁగాని 1,2,5,6,7,8,9, అంకములఁగాని ప్రదర్శించుకొనవచ్చును.

రెండవకూర్పు.

నా యీగ్రంథము కొలఁదిమాసములకే రెండవతూరి ముద్రించుట కవకాశ మొసంగినందులకు నాంధ్రపాఠక మహాశయులకు నాకృతజ్ఞతాభినందనము లర్పించుచున్నాఁడను. ఈకూర్పునందు మార్పులక్కడక్కడ నవసరముగా జూపట్టినను నాకవకాశము లభింపమి యట్లేముద్రించితి.

నాటకసామాజికులు సుళువుగా నెట్లుప్రదర్శించుకొనఁదగునో మొదటికూర్పు పీఠికలో వ్రాసితిని. ఆవిధముగ బ్రదర్శించిన నాటకము అయిదుగంటల కాలమునకంటె నెక్కుడుపట్టదు. శ్రద్ధతోఁ చదివి నిపుణముగఁ బ్రయోగింప గలిగినచో నాటకమంతయు ప్రేక్షకులహృదయ మాకర్షింపఁగలుగునని నమ్మకము.

ఇట్లు,

విద్వజ్జన విధేయుఁడు,

గుంటూరు,
1-6-24.

బలిజేపల్లి లక్ష్మీకాంతం.

— ప్రస్తావన. —

గీ॥ ఆదిమకవీంద్రులకు నభివాదనంబు
విమలభక్తి నిదే సమర్పించుకొందు;
అమృతయును, నాత్మకలయునై యలరు వాణి
నిత్యకల్యాణి మాకు రాణించుగాక॥

(నాంద్యంతమున సూత్రధారుఁడు.)

అతివిస్తరమేల? ఆర్యమిశ్రులారా! వినియుందురుకదా, మహానుభావుని, కాశ్యపుని, శ్రీకంఠపదలాంఛనుని, పదవాక్యప్రమాణతత్త్వజ్ఞుని జాతూకర్ణీపుత్రుని భవభూతియను మహాకవిని; వశీకృతవాణియగు తత్కవిబ్రహ్మచే గీర్వాణభాషలో రచియింపఁబడి, విదర్భదేశములోని పద్మనగరమునందుఁ గాళప్రియనాథుని యుత్సవసమయమునఁ బ్రదర్శింపఁబడి విశ్వవిఖ్యాతిం బడసిన యా "ఉత్తరరామచరిత" నాటకమును" గొలఁదిమార్పులతో నాంధ్రమున నేఁడు మీయెదుటఁ బ్రదర్శింప నెంచితిమి, కావున సావధానమున నవధరింతురుగాక!

కార్యవశమున నే నిప్పుడయోధ్యాపురవాసినయి రామసమకాలికుఁడనైతిని (అంతటఁ గలయఁజూచి) ఓహో! ఏమిది పౌలస్త్యకులధూమకేతువగు శ్రీరామసార్వభౌముని పట్టాభిషేకసమయము కదా! రాత్రిందివము లవిచ్ఛిన్నముగ మహానందనాందీవాదములతో సందడించు నీ చత్వరస్థానంబులెల్లఁ జారణవ్యాపారములు లేక మాటుమణఁగి యున్నవి.

నటుఁడు—(ప్రవేశించి) భావా! ఎఱుంగవా యేమి? ఈయుత్సవములెల్ల నెవరి నారాధించుటకై యిన్నిదినములు జరిగెనో యట్టి లంకాసంగ్రామమిత్త్రులగు వానర, రాక్షసులను, నానాదిగంతాగతులగు పూజ్యులగు బ్రహ్మర్షి రాజర్షి సత్తములను, నెవరియిండ్లకు వారిని మహారాజుగారు పంపివేసినారుకదా; మఱియు నిప్పుడు,

గీ॥ అల్లునిమఖంబుఁ గనఁ జనిరయ్యాశ్రమమున కరిగిరవనిసుతల్లులందఱు నరుంధతీసతీమణి వెనువెంట, ఋషికేంద్రుఁ డలవశిష్ఠుఁ డధిష్ఠాతయై మెలంగ॥

సూత్ర—భావా, విదేశీయుఁడఁగాన నడుగుచున్నాను. అల్లుఁ డెవ్వరు?

నటు— గీ॥ దశరథున కుద్భవించె శాంత యనుకన్య
రోమపాదుండు ముద్దార నామెఁ బెనిచె
ధర్మపత్నిగ నల విభాండకసుతుండు
ఋశ్యశృంగుండు దానిఁ బరిగ్రహించె॥

ఆయల్లుఁడే యిప్పుడు ద్వాదశవార్షిక యజ్ఞమును బ్రారంభించినాఁడు. పూర్ణగర్భిణియగుటచేఁ గోడలిని సీత నింటనే విడిచి తప్పనివిధిగాఁ బెద్దలందఱా యాగమునకేగిరి.

సూత్రి— ఆగోడవయంతయు మనకేల? పద. రాజద్వారము నాశ్రయించి మన కులధర్మము ననుసరింతము.

నటు— అలాగైన మహారాజుకొఱకుఁ బరిశుద్ధమైన స్తోత్రపద్ధతి నేదేని నిర్ణయింపుము.

సూత్ర— మారిషా!

గీ॥ ఎల్లవిధముల నుతియింపు మేల శంక?
తప్పు లెన్నుట మొల్లను దక్షదింక;
యువతులం దెట్లొ యట్టులే కవితలందు
సాధుతానిర్ణయమున దుర్జనులు జనులు॥

నటు— కడుంగడు దుర్జను లనుము.

గీ॥ జానకీదేవిఁ గూర్చియే జనులు లేనిపోని యపనిందలను దలమోపినారు
హేతువింతకు రక్కసునింట నుంట, వహ్ని పరిశుద్ధిమాట యబద్ధమంట

సూత్రి— ఈలాటికింవదంతి మహారాజు చెవి సోఁకెనేని కొంపమునుఁగు నే!

నటు— కాని సర్వథా వేల్పులును ఋషులును శ్రేయమాపాదింతురు గాక! (పరిక్రమించి) మహారాజుగారిప్పు డేమన్నారో? (విని) ఇట్లనుకొనుచున్నారు.

మ॥ అనుఁగుంగూఁతును నల్లునిం గన విదేహాధీశుఁడే తెంచి, మ
న్నన నిన్నాళ్ళు మహోత్సవంబులను మాహానందమునన్ దీర్చి క్రి
న్నన నేఁడే తనయింటికేగెను వసంతంగాన్న సీతన్ బ్రియం
బునఁదేర్పం బ్రభువేగ నా సభవంకం గొల్వుఁ జాలించుచున్॥

(ఇరువురు నిష్క్రమింతురు.)

—♦ ఇది ప్రస్తావన. ♦—

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః.

ఉత్తర రాఘవము.

ప్రథమాంకము.

(శ్రీరాముఁడును సీతయు నుపవిష్టులై యుందురు.)

రాము—దేవీ! వైదేహీ! ఊఱడుము. మనపైఁ బ్రేమ లేకయా మీ తండ్రిగారు వెడలిపోయినది? నిత్యకర్మానుష్ఠాన తత్పరులయిన వారికి, స్వేచ్ఛావర్తనము సాగివచ్చునా? ఆహితాగ్నుల గృహస్థ ధర్మమాచారభంగ సందేహములతో ననుక్షణము సంకటమైనదని యెఱుంగవు?

సీత—ఎఱుంగుదును; అయినను బంధుజనవియోగములు మనస్సుల వ్యాకులపెట్టక మానవుకదా.

రాము—ప్రేయసీ; ఇవియే సంసారములోని భావములు హృదయముల విదారించునవి. వీని నేవగించియే జ్ఞానులరణ్యముల విశ్రమింతురు.

కంచుకి—(ప్రవేశించి) రామభద్రా! (అని శంకించి) మహారాజా!

రాము—ఆర్యా! తండ్రిగారి పరిజనము నన్ను "రామభద్రా" అని పిలుచుటయే నాకు ముచ్చట, అలవాటు తప్పింపకుము.

కంచుకి—ఋష్యశృంగాశ్రమమునుండి అష్టావక్రులు దయచేసినారు.

సీత—అభ్యంతరమేమి!

రాము—వెంటనే ప్రవేశపెట్టుము.

అష్టా—(ప్రవేశించి) మీకు శుభమగుఁగాక !

రాము—అభివందనము. ఇటు దయచేయుఁడు.

సీత—వందనము. కుశలమే కదా పెద్దలందఱికిని మావదినె శాంతమ్మకును?

రాము—నిర్విఘ్నముగ సాగుచున్నదా యజ్ఞము ?

సీత—అయ్యా ! వారు మమ్ముఁ దలంచుచుందురా ?

అష్టా—దేవీ! భగవంతుఁడు వసిష్ఠుఁడిట్లు నిన్నుఁగూర్చి చెప్పుమనియె.

సీ॥ వివిధప్రజారాధ్య ♦ విశ్వంభరాదేవి కడుపారఁగా నిన్నుఁ ♦ గన్నతల్లి
అపరప్రజానాథుఁ ♦ డని జగన్నుతిగన్న జనకరాజర్షి నీ ♦ యనుఁగుఁదండ్రి
భువనబాంధవుఁడు మే ♦ మును వంశగురులమౌ నలరాచవారి కో ♦ డలవు నీవు
మనుకులాలంకార ♦ మునకు రామునకు, గుణాభిరామునకు న ♦ ర్ధాంగివీవు
గీ॥ అమ్మరో! యింతకంటె సం ♦ ప్రార్థ్యమైన | శ్రేయమెయ్యది గురులమా ♦ శీర్వదింప
రాఘవధురంధరుల సుపు ♦ త్రకులఁ గాంచి | వీరమాతృవుతల్లివై ♦ వెలయుము తల్లి!॥

రాము—దేవీ ! అనుగ్రహింపఁబడితిమి.

అష్టా—రామభద్రా! భగవతి యరుంధతియు శాంతయు పదే పదే నీకుఁ జెప్పుమనిన సందేశమిది. "వేవిళ్లగుటచే జానకి యేమేమి యభిలషించుచుండునో వానిని వెంటనే నెఱవేర్చుచుండుము" అని.

రాము—అలాగుననే ; కోరినదే తడవుగా.

అష్టా—వత్సా! జానకీ! నీయాఁడుబిడ్డయు ఋష్యశృంగులును నీకుఁ బలుమాఱుఁ జెప్పిన దిది. "అమ్మాయీ! నీవోపలేనిదానవగుటచే యజ్ఞమునకు నిన్నుఁ దోడ్కొని రాకుంటిమి. అబ్బాయిని రామభద్రుని నీవినోదముకొఱకే నీయొద్దవిడిచివచ్చితిమి. పుత్రపూర్ణోత్సంగవగు నాయుష్మతిని నిన్నుఁజూచి యానందింపఁగలము." అని

రాము—(చిఱునగవుతో) తథాస్తు. వసిష్ఠభగవానులు నాకేమైన సందేశమనుగ్రహించిరా?

అష్టా—ఇదిగో వినుము.

గీ॥ అల్లునిమఖంబు, తీరమి ♦ యయ్యొ మాకు
బాలుఁడవు, నీకుఁ గ్రొత్త భూ ♦ పాలనంబు
జనుల రంజించి కాంచు య ♦ శంబె ధనము
కంటెఁ బ్రాణంబుకంటె యో ♦ గ్యంబుమీకు ॥

రాము — భాగ్యము.

గీ॥ దేశజనరంజనక్రియా ♦ దీక్షయందు
స్నేహమునుగాని, దయగాని ♦ స్వీయమైన
సౌఖ్యమునుగాని కడకు నీ ♦ జనకసుతను
గాని విడనాడుచో వెను ♦ కాడఁబోను ॥

సీత — ఆహా! కావుననే యార్యపుత్రులు రఘువంశధురంధరులు-

రాము — ఎవరక్కడ? అష్టావక్రుని విశ్రమింపఁజేయుఁడు.

అష్టా — (లేచి పరిక్రమించి) ఓహో చిరంజీవి లక్ష్మణుఁడరుదెంచినాఁడు. నేను విశ్రమింపఁబోయెదను. (నిష్క్రమించును)

లక్ష్మ — జయము జయ మార్యునకు. నియమించినప్రకారము మీచరిత్రమంతయుఁ జిత్రకారుఁడు పటమునఁ జిత్రించినాఁడు. వినోదింపఁ గోరెదను.

రాము — వత్సా! మంచి సమయమునకే తెచ్చితివి. దేవిని వినోదింపఁ జేయువిధానమెఱుంగుదువు. కథయెంతవరకుఁ జిత్రింపఁబడినది

లక్ష్మ — ఆర్యురాలి అగ్నిపరిశుద్ధివరకును

రాము — హా! పాపము శాంతించుఁగాక,

గీ॥ పుట్టువునుబట్టియే పరి ♦ పూతమైన
యీమహీజకు శుద్ధి వే ♦ ఱేమికలదు
అన్యములచేత శుద్ధిక ♦ ర్హంబులగునె
ధన్యతీర్థోకముగాని, ♦ వహ్నిగాని ॥

దేవీ! దేవయజనసంభవా! క్షమింపుము. ఈజనపరివాదము నీకు యావజ్జీవితమైనది.

చం॥ పరమకులప్రతిష్ఠ నిలు • పం దలఁపూనినతేనికి న్నిరం
తరము ప్రజానురంజనప • థం బనుగమ్యము గాన, నీయెడన్
నెఱపితి నాఁడవాచ్యమగు • నిర్ణయ; మాఁదలఁదాల్పవే మనో
హర సురభిప్రసూన, మగు • నా చరణాహతుల న్నలంపఁగన్? ॥

సీత—ఆర్యపుత్రా! మఱచిపొండావిషయమును. రండు, పవిత్రమైన మీచరిత్రము చూతము.

లక్ష్మ—(చిత్రపటము విప్పి) ఇదియే యాచిత్రపటము.

సీత—(నిర్వర్ణించి) వీరెవ్వరు! ఆకసమునఁ గిక్కిఱిసినట్లు నిలువంబడి యార్యపుత్రుని స్తుతించుచున్నట్లున్నారు.

లక్ష్మ—ఇవియే సరహస్యములగు జృంభకాస్త్రములు. తాటకాసంహార సమయమున భగవానుఁడు విశ్వామిత్రుఁ డన్నగారికిఁ బ్రసాదించిన యా యస్త్రరాజము లివియే.

రాము—దేవీ! నమస్కరింపు మీ యస్త్రరాజములకు. బ్రహ్మాదులగు మహానుభావులు వేనవేలువత్సరములు తపంబొనరించి, లోకహితార్థమై వీనిని సృష్టించిరి.

సీత—నమస్కారము దివ్యాస్త్రములారా!

రాము—దేవీ! ఈ యస్త్రములు సర్వథా నీ సంతానము నాశ్రయించుఁగాక.

సీత—కృతార్థురాలను.

లక్ష్మ—చూడుఁడిది మిథిలావృత్తాంతము.

సీత—ఓహో! ఎంత మనోహరము! ఇదిగో యార్యపుత్రుని సౌందర్యమూర్తి! అప్పుడే వికసించుచున్న నల్లగల్వతేకుం బోలిన శ్యామనచ్ఛాయతో నున్ననై, చిక్కనై, బలిష్ఠమైయున్న యా

శరీరసౌభాగ్యమును తెప్పవేయక మానాయనగారు తిచ్చవడి చూచుచున్నారు. ఆహా! అల్లారుముద్దారు పిల్లజులుపములతో నందగించు వదనారవిందమునం దామందహాసమేమి! అవలీలగా హరచాపమందికొని యెక్కుడుచున్నారు!

లక్ష్మ—

గీ॥ వీరె మీతండ్రిగారు గా ♦ వించుచుండి
రనుఁగు వియ్యంకులకు వసి ♦ ష్ఠాదిములకుఁ
దత్తదుచితప్రికార స ♦ త్కారవిధులఁ
దన పురోహితుఁడైన గౌ ♦ తముని గూడి॥

రాము—ఆహా! నేత్రోత్సవకరమైన దీవిషయము.

గీ॥ రఘు జనకవంశములకు నే ♦ ర్పడిన యిట్టి
యందమగు వియ్య మెవని కా ♦ నందమిడదు;
దాతయుఁ బరిగ్రహీతయుం ♦ దానె యగుచు
మనువు స్వయముగఁ గుశికనం ♦ దనుఁడు నడుప॥

సీత—ఆహా! వీరె పెండ్లికొడుకులు మీనల్గు రన్నదమ్ములు- కలకల లాడుచున్నవి పెండ్లికళలు- ఆహా! యా ప్రదేశమందే, యా సమయమందే యిప్పుడున్నానా యేమి!

రాము—నేనును నట్లే యనుకొనుచున్నాను.

మ॥ అనురక్తిం బులకించి, క్రొంజెమరువా ♦ యర్, గంకణశ్రేణి ఘ
ల్లనఁ గంపించుచునున్న సీతలిరుఁగే ♦ లాగౌతముం దూది, ర్ఘు
ల్లని నామై పులకింప, నాకరమునం ♦ దర్పించు నానాఁటిమో
హనదివ్యోత్సవ మిప్పుడుర్ జరుగుచు ♦ న్నట్లే మనంబూఁగెదుర్॥

లక్ష్మ—ఈమె పెద్దవదినెగారు. ఈయమ చిన్నవదినె, మాండవి. ఇది మఱదలు శ్రుతకీర్తియును.

సీత—(చిఱునవ్వుతో) వత్సా! ఇది యెవ్వరు, ఇంకొకతె?

లక్ష్మ—(తనలో) వదినెగారూర్మిళ నడుగుచున్నారు కాని దృష్టి మఱియొకచోటికి మరల్చెద. (ప్రకాశముగా) ఆర్యురాలా! చూడుఁడీయన పరశురాముఁడు. అన్నగారు హరకోదండము ఖండించిన వార్త విని ... ...

సీత—అమ్మయ్యో! భయమగుచున్నది.

రాము—ఋషిసత్తమా! నమస్కారము.

లక్ష్మ—కడ కీయన మాయన్నగారిచే ... ...

రాము—(సాక్షేపముగా) సౌమిత్రీ! ఇంతకంటె వినోదింపఁదగిన విషయము లేదా చిత్రపటమున?

సీత—(సబహుమానముగాఁజూచి) ఇటువంటి వినయప్రభావముచేతనే యార్యపుత్రులు, మఱింత శోభిల్లుచున్నారు.

లక్ష్మ—ఇదిగో మన మయోధ్యం జేరితిమి.

రాము—వత్సా! సౌమిత్రీ!

గీ॥ తండ్రిగారుండఁగా, మన • తల్లులెల్లఁ
గ్రొత్తగాఁ బెండ్లియైన న • ల్లురఁ గోమాళ్ళ
ముద్దుముచ్చటలంగని • మురియుచుండు
మంచిదివసంబు లవి యంత • రించెనె కద॥

లక్ష్మ—ఇంక మంచిదివసంబు లెక్కడివి? ఇదిగో మంథర.

రాము—(వేఱొకచోఁ దిలకించి) చూడుము వైదేహి!

గీ॥ శృంగిబేరపురంబు సే • రంగఁగనిన
యింగుదీపాదపం బిది • యో లతాంగి!
దీనినీడనె పల్లెమ • న్నినిఁశోడ
మనకు లభియించె మిత్రస • మాగమంబు॥

సీత—ఇది జటాబంధన వృత్తాంతము కదా!

లక్ష్మ—అవును. ఆకాలమహిమ యెట్టిదో కాని,

గీ॥ ముడిసి ముప్పున రాజ్యసం ♦ పదల సుతుల
పరముగావించి, యిక్ష్వాకు ♦ ధరణిపతులు
కైకొనెడు పుణ్య మారణ్య ♦ కవ్రతంబు
చేకొనఁగదమ్మ మాయన్న ♦ చిన్ననాఁడె॥

సీత—ఇదికదా, ప్రసన్న పుణ్యసలిలయగు భగవతి భాగీరథి.

రాము—తల్లీ! రఘుకుల దేవతా! నమస్కారము.

లక్ష్మ—ఇక్కడనుండి భారద్వాజాశ్రమము మీఁదుగ మనము దక్షిణారణ్యము ప్రవేశించితిమి.

సీత—ఇదిగో మనదక్షిణారణ్యయాత్ర; జరిగినది జరిగినట్లుగానే చిత్రింపఁబడినది. నా కెండపొడ సోకకుండుటకై, యార్యపుత్రులు నాతలపై నొకతాలవృంత మాతపత్రముగఁబట్టి నన్ను మెల్లన నడిపించుచున్నారు.

లక్ష్మ—అమ్మా! ఈప్రాంతముననే ప్రశాంతములైన తపోవనభూములు. చూడుఁడు, సెలయేళ్ల తీరములందలి తరుమూలముల నాశ్రయించి తపంబొనరించు వానప్రస్థుల చేతను, శమదమాన్వితులై నిరంతరాతిథేయవ్రతనిష్ఠాగరిష్ఠులై, నీవారముష్టింపచులై, స్వచ్ఛందజీవయాత్రం గడుపుకొను గృహస్థుల పర్ణశాలికల చేతను నీప్రాంతమంతయుఁ బ్రశాంతమనోహరముగ నున్నది.

రాము—ఆహా! ఇది చూచునప్పు డాయాశ్రమవృత్తాంతములే నాకుఁ గన్నులఁ గట్టినట్లున్నవి.

సీ॥ కలసి నివ్వరిధాన్య ♦ ములు దంచు జడదారిపడఁతుల మేటిసు ♦ వ్యాలపాట
చిలుకలుం గోరవం ♦ కలు, పెద్ద శేతేర "ఆస్యతా" మను స్వాగ ♦ తానువాద
మేకాలునక బీఱు వోక ♦ పూసిఫలించు స్వచ్ఛందతయులతా ♦ సంచయంబు
బ్రహ్మవిద్యార్థతా ♦ త్సర్యచర్యాధీన పరమర్షి గంభీర ♦ భావ గరిమ

గీ॥ తులసిబృందావనమునుండి ♦ మలయుచుండు వలపుఁజల్లనిగాడ్పుల ♦ వైభవంబు
తలఁచికొనినంత మేనెల్లఁ బులకరించు సౌఖ్యములకొల్ల మునుల యా ♦ శ్రమములెల్ల॥

సీత—ఆహా! ఈ ప్రదేశం బెంతతడవు చూచినను దనివిదీరకున్నది కదా!

లక్ష్మ—ఇక్కడఁ దిలకింపుఁడు. దండకారణ్యమధ్యస్థమగు ప్రస్రవణ పర్వత మిది. నిరంతరము వర్షించుచుండు నీరంధ్ర మేఘసంఘాతముల సంయోగముచే సాంద్రీకృతశ్యామలవర్ణములై దీని శిఖరాగ్రములు విరాజిల్లుచుండు; దట్టముగఁ బెనవైచికొని, పుంజీభవించియున్న తరులతానికుంజములచే, నిరంతరస్నిగ్ధశీతలశ్యామలంబగు నీ కాంతార పర్యంతభాగములలో గోదావరీస్రవంతి ప్రవహించుచున్నది. ప్రపాతసంవేగమువలనఁ బరస్పరాస్ఫాల్యమానములగు, నేతత్తరంగిణీసముత్తుంగతరంగసంఘముల రొదలతో నీపర్వతకందరము లెడ తెఱపి లేక ప్రతిధ్వనించుచుండును.

రాము—నెచ్చెలీ! ఈ ప్రాంతమునఁ గొంతకాలము నివసించి, మన మెంతయుల్లాసముగఁ గాలము గడిపితిమో స్మరణకు వచ్చుచున్నదా? ఈ సీమయందిరుట్టి నానావిధరుచ్యఫలాహారంబుల సేకరించికొనివచ్చి మనల సేవించుచుండెడివాఁడు. మంజులతాంతలతానికుంజములతో మనోరంజకములగుగోదావరీనదికూలములు మనవిహారముల కనుకూలము లగుచుండెడివి. (రహస్యముగా) చూడు, ప్రేయసీ జ్ఞప్తియున్నదా!

మ॥ అలలందోఁగుచుఁ బిల్లగాడ్పు లలస ♦ వ్యాలోలతన్ వీవ, మే
ల్వాలిపెంపుం దెలికప్పురంపుఁ బెను ది ♦ ప్పంబోలు గోదావరీ
పులినంబం దొకనాఁటిరేయి సరసం ♦ పున్ వెన్నెలన్ రాగముల్
వొలయం గాంచిన నాఁటిసౌఖ్యము తలం ♦ పుం బాయ దెన్నాళ్లకున్॥

సీత—మనోరమణా! అరణ్యమందున్నను మనము సౌఖ్యముగనే కాలము గడిపితిమి, రాజధానియందింత నిరాకులమగు సౌఖ్యమెక్కడిది? చూడుఁడు,

సీ॥ దొరకునా! యిచ్చటి ♦ దోరఁబండిన రేఁగుపండ్ల చేసంబు, నీ ♦ వారభుక్తి
కలుగునా! చేతిమేఁ ♦ తలఁ బెంచి మంచిన వనకురంగీ స్నేహ ♦ వైభవంబు
చేకూడునా! తప ♦ స్వినులాదరముతోడ సారెఁ బెట్టిన మేలి ♦ నారచీర
మరల లభించునా! ♦ మనకు గోదావరీ పులినహంసాంగనా ♦ విలసనములు

గీ॥ బుజముల నలంతి బిందెలం ♦ బూని, పాయుత్రాకుఁ బైఁటలు దడియ,ముద్దామనడలఁ
దబిసికన్నెలు పాదులం ♦ దడుపునట్టి మధురనిగమార్థగీతిక ♦ లనఁగలవె? ॥

లక్ష్మ—అమ్మా! ఇది పంచవటి. ఇదిగో శూర్పణఖ.

సీత—అయ్యో! ఆర్యపుత్రా! ఇంతవరకేకదా మిమ్ముఁ గలిసియుండు భాగ్యము నాకు.

రాము—ఓసి వియోగభీరూ! ఇది చిత్రపటము, భ్రమఁ జెందకుము

సీత—ఏమైనను దుర్జనుఁడు, దుఃఖమునే కలిగించుఁగదా?

లక్ష్మ—అమ్మా! అం దాశ్చర్య మేమున్నది?

మ॥ మును మాయామృగకైతవంబుల దురా ♦ త్ముల్ రక్కసుల్ మాకొన
ర్చిన ద్రోహంబుఁ బ్రతిక్రియన్ దుడిచినన్ ♦ జేయున్ మనోబాధ నూ
తనమై, యంతటి శూన్యమైతగు జన ♦ స్థానంబునం గుందునా
ర్యుని శోకార్తికి, రాయియేన్ గఱఁగిలీ ♦ రున్ వజ్రమేన్ భిన్నమౌ॥

సీత—హా! రఘుకులానందా! మందభాగ్యనైన నానిమిత్తమై యంతటి సంతాప మనుభవించితిరి గదా!

లక్ష్మ—(కన్నీటఁ దోఁగు రామునింగాంచి) ఆర్యా! ఏమిది చిత్రపటదర్శన మాత్రముననే మీరును మనోవైకల్యముఁ జెందుచున్నారు!

రాము—వత్సా! సౌమిత్రీ! ఈవృత్తాంత మట్టిది; యెఱుఁగనివాఁడవు కావుగదా

చం॥ ప్రియజనవిప్రయోగమునఁ ♦ బేర్చిన యప్పటిశోకవహ్ని, త
ద్దయు భరమయ్యు నోర్చితిఁ గ ♦ దా యెటులేన్ బగదీర్పనెంచు ని

శ్చయమున; నేఁ డదే మరల • స్వాంతమునన్ సెలవారి దుస్సహం
బయి పరిపక్వమైన హృద • యవ్రణమట్లొనరించు వేదనన్ ॥

సీత—అయ్యో! ఏమిసేయుదు. దుర్భరవిరహాభావమున మునింగి నేనిప్పు డార్యపుత్ర శూన్యురాలనై పోయితినే!

లక్ష్మ—(స్వగతము) ఓహో! పీరిచిత్తవృత్తుల నన్యథా మరలింప వలయు. (ప్రకాశముగా) అమ్మా! ఇటుఁజూడుము. మన్వంతర వృద్ధుని జటాయుని పరాక్రమోదంత మిది.

సీత— (చూచి) హా తండ్రీ! ఆపన్నురాలి నన్నురక్షించుటకుఁ బ్రాణ ములఁగూడఁ దృణప్రాయముగ విసర్జించి, నీయపత్యవాత్సల్యము వెల్లడించితివి కదా,

రాము—నాయనా; కాశ్యపా; తీర్థభూతుఁడగు నీయట్టి మహానుభావుఁడు మాకు మరల లభించునా?

లక్ష్మ—అమ్మా! యీమెయే "శ్రమణ"యను సిద్ధశబరి.

సీత— తల్లీ శబరీ! ఎంత పుణ్యాత్మురాలవు. నాఁడు నిన్నుఁ జూచు భాగ్యము లేకపోయినను నేఁడు చూడఁ గల్గితిని.

రాము—దేవీ! ఈశబరిమాటఁ దలంచిన నాహృదయ ముప్పొంగును. చూడు మెట్లున్నదో! ఆహా ఆవినయము, ఆయాదరణము. ఆభక్తి ప్రపత్తి, యాయతిథిపూజాతాత్పర్యము, వాచామగోచరములు. పాపము మాకొఱకై శ్రమపడి వింతవింతయోగిరము లెన్నెన్నో సంతరించినది. ఎందులకో,

సీ॥ అలరుఁ గన్నీటిచె • క్కులు చాలవనియేమొ పానీయమున కర్ఘ్య • పాద్యమొసఁగెఁ
కన్నూపు లరయాడ్స • గనఁ జాలవనియేమొ విరియు సెత్తావి కొ • వ్విరులు పత్తె;
పలుకు గద్గదిక వె • ల్వడఁజాల దనియేమొ తేటిన మంచి పూ • దేనెఁ గూర్చె;
పైకి నేర్పడని భా • వము చాలదని యేమొ యుపహారఫలము లె • న్నో యొసర్చె
గీ॥ ఎదురువడి,దోయిలించి, "నాయిడినవిందు। గొనుము శ్రీరామ!తరియింతు"ననుచు శబరి
యట్టె పరవశయై, నిల్చె • నట్టె నిలిచె। నారగించితి నపుడు; నో • రూరు నిపుడు॥

లక్ష్మ—ఈతఁడు మహానుభావుఁ డార్యుఁడు హనుమంతుఁడు.

సీత—ఆహా! చిరకాలమునకుఁ గంటిని, చిరనిర్విణ్ణమైన జీవలోకము సముద్ధరించిన యీపరమోపకారిని.

రాము—గీ॥ అంజనానందవర్ధనుం ♦ డైన యితఁడు
బాహుశాలి, శుభక్రియా ♦ దోహలుండు
ఇతని శౌర్యంబునఁ గృతా ♦ ర్థత సుగ్రీవుఁ
గలిగె; మనకును నెల్ల జ ♦ గంబులకును॥

సీత—వత్సా! ఈకొండ పేరేమి, విరియఁబూచిన కడిమిచెట్లపై మయూర దంపతులు, తాండవించుచున్నవి. శరీరలావణ్యకాంతి, ధూళి ధూసరితంబైయున్నను, సహజానుభావసౌందర్యమాత్రమున గుర్తింపఁదగి, ముహూర్తమాత్రము మూర్ఛిల్లియున్న యార్య పుత్రుఁడు నీచేతులందున్నట్లు లీచెట్టునీడను జిత్రింపఁబడియె!

లక్ష్మ—
ఉ॥ తావులు మద్దిక్రొవ్విరుల ♦ తావుల తావులుగా, నవాంబుద
ప్రావృతనీల శృంగమగు ♦ నాగిరి మాల్యవదాఖ్య మమ్మ!

రాము—
వత్సా! వినఁజాల దుర్భర మి ♦ తఃపరగాథలు, చాలుఁ జాలు, సీ
తావనితావియోగ పరి ♦ తాపము దాపరమయ్యెఁ గ్రమ్మఱన్॥

లక్ష్మ—విరమించెదను. కథ యింకను మిగిలియున్నది; కాని వదినగారు కడునలసటఁజెందినట్లున్నారు. కొండొక విశ్రమింతురు గాక.

సీత—ఆర్యపుత్రా! ఈ చిత్రపటదర్శనముచే నాకొక యభిలాషము వొడమినది. విన్నవించుకొందునా?

రాము—కా దాజ్ఞాపింపుము.

సీత—ప్రశాంతములగు తపోవనవాటికల విహరించుచు, మునిపత్నుల తోడ భాగీరథియందు జలకము లాడవలయునని,

రాము—వత్సా! ఈమెకోరిక వెంటనే చెల్లింపుమని గురుజన మిప్పుడే కదా సందేశించినది? కుదుపులేకుండ సుఖముగాఁ బ్రయాణము చేయఁదగిన రథము సిద్ధముఁ జేయుము.

లక్ష్మ—చిత్తము. (అని నిష్క్రమించును.)

రాము—ప్రేయసీ! రమ్ము. ఈ వాతాయనముకడ నొకింత విశ్రమింతము.

సీత—ఔను అలయికచే నిద్దుర తూఁగుచున్నది.

రాము—అట్లైన నన్నాని మఱి నడుపుము. (అని చేయినంది) ఓహో! చిత్రపటముఁ జూచిన బడలికచేతను, వియోగసంభ్రమముచేతను గాఁబోలు ముచ్చెమరుపోసిన నీబాహులత; నాకంఠమున నర్పింపుము, (సీత బాహువులఁ దన మెడపైవైచికొని) చంద్రికస్పర్శముచేఁ జెమ్మగిల్లిన చంద్రమణిహారమువలెఁ జల్లనై... ఆహా మనోహారిణీ; నీ బాహులతాసంస్పర్శముచే నాశరీర మమృతవిలేపన మందినట్లున్నది. అనిర్వచనీయమగు వికారమేదియో యావిర్భవించి, నన్నాకస్మికమూర్ఛాపారవశ్యమున ముంచివేయుచున్నది. ఇది నిద్రయో లేక సమ్మోహపారవశ్యమో నిర్ణయింపరాకున్నది.

సీత—మనోరమణా! మీహృదయము నిరంతరము నాయందు సుప్రసన్నమైయుండును! ఇంతకంటె నేఁ గోరఁదగిన సౌభాగ్యమేమున్నది?

రాము—ఆహా! ప్రేయసీ!

గీ॥ ప్రణయమధురంబులైన నీ • భాషణములు
వాడువాఱిన జీవన • ప్రసవములకు
వికసనమ్ము లింద్రియమోహ • విభ్రమములు
శ్రవణపేయంబులు, మనోర • సాయనములు।

సీత—ఆర్యపుత్రా! ఇందువలననే మిమ్మందఱు ప్రియంవదు లందురు. ఇఁక శయనింతును. (అని శయ్యకొఱకు నటునిటు వెదకుచున్నది.)

రాము—ప్రేయసీ ! ఏమి వెదకుచున్నావు ? ఇదిగో,

చం॥ కలనయినన్ బరాంగనకుఁ ♦ గాక వివాహమె యాదిగా భవ
ల్లలితతనూపలాలస వి ♦ లాససుఖానుభవ ప్రశస్తమై
చెలువ ! గృహంబునన్ గహన ♦ సీమల నిన్నుచితంపుసేవలన్
గొలిచెడి రామబాహు విది ♦ గో తలదిండగు నీకు జానకీ ! ॥

సీత—కృతార్థురాలను (రామబాహువుఁదలాపిగా నిడికొని నిద్రించును.)

రాము—ఏమిది ! ప్రియంవద కప్పుడే నిద్రవచ్చినది ! (స్నేహమున మేను నిమురుచు) ఆహా ! ఆనుకూల్యవతియగు నిల్లాలివలని సౌఖ్యమున కింతయని విలువ యెక్కడిది ?

ఉ॥ ఈ మహిళాలలామము గృ ♦ హేందిర; కన్నన కీమెమూర్తి ది
వ్యామృతవర్తి, స్పర్శసుఖ ♦ మా! హరిచందనచర్చ మేని, కీ
కోమలిబాహువల్లి మెడ ♦ కున్ వలిముత్తెసరమ్ము, రమ్యమే
యా మది కేతదీయము స ♦ మస్త, మహా విరహంబు దక్కఁగన్ ॥

(ప్రతీహారి ప్రవేశించి) దేవా ! వచ్చినాఁడు.

రాము—ఎవరు ?

ప్రతీ—ఏలినవారి పాదసేవకుఁడు దుర్ముఖుఁడు.

రాము—(తనలో) శుద్ధాంతసంచారి నీదుర్ముఖుని పౌరజానపదులపై వేగు నడుపుటకు నియమించితిఁ గదా. (ప్రకాశముగా) రమ్మనుము.

(ప్రతీహారి నిష్క్రమించును)

దుర్ముఖుఁడు—(ప్రవేశించి) అయ్యో ! రాణిగారినిగుఱించిన యవాచ్యమగు నీజనాపవాదమును దేవర కెట్లుమనవి చేయుదును. తప్పదు. ఈదౌర్భాగ్యుని యుద్యోగ మట్టిది.

సీత—(నిద్దురలో) అయ్యో ! ఆర్యపుత్రా ! ఎక్కడనున్నావు!

రాము—ఓహో! చిత్రపటవీక్షణమువలని సంక్షోభకారణమగు వియోగ భావనమునే కలవరించుచున్నట్లున్నది. అవును ప్రేముడికిది నైజమే,

శా॥ ఏ, దద్వైతము ఖేదమోదముల, నెం ♦ దే హాయిఁ జెందున్ మనం,
బే దా నన్నిటఁ దోడునీడ, ప్రియ మొం ♦ దే పోదు ప్రాయంబుతో,
నే దా నాఁటికినాఁటికిన్ బెఱుకునో ♦ హృద్యస్థితిన్ బ్రేమ సాం,
ద్రా దాంపత్యశుభానుభోగమె కదా ♦ యాసింతు రెల్లెనియున్॥

దుర్ము—దేవా! జయము

రాము—దుర్ముఖుఁడా! నేఁటి విశేషములేమి ?

దుర్ము—ఏమున్నవి. చల్లనియేలుబడిచే శ్రీరామచంద్రులు తమ తండ్రి గారినిగూడ మఱపించుచున్నారని పౌరులు వేనోళ్ళ మిమ్ముఁగొని యాడుచునే యున్నారు.

రాము—ఇది కేవలశ్లాఘావాక్యము. లోపములమాట చెప్పుము. నిన్ను వేగుబంపినది నాగుణకీర్తనము వినుటకుఁ గాదు.

దుర్ము—దేవా! నోట వక్కాణింప నేటికి ? సర్వ మీపత్రమునఁ జూచి కొందు. (కాగితమిచ్చును.)

రాము—(కాగితమందుకొని ఈవలకరుదెంచి) ఈపత్రంబున నెట్టి విశేష మున్నదో! ఇతఁడు నోటవక్కాణించుటకే సంశయింప నేటికి ? ఇదేదియో మహానర్థము కానోపు. (అని లోపలఁ జదువుకొని) హా! హా! హతోస్మి. (మూర్ఛిల్లును.)

దుర్ము—దేవా! ఉపశమింపుఁడు.

రాము—(మూర్ఛఁదేఱి) దుర్ముఖా! ఎంతఘోరమిది! ఇంతటి వైపరీత్యము గూడఁ బ్రపంచమునఁగలదా ? అనన్యకన్యాసామాన్యమైన జన్మ ముచేతనే పరమపవిత్రమైన యీజానకీచరిత్రమునకా యీనీచ ప్రవాదము! అయ్యో, ఇంతకంటె నా కాకస్మికనిర్ఘాతపాతము మేలే! హాలాహల జ్వాలామాలికలచే భస్మీకరింపఁబడుట మేలే, హా! హా! చిరకాలపరగృహవాసముచే లోకులీ సీతంగుఱిం చి, యన్యథా భావింపక మానరని, లోకాతీతములగు నద్భుతో

పాయముల నెంత యుపశమింపఁ జేసినను, గడకు రావలసిన యాలేఁతమాట యెట్లో రాక తప్పినదికాదు. హా ; హతవిధీ ! నీనిర్ణయము నిరాఘాటముగ నిట్లు పరిణమింపవలసియుండఁగా, నావంటి ప్రాకృతుల పురుషకారము లేమక్కఱకువచ్చును; ఏమీ ; ఇందు నే నెవ్వాండను ! సీతా పాతివ్రత్యనిర్ణేతలలోఁ బ్రాకృతులనం దగినవా రెవ్వరు? వీతిహోత్రుఁడా! విశ్వంభరా దేవియా! విద్యాధరప్రముఖామరసేవ్యమానుఁ డా విబుధనాయ కుఁడా ! విష్టపత్రయైక గురుం డా వసిష్ఠభగవానుఁడా; విశ్వ విఖ్యాతచరిత్రుఁడై విబుధేశ్వరు నర్ధాసన మలంకరించియున్న నా తండ్రి దశరథేశ్వరుఁడా ! ఇట్టివా రేకగ్రీవముగ “ జానకి నిర్దోష నిర్దోష నిర్దోష ”యని పలుమా ఱుద్ఘోషించి నిర్ణయిం చిన యీయమె సౌశీల్యమునకు, మరల నేఁ డిట్టి మిథ్యాప్రవా దము సంభవించుట, నా దౌర్భాగ్య పరిపాకము గాక వే ఱేమున్నది! కాని యిప్పుడేది కర్తవ్యము (విమర్శించి) ఆహా! ఈరాముని జీవయాత్రయం దింతకంటెఁ గఠోరమైన విషమావస్థ యుండునా ? మరియు నేయుపాయముచేఁ బ్రజాసముదాయ మును సమాధాన పఱుపఁగలను? (ఆలోచించి నిర్ణయముతో) ఇంక నొక్కటియె యుపాయము. (దుఃఖముతో) హా ! జానకీ! సవనమహీనందనసీ ! (అని దుఃఖ ముపశమించుకొని) ఛీ ! ఇప్పుడు దుఃఖమునకవకాశము లేదు. ఎట్టి గాఢప్రయత్నములతో నైనను, బ్రజారాధనదీక్షం గాపాడుకొనుటయేకదా యిక్ష్వాకురాజ ధర్మము. అందున కేకదా తండ్రిగారు నన్నును గడకుఁ దన ప్రాణ ములఁగూడఁ గోల్పడినది. వసిష్ఠభగవానులు నాకీవిషయమై సందే శించిన దిప్పుడేకదా ? జగదేకస్తుతిపాత్రులగు హరిశ్చంద్రాది నరేంద్రుల సాధుప్రవర్తనములచే బరమపవిత్రమగు నా సూర్య

వంశ చారిత్రమునకు నామూలమున నేఁడేమేని కళంక లేశము సంభవించినచో ఛీ ఛీ నాజన్మము కాల్పనా? హా దేవీ! హా! సవనమహీతనూభవా! స్వజన్మానుగ్రహపవిత్రితవసుంధరా! హా! నిమిజనకవంశవర్ధనీ! హా! పావకవసిష్ఠారుంధతీప్రశస్తశీల శాలినీ! హా! రామమయజీవితా! హా మహారణ్యవాసప్రియ సఖీ! హా ప్రియస్తోకవాదినీ! ఇట్టి నీకా; తుదకీయవస్థాపరిణామము. హా జానకీ! లోకములన్నియు నీవలన సుశ్లోకములగు చున్నను నీవు మాత్రము లోకమునకుఁ గాకపోయితివిగా.

గీ॥ పరమ సాధ్వీత్వ సామ్రాజ్య ♦ పట్టమంది
ముజ్జగము లేలుచున్న యో ♦ ముద్దరాల
పాపవిధిచేత మిథ్యా ప్ర ♦ వాదమంది
యనఘవై దిక్కుమాలి య ♦ ల్లాడ వలసె॥

(అని కాగితముపై నేమియో వ్రాసి) దుర్ముఖా! నీవు పోయి మీ యీ క్రొత్తరాజు నీకీయాజ్ఞాపత్రమును బంపినాఁడని లక్ష్మణునకిమ్ము.

దుర్ము—దేవా! దుర్జనుల వాక్కులు లెక్కఁగొని, పవిత్రరఘుకుల సంతానమునుమోసియున్న యగ్నిపరిశుద్ధురాలగు దేవిగారియెడ నేమో ఘోరనిర్ణయము సంకల్పించినట్లున్నారు?

రాము—పాపము శాంతించుఁగాక! దుర్ముఖా! నా ప్రజలు దుర్జనులనవచ్చునా?

గీ॥ ప్రజల కభిమాన మిత్వాకు ♦ వంశమునిన
విధివశత నందె నిందకుఁ ♦ బీజ మొదవె
అగ్ని పరిశుద్ధిఁ జేసితి ♦ మంటిమేని
అగుననుచు నమ్ము దూరవ్ర ♦ త్తాంత మెవఁడు?॥

దుర్ము—హా! దేవీ! (దుఃఖముతోఁ బోవును.)

రాము—హా హా! కఠోరమైన రాజధర్మము నన్నెంత పాషాణహృద

యునిగా మార్చినది. అయ్యో బేలా! జానకీ; నాపై నెంత పేరాసగొంటివి. ఎంత మురియుచుంటివి.

సీ॥ పనికత్తె లెందఱు • న్నను బైటచెఱఁగునకు ముడిచి పాదుక లీవ • దొడఁగినావు
యుపచార మెప్పుడే • దోయంచు నేమర కెలమి నామనసులో • మెలఁగినావు
మురిపెంపు రాచకూఁ • తురవయ్యు నఁగూడి యడవి కాఁపుర మోర్చి • నడిపినావు
రాసి అంపానఁ గా • రాదు రక్కసి ధిక్కరించి యాలువు నిల్వ • రించినావు
గీ॥ ఇట్టినినుఁ జిచ్చువందోసి • నట్టి నాదునేర మొకలెక్కయనక మ • న్నించినావు
ఎంతమురిసితి విఁతిరో! • యేమిఫలము కన్నుగుట్టైను విధికి నీ • కాఁపురంబు ॥

నెచ్చెలీ! కడగండ్లన్నియుఁ దొలఁగినవి కొంతకాలమునుండియైన సుఖించుచుంటిమని సంతసించుచుండ నింతలో నిట్టియుపద్రవము సంభవింపవలయునా? అంతయైనను లోకము నీయెడ నవిశ్వాసమే వహింపవలెనా? కానీ జనకనందినీ! నీసదాచారమెవ్వరు విశ్వసించినను విశ్వసింపకున్నను, బరమపవిత్రములగు నీచరణాంభోజములంటి వచింతు నిదిగో,

శా॥ నే నావంతయు నీసుశీలతకు సం • దేహింప, నిన్గూర్చి యే
మేనిఁ గీడనుకొన్న నాకు నరకం • బే జన్మజన్మాల క
య్యో నారీమణి! యన్వాయద్వితయ మెం • తో పావనంబయ్యె నీ
చే, నట్లయ్యుఁ బ్రవాదమిట్టిది జనిం • చెన్ నాదునిర్భాగ్యతన్ ॥

ఇంక నేమనుకొన్న నేమిప్రయోజనము? క్రూరకర్ముఁడనై బీభత్సకార్య మొనరించితి.

గీ॥ పిన్ననాఁటనుండి • పెంచిన ప్రియురాలిఁ
బొరుపులేని స్నేహ • పూర్ణురాలిఁ
గైతవమున మిత్తి • వాత వేయుచునుంటి;
చెనఁటియెఱుక యింటి • చిలుక వట్లు ॥

జానకీ! పొమ్ము; నీకును నీరామునకునుగల ఋణానుబంధము నేఁటితోఁ గడముట్టినది. ఈ పాపకన్నులకు నీమూర్తిం జూచుకొను కడపటిభాగ్య మిదియే.

సీ॥ నీలాలమేలుంగ ♦ రాల ముంగురుల కోసకి! యిదే కడసారి ♦ సంతరింపు
లలితంపు నీతనూ ♦ లత కిదే మానినీ! కడసారి నామేని ♦ కౌఁగిలింత
నిద్దంపు నీచెక్కు ♦ టద్దంబులకు నిదే చానరో! నాకడ ♦ సారిముద్దు
పరమపావనము నీ ♦ చరణాబ్జముల కిదే జానకీ! నాకడ ♦ సారి మ్రొక్కు
గీ॥ నేఁటితోఁదీఱె నాకును ♦ నీకు ఋణము సుఖముగా నీవు నీరాడి ♦ సుతులఁ గాంచి
కానిక్రింతల వెందైనఁ ♦ గాని బ్రతుకు వేఁడికన్నీళ్లతో నిన్ను ♦ విడిచినాఁడ॥

చాలు నింకేటికిఁ బాపకర్ముఁడనైన నేను స్పృశించుచు దేవి నపవిత్రపఱుపవలయును?

ఆ॥ వె॥ చను మపూర్వకర్మ ♦ చండాలు ననుఁబాసి
యంటఁబోకు ముగ్ధ ♦ రాల! నన్ను
ఆశ్రయించినావు ♦ హరిచందన భ్రాంతి
విలయమూలమైన ♦ విషకుజంబు॥

అయ్యో; జానకీ! పరమనీచమైన యీ రాముని పాణి నేఁడు స్వహస్తమున గ్రహించితివో కాని నీకాఁపురమంతయు నిష్ఠురములగు కష్టములతోఁడనే కడముట్టుచున్నది. కానిమ్ము, ఇట్టి ప్రేమానుబంధమునకు వియోగమే గత్యైకస్థానము. హా! హా! జీవలోక మెంతలో విపర్యస్తమైనది? నేఁటితో రాముని జీవయాత్ర నిష్ప్రయోజనమైపోయినది. ప్రపంచ మంతయు జీర్ణారణ్యమైపోయినది. దుస్సహదుఃఖానుభవమునకే యీ రాముని శరీరమునఁ జైతన్యము శూన్యముగాకున్నది. వజ్రమయశస్త్రికలై హృదయమర్మములం జుఱుచుచుఁ గోయుచు నీమొండి ప్రాణంబు లింకను రాలిపోకున్నవి కదా! హా అంబా అరుంధతీ! హా భగవంతులారా వసిష్ఠ విశ్వామిత్రులారా! హా దేవీ భూతధాత్రీ! హా మామా జనకరాజేంద్ర! హా లంకాధిపతీ విభీషణా! హా ప్రియసఖా సుగ్రీవ! హా సౌమ్య అంజనాతనయా! హా సఖీ త్రిజటా! మీరందఱు శ్రీరామహతకునిచేఁ బరాభూతులై పోయితిరి. ఛీ! కృతఘ్నుఁడనైన నేను వారిం బేర్కొనుటకైన నర్హుఁడనా ?

శా॥ బాలిన్ నమ్మి యురంబునన్ నిదురమై ♦ పన్నుండు ప్రేమంపుటి
ల్లాలిన్ దీని గృహేందిరన్ బ్రసవవే ♦ లాలోలయూ నిండుచూ
లాలిన్ హా! దయమాలి నేఁడు బలిఁగా ♦ నర్పించుచుంటిన్, మహో
త్తాలాభీలకరాళకాననకిరా ♦ తవ్రాత మధ్యంబునన్ ॥

(తెరలో) అబ్రహ్మణ్యము అబ్రహ్మణ్యము.

రాము——(ఆకర్ణించి) ఎవరక్కడ ఆగగ్గోలేమో తెలిసికొనుము.

(మరలఁ దెరలో)

గీ॥ యామునీయతటంబులం ♦ దత్యుదగ్ర
తపముఁ గావించుకొను తపో ♦ ధనులు వారు,
క్రూరలవణాసురునిబారిఁ ♦ గుతిలపడుచు
దేవ! నీప్రాపుఁ జేర నే ♦ తెంచినారు॥

రాము——(కోపముతో) ఏమి ఇంకను రాక్షసభయమా! ఇదిగో దురాత్ముఁడగు నాకుంభీనసపుత్త్రుని సంహరించుటకు మా శత్రుఘ్నుని బంపెదను. జడియవలదనుము పొమ్ము. హా దేవీ! ఏమి కానున్నావో, నిన్నెవ్వరి కొప్పగించి పోవుదును.

సీ॥ నీకన్నకాన్పు నీ ♦ వే కాచికొనుమమ్మ భగవతీ! భూదేవి! ♦ భద్రిమమ్మ
నీయింటికోడ లీ ♦ నెలంతఁ బాలింపుమా లోకబంధూ! కృపా ♦ లోకనమున
మిముఁజూడవచ్చె నీ ♦ మేదినీసుత సీత వరయరే తబిసి ము ♦ త్తైదులార!
జనకరాజర్షి పెం ♦ చినముద్దుగూఁతు నీ చానఁ బ్రోవరె దివ్య ♦ మౌనులార!
గీ॥ దిక్కులేనిసీత కిఁక నీవె ♦ దిక్కటంచుఁ దలఁచి నీకొప్పగించి నేఁ ♦ దొలఁగుచుంటి
అరయుమా మెల్లని యాపన్న ♦ యైన దీనిఁ గరుణదలఁపుమాని దివిజగంగాభవాని! ॥

(నిష్క్రమించును.)

సీత——(కలలో) హా! ఆర్యపుత్రా! హా సౌమ్యా! (దిగ్గున లేచి) ఆర్యపుత్రవియోగము చే నల్లాడుచున్నట్లు లెంతపాడుకలఁగంటిని! (అటు నిటుఁ జూచి) హా! హా! నిద్రవోవుచున్న నన్నెక్క-

దానిం జేసి యార్యపుత్త్రుఁడు వెడలిపోయెనా? కానీ! ఎవ రక్కడ!

దుర్ము—(ప్రవేశించి) "అమ్మా! రథము సిద్ధము చేసితిని, ఆరోహింతురుగాక" అని కుమార లక్ష్మణులు తమతో విన్నపము చేయుమని సెలవిచ్చినారు.

సీత—(ఆలోచించి) ఇదిగో వచ్చుచున్నాను.

దుర్ము—దేవీ! ఇటురండు, ఇటురండు.

సీత—రఘుకుల దేవతలకు నమస్కారములు. తపోధనుల కభివందనములు.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

ప్ర థ మా ం క ము.

సంపూర్ణము.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః.

ఉత్తర రాఘవము.

ద్వితీయాంకము.

(అరణ్యమున సూతచోదితమగు రథముపై సీతయు, లక్ష్మణుఁడును ప్రవేశింతురు.)

సూత — అమ్మా! రథము నడుకానలోఁ బ్రవేశించినది. ఇచ్చటిదారి, కడుమిట్టపల్లములతో నున్నది. హెచ్చరిక విన్నవించుకొనుచున్నాను.

సీత — ఆర్యా! రథ మాపుఁడు. కుదు పెక్కువగ నున్నది. కూరుచుండలేను. కొంతదూరము నడచెదను. సౌమిత్రీ! దిగుము. (అందఱు దిగుదురు.)

లక్ష్మ — సూతుఁడా! నే మరలివచ్చునంతలో గుఱ్ఱములఁగడిగి మేఁపుకొనుచుండుము. అమ్మా! మెల్లఁగ దారి చూచినడువుము. (నడుచుచుఁ దనలో) గమ్యస్థానము చేరువరకు సీయమ కేదేనొకముచ్చటఁ జెప్పుచుండవలయు. (ప్రకాశముగా) అమ్మా! చూడుము. ప్రకృతిరమణీయమైన యీయరణ్య సౌభాగ్యము పరిచితులమగు మనకే వింతగనున్నది!

సీ॥ తఱచుగా నల్లిక్రి • క్కిఱిసి, చీఁకటులీను తరువల్లికల పర్వ • తముల చఱులు
చఱులవెంబడి సన్న • జాలులై ప్రవహించు నిసుకదేఱిన సెల • యేళ్ళగములు
సెలయేళ్ళ యిరుగెలం • కుల గోవజవ్వాది బుగబుగ ల్వెలయించు • పొదరుటిండ్లు
పొదరుటిండులఁ జెంచు • భ్రూఁబోండ్లు పిల్లనగ్రోవులం బాడు మే • ల్కులుకుఁబాట
గీ॥ పాటవాలించి, పరవశ • త్వమున మేఁతమాని వీనులనిక్కించి • మ్రానుపడుచు
లేళ్లు నిలఁబడు పచ్చిక • బీళ్లకలిమి నద్భుతావహమీయర • ణ్యంబు సృష్టి॥

సీత—సౌమిత్రీ! నేను చిన్నబుచ్చుకొందు నేమోయని, యడిగిన దే తడ వుగా మాయన్న గారు నాప్రయాణమున కంగీకరించిరి. కాని బయలుదేరు నప్పటి నుండియు నొకటిపై నొకటిగా దుర్నిమిత్త ములే నాకుఁబొడగట్టుచున్నవి. నిర్నిమిత్తముగ నాకనము విఱిగి నెత్తిపైఁ బడునట్లున్నది. మనసేమో పరిపరివిధముల విలవిల లాడుచున్నది. మఱఁది! యెందులకో కాని,

గీ॥ సృష్టిలో నేదిగన్గొన్న ♦ నేది విన్న
నాత్మ, భయసంశయముల న ♦ ల్లాడఁజొచ్చె
నేఁ డదేమో చెలంబడ్డ ♦ నాఁడువోలె
మనసు చెయివెట్టి కలఁచిన ♦ మాద్రి నుండె!

లక్ష్మ—(స్వగతము) పాపమీమంద భాగ్యురాలికి రానున్న దురవస్థ యీదుర్నిమిత్తము వలననే సూచితమగుచున్నది. ఈయమ సంశ యములకు నేనేమని పరిహారములు చెప్పఁగలను. (ప్రకాశముగా) అమ్మా! ఈశకునము లొక్కొకతఱిఁగాకతాళీయముగ సరిపోవు నవి, వీనికేమి.

చ॥ ఇలజనియించి నీవొకరి ♦ కెగ్గొనరింపవు; పూర్వకర్మదు
ష్ఫల మనుభోగ్యమాటఁ బతిఁ ♦ బాసి చిరంబు విపత్పరంపరక్
వలనైఁగృశింపఁగా; విధివి ♦ పాకము దాఁటఁదరంబె, యేలయు
మ్మలికఁగలంగఁ జింతిలిన ♦ మాత్రము తప్పునె వచ్చుకష్టముల్?

సీత—వత్సా! నీ వెంత ధైర్యముఁ జెప్పుచున్నను నామది కేమియు సమా ధానముగా లేదు. ఈప్రయాణము నాకెంతమాత్రము సంతో షాస్పదముగా లేదు. ఇక్కడినుండి పురంబునకు మరలి పోవుటయే మేలు. రథం బింక మరలింపుము.

లక్ష్మ—(స్వగతము) అయ్యో! నాకిప్పుడేది తెలివు.

గీ॥ అరదముమరల్ప నన్ను భ • యార్తయగుచు
వేఁడికొను జానకింజూచి, • విభునియాజ్ఞ
దలఁచుకొన్న; రథంబు ముం • దఱకుఁగాని
పిఱిఁదికింగాని నడిపింప • వెఱచు మనసు॥

రాజాజ్ఞ నేకారణమునఁగాని యుల్లంఘింప రాదుగదా. (ప్రకాశముగా) జానకీదేవీ! దిగులొందినకొలంది డెందమున కేవియో పాడు తలంపులూరుచునేయుండును. హృదయము కొంత కుదురుపఱచుకొనుము.

సీత—వత్సా! సౌమిత్రీ! నిర్నిమిత్తంబుగ నాచిత్తమున కిట్టిపరితాపము కలుగుట కేమికారణమో తెలియకున్నది. అవస్థలంబడి చెడియున్నప్రాణముగావున నేమాత్రము మనసుచివుక్కుమన్నను వెనుకటినాదురవస్థ స్మరణకు వచ్చుచుండును. నాయనా! ఋష్యశృంగాశ్రమమునుండి మఱేమియు దుర్వార్తవచ్చియుండదుగదా. ఇంతకు నేనుబయలుదేరునప్పటి కార్యపుత్రుఁడు కొలువుకూటమందుండుటచే నొక్కమాఱు చూచివచ్చుట కవకాశము కలుగదయ్యెను. వత్సా! నీవు మీయన్నగారినిజూచియే వచ్చితివిగదా? వారు క్షేమముగానున్నారా? చెప్పుము.

లక్ష్మ—దేవీ! యెవ్వరిక్షేమమున కేకొఱంతయు లేదు. చూడుము,

మ॥ అణఁగెన్ సంశయమెల్ల, నల్లదె తరం • గాభంగ గంగాతరం
గిణి; యాప్రాంత తపోవనంబు; సవనా • గ్నిద్యోతమానంబు, కా
రణదేహుల్ నిరవగ్రహుల్ నిగమతం • త్రివ్యగ్రులౌ తాపసా
గ్రణు లచ్చోవసియింతురు; వారల సప • ర్యన్ నీకు శ్రేయంబగున్॥

సీత—ఏమోకానిమ్ము. మిగిలివచ్చితిమి. మున్యాశ్రమదర్శనాభిలాషము నాకుఁ గలుగకుండినను బాగుండెడిది. ఆర్యపుత్రునివిడిచి

నేఁటికప్పుడే రెండుదినములు కావచ్చుచున్నది. అందువలన నాడెందము మఱింత దిగులొందుచున్నది. కానీ! ఆకనఁబడునది యేనా భాగీరథి? వత్సా! రఘుకులదేవతయగు నీభాగీరథీజన్మ మెంతపవిత్రమైనది.

లక్ష్మ—అమ్మా! ఒక్కజన్మమే యేల? ఈయమున చారిత్రమంతయుఁ బవిత్రమైనదే.

సీ॥ దేవదేవేశ్వర • ధ్యేయమహా హరిపాదకమలనాళము నూతి • కాగృహంబు
పరమతాపధీలతా • వాలమూలంబైన ప్రాలేయనగ ముగ్గు • బాలగిండి
దరచంద్రచంద్రికా • ధౌతనిర్మలమైన భవ్రుజటాజూటంబు • పడకటిల్లు
ప్రాజ్ఞమహీశ్వరయజ్ఞ • వాటీపవిత్ర మార్యావర్తభూమి క్రీ • డాంగణంబు
గీ॥ పరమపావనమైన జీ • వనసమృద్ధి వెలయు యమునాతరంగిణి • చెలిమికత్తె
ప్రబలరత్నాకరునితోడి • బాంధవంబు పొగడఁదరమె వియన్నదీ • పుణ్యచరిత॥

(సీతా లక్ష్మణులు నదీతీరమున కేగుదురు.)

సీత—భగవతీ, భాగీరథీ! నమస్కారము. (నమస్కరించును.)

లక్ష్మ—దేవీ; మనమింక నావలిదరికిఁ జేరుదము, ఓరీ పల్లీ! మాకుఁ బడవసిద్ధము చేయుము.

పల్లె—దొరా! దయచేయుండి, చిద్దముగానే ఉంది.

(సీతా లక్ష్మణు లవ్వలిదరికిఁ జేరుదురు- రథముతో సూతుఁడివ్వలనే నిలిచియుండును.)

సీత—వత్సా; సౌమిత్రీ! మనము దారితప్పి పెడదారింబడలేదుగదా? నాకేమో భయమగుచున్నది. ఇక్కడ నెక్కడను జడదారుల యాశ్రమస్థలంబులజాడయే కనఁబడదు చూడుము; పోను బోను నాధైర్యముతోబాటు ప్రొద్దుగూడఁ గుంకుచున్నది. చెవులు చిల్లులువోవనఱచు కీఁచురాళ్ల యలికిడిదక్క మానిసియలికిడియే గానరాదు.

సీ॥ మునిమాపు సందెవా • ర్చనకునై మిన్నేటిపాయ కేతెంచు తా • పసులుగాని
లేఁగదూడల మరల్ • రేగి యంభాయంచు సందెమల్లెకుసాల • మందగాని

తెలియేటియిసుక, తి • న్నెలకుప్పలాడి, యిండ్లకుఁబోవు మునికుమా • రికలు గాని
కుశపత్రములఁ గోసి • కొని, యొండొరులఁ గెల్చుపరుగులఁ జను పిల్ల • వటులు గాని
గీ॥ తీరి నలిగిన కాల్నడ • దారిగాని, యిపుడుఁ గనరాదు మునిపల్లె • లెంతదవ్వో
మూసికొనివచ్చుచున్నవి • మొలకయిరులు నేమిటికివచ్చిన ప్రయాణ • మిది మఱంది!

లక్ష్మ — తల్లీ! యిది నీకై నీవే కోరి తెచ్చికొంటివి. చింతించుట యెందులకు? మున్యాశ్రమములు చూడవలె భయము మక్కఱలేదు. చేయుటకే వచ్చితిమి.

సీత — అయ్యో సౌమిత్రీ! మన మంధకారమునఁ బడిపోవుదుమేమో

లక్ష్మ — అమ్మా! మనమేమి లోకమే యంధకారమునఁ బడనున్నది.

సీ॥ లోకబాంధవుని యా • లోకంబు నవుఁ బాసి ప్రకృతి తేజోదగి • ద్రాణమయ్యె
సెలసంజ చిమ్మెనం • దుఱికిఁ జెన్నిటితోడఁ జాయాపురంధ్రి యా • స్తంగమించ
కనఁబాసి వెంటెజ • క్కఱవ దుస్సహవియో • గమున నెలుంగెత్తి వా • పోవుచుండె
తననాథుని ప్రవాస • మునకు గాసిలి తేఁటియెలుఁగునఁ బద్మిని • యేడ్చుచుండె
గీ॥ వీరిఁ గని గుండె నీరయి • విపినరమయు విపులవిహగారవంబుల • వెక్కివెక్కి
యేడ్చుచున్నది, తల్లిరో! • యెన్నఁడరమె కాలమహిమంబులో నెన్ని • కళలుగలవొ॥

సీత — ఏమి సౌమిత్రీ! ఏమో యుపన్యసించుచున్నావు. నేఁడు మొదటి నుండియు నీవున్న విధము నాకు మిక్కిలి సంశయాస్పదముగా నున్నది. నాయనా! ఎన్నఁడుగాని ప్రసన్నతం బాయని నీవదనం బిటు చిన్నవోవుట కేమికతమయ్యా?

సీ॥ అన్నగారేమైన • నాగ్రహించిరటన్న నీయందుఁ గాసంత • నెపము రాదు
ప్రియభార్య ప్రతికూల • విధిఁ జేసెనా యన్న ననుకూలదాంపత్య • మన్నమీఁదె
పొరపాటు చేనాఁడి • బొంకితి వనియన్నఁ దారలు తమగతు • ల్దప్పలేదు
యుద్ధరంగమునందు • నోడి వచ్చితివన్న సురలైన నిను దేరిఁ • జూడలేరు
గీ॥ ప్రజలతికాంతగౌరవ • భావులగుట వారు నిందింప నిన్నెగ్గు • లాడిరనినఁ
బ్రజలకు విరోధి గాదు నీ • వర్తనంబు కటకటా! యేల నీకింత • గాని చింత॥

లక్ష్మ — (స్వగతము) అయ్యో ఈ యిల్లాలికిప్పుడు నేనేమని సమాధానముఁ జెప్పుదును. కర్ణకఠోరమైన శ్రీరామాజ్ఞ నీ సాధ్వీమణి

కెట్లు వచింతు. ఛీ! లక్ష్మణా! జన్మమెంతటిపాతకమునకు హేతుభూతమైనది. ఇంతకుమునుపే నీ జీవితమంతమైయుండిన నింతటి దారుణకృత్యము నీవలనజరిగియుండకుగదా. (కన్నీరుగార్చును)

సీత—(ఆతురతతో) ఏమి నాయనా! వెక్కి వెక్కి బాష్పజలంబుల విడుచుచున్నావు. చెప్పుము, నీపరితాపకారణమేమో తెలిపి నాకు మనశ్శాంతి కలిగింపుము.

లక్ష్మ—తల్లీ! నీకింకెక్కడి శాంతి.

గీ॥ సాధుజనములఁ బీడింప ♦ జన్మమెత్తి
చావకున్నాఁడు పాపి ల ♦ క్ష్మణుఁడు పీడ
పుడమిది గాఁడద్ను సీతల్లి ♦ భరముదీరు
కలుశాపంబునఁగాఁగి పో ♦ కార్చు మన్ను.

సీత—నాయనా! అదేమోయీ అట్లనుచున్నావు? ఇంతటి వైక్లబ్యమునకుఁ గారణమేమో యెఱిఁగింపవేమి?

లక్ష్మ—ఉ॥ తెంపున నింతదూరమరు ♦ దెంచి రఘుప్రభునాజ్ఞ నీకెఱిం
గింపక పోదునమ్మ! పురి ♦ కిఁక? వినుతల్లిరో! లోకనిందకుఁ
గింపిలి రామచంద్రుఁడు వ ♦ నంబుల నీకు విడిరమ్మటంచు న
న్నంపె దురంతఘోరదురి ♦ తాళికిఁజాలినవాఁడనౌట చే॥

(అని సీతపాదములపైఁబడును)

సీత—హా! రామచంద్రా! (మూర్ఛిల్లును)

లక్ష్మ—అయ్యో! ఈ యిల్లాలి కెంతటి దుర్వార్తవినిపించితిని. హా రాఘవేంద్రా! సౌశీల్యగుణాభిజాతయగు నీ సీతామహాదేవిని జేతులార నీ కీకారణ్యంబున విడిచి యీమె దురవస్థనంతయుఁ గన్నులారఁ జూచి యోర్చుటకుందగిన కటికమానిసిననియా నన్నే యీమహాకార్యమునందు నియమించితివి? అక్కటా!

దుఃఖపారవశ్యముచేఁ గలిగిన యీమూర్ఛ యింకనెంతటి ముప్పునకుఁ గారణమానో గదా? అయ్యో! దైవమా! దిక్కుమాలిన యీరామకుటుంబిని నీవిపత్తునుండి దరిఁజేర్చు వారు లేరుగా! కాని,

శా॥ నాచిత్తంబు పవిత్రరామపదచిం ♦ తాయత్తమేని, మనో
వాచాకర్మములందు ధర్మనిరతిన్ ♦ వర్తింతునేని, ధరి
త్రీచక్రంబున "సత్యమేవ జయ"తీ ♦ తిఖ్యాతి నిక్కంబయే
నీ మాలాలి కపాయముల్ దొలఁగు గా ♦ కీ ఘోరమూర్ఛాగతిన్॥

సీత—(మూర్ఛనుండి లేచి) నాయనా! ఇదేమి కలయా? మునిపత్నులఁ జూచిరమ్మని కదా మీయన్నగారు నన్నంపినది? మఱిది! మాటాడవేమి?

శా॥ అన్నా! లక్ష్మణ! నిందయేటికి, ననుబా ♦ యంబూను టేమో, కలం
గన్నావో? కలఁతన్ వచించితివొ వ ♦ క్కాణింపు మింకొక్కమా
ఱన్నన్నా తుకదుర్వియోగము నిజం ♦ బే యైనచో నింకనే
నున్నా, నున్నదిగంగ చెంగటనె, యే ♦ ట్లో వియోగ మట్లయ్యెడున్॥

లక్ష్మ—తల్లీ! ఆత్మహత్య యెంతేనిపాతకము. అందున పిండమాంతవు కానున్నని విప్పుడే చేసి తెంపునకుఁ బూనితివా భ్రూణహత్యకుఁ గూడ బాల్పడినదానవగుదువు. దేవీ! కలవూపు నకు నా నోట నేమని విశదీకరింతునమ్మా.

చ॥ పనిగొని నిన్ను నట్టడవి ♦ పాలొనరించినయట్టిపాపమే
నను దహియింపనుండ భువ ♦ నత్రయపావనివైన నిన్ను దు
ర్జనుఁ డొకఁ డాడినట్టి యప ♦ రాధ మరుక్తుల నోటమీఁదుగా
వినుచు మిఁకెంతపాపపరి ♦ వేదన కేనియుపోదుఁ దల్లిరో॥

దేవీ! నాహృదయము బ్రద్దలగుచున్నది. వక్కాణింపఁ జాలను. ఇదిగో రాజుగారి యాజ్ఞాపత్త్రిము.

సీత — (లోనఁ జదివికొని) అయ్యో! ఈనిందోదంతంబు వినియు నిలువు నీరుగా నాశరీరము భస్మీపటలముగాకుండెనే. అయ్యో! నేనెంత పాపమునఁ గోర్చితి. హా రామచంద్రానుజా! మందభాగ్యురాలైన యీజానకి సౌఖ్యమునకేదియో యొకయంతరాయము సంభవించుచునేయుండును. సౌమిత్రి! నాఁడామాయాకురంగంబును, నేఁడీ ప్రజాపవాదమును నీసీత జాతకవశమునకు దుష్టగ్రహంబులై యామరణాంతము వేధింపఁజొచ్చెనే అయ్యో! అయ్యో! ఎంతటిమాటపుట్టెను. అన్నా! ప్రాణముకన్న మిన్నగ మన్నించు మీయన్నగారు నన్నీలాగున నడవిపాలు చేసెనన లోకమీపరివాదముఁగూర్చి నిజమని విశ్వసింపకుండునా? సౌమిత్రీ! నిన్నఁగదా మీయన్నగారు "దేవీ! నీవు నాప్రాణముకన్నను నెక్కుడు ప్రేమాస్పద"వని బహూకరించినది. ఇంతలో నింత విపర్యయం బెట్లు సంభవించెనయ్యా? నాయనా! ఇట్టి యపనింద మీరేచందమున విశ్వసించితిరి?

శా॥ ఆనాఁ డంతపరీక్షఁ దెలియ లే • దా? పాపమో పుణ్యమో
ఆనిర్ణాయకు లిప్పుడేమయిరి? లేఁ • డా వేల్పుఱేఁ, డగ్ని లేఁ
డా, నీరేజభవాది దేవతలు లే • రా? వారువీరేల లే
దా నన్నింతకు నేలు నాపతి మన • స్సాక్ష్యంబు సల్లక్ష్యమై॥

సౌమిత్రీ! ఆఁడుదాననైన నాకు బుద్ధి యత్యల్పమైనను సకలధర్మాధర్మకోవిదుఁడవైన సుగుణములయందు మీ యన్నగారి కెందును దీసిపోనివాఁడవు నీవైన నిష్పక్షపాత బుద్ధితో నాయవస్థ యించుక యోజింపుము,

సీ॥ నిందించ నేచూడు • నీచాధముం డెవండో పతి తాగణించుటే • పాడియయ్య
పాడియే యనిచూడు • నాండగ్నియందు నే నుఱికిన కథగూడ • మఱతురయ్య
మఱతు రేమోచూడు మీ • మాటతా నేనాడు మునుదెల్పనే మొగ • మోటమయ్య
మొగమోటమే చూడు • తగవెంచి నన్ను నీరాముండాక భరింపం • గూడదయ్య

గీ॥ అకటకట! నిందుచూలాలి • నైననన్ను విడిచి తద్ధ్యానమైన యీ • యడవియందు
దిక్కెవరు లక్ష్మణా! మీవ • దినకు నింక నెవరు నీరార్చువారు నా • కేది తీరు॥

మఱంది! ఎంత వైపరీత్యము సంభవించెను. భగవంతుండగు నగ్నిభట్టారకునిచే నాఖ్యాతంబైన నాచరిత్రమున కిప్పుడు మరలం బ్రత్యాఖ్యానములు బయలుదేరినవిగా?

లక్ష్మ—దేవీ! దేవయజనసంభవా! మా దురదృష్టవశమున నిట్టియనాచ్యప్రవాదములు సంభవించినవిగాని, నిసౌశీల్యమొక్కంగు నిర్ణయింపవలసినదా?

మ॥ అనలుం డెవ్వండు నీచరిత్రకు నుపా • ఖ్యానంబుగావింప, నీ
తనుసంస్పర్శము సర్వభక్షకతచే • తం గల్గు దుష్పాప మా
తనికింబాపె, భవన్మహామహిమయూ • తంగాక, లోకత్రయీ
జనవిద్రావణరావణాద్యసురహిం • సల్ మాకునుం శక్యమే?॥

తల్లీ! ఇట్టి సుశ్లోకపు నిన్ను పలుగాకులగు నీలోకులకుం గాక పోయితివి.

సీత—నాయనా! ఇది నానోంచిన నోము ఫలము. ఇందులకు లోకులు దూష్యులుగారు.

లక్ష్మ—తల్లీ! లోకులుగారు మొదటినుండియు నేనే దూష్యుండను. నీకింతటి ఘోరపర్యవసానమునకుం గారణమైన యీరావణాపహారణమునకు నాదికారణమే నేను గదా.

మ॥ "దనుజుల్ గ్రుమ్మఱుచుంద్రు, మీవదినె భ • ద్రం'బంచు మాయన్న నా
యునికిన్నమ్మి, కురంగమేయుంజన న • య్యో! యోగ్మిలే కొంటిగా

వనవీథిఁ దిగఁడించి రావణున కొ ♦ ప్పఁజెప్పితిఁ నాఁడు, త
ప్పనిపాపంబున నేఁడు నీయడవికొ ♦ ప్పఁజెప్పితిఁ దల్లిరో॥

సీత—తండ్రీ! ఆవృత్తాంతము తలపెట్టకుము. అప్పటి నాగట్టివాఁడుతనమునకు నాయంతరాత్మ యిప్పటికెంత క్షోభించుచుండునో యా పరమేశ్వరుఁడెఱుఁగు. ఒప్పులకుప్పవైన నీయం దొకనాఁడైనఁ దప్పు గలుగునయ్యా? కలదేనైన నీవు నాకపకారంబు దలఁతువా నాయనా?

ఉ॥ నీవు మఱందివా తలఁప ♦ నిక్కము బిడ్డవుగాక నాకు, వ
త్సా! వనవాసదుఃఖ మిసు ♦ మంతయుఁ గన్పడకుండ నిత్యముం
బూవులఁ బాదులందనిపి ♦ ప్రోచితి నన్నుపచారభంగి; నీ
పావనశీలమెంచక య ♦ వాచ్యములన్ నినుఁ దిట్టితిం గదా॥

బిడ్డా; ఏపాపమెఱుంగని నిన్నుఁ బాపపుఁబలుకులాడిన యీపాపాత్మురాలి కప్పటి శిక్షానుభవము చాలునా? మరల నింతటిదురవస్థ రాఁదగినదే. తండ్రీ! అందునఁగాని యిందునఁగాని నీవుచేసిన దేమున్నది? మొదటినుండియు నన్నుఁగట్టఁ దాళ్లు నేనే తెచ్చికొంటినని చూడు;

సీ॥ మాయదారిమెకంబుపైఁ యాసపడి, నాఁడు పతి నలయించిన ♦ పాతకంబు
మతిమాలి నాఁడు నీ ♦ హితబోధపైఁ గోప యనఘాత్మ నిన్నుదూ ♦ రిన యఘంబు
కలుషరక్కసునింటఁ ♦ జెఱఁబడి యున్ని నాళ్లెన్నఁగాలముఁ బుచ్చి ♦ నట్టిదోసంబు
పతిచేత నిరసింపఁ ♦ బడి చిచ్చునఁ జొచ్చి మొండినై జీవించి ♦ యుండుఫలము
గీ॥ మున్నెటికి నెల్లముఖ్యమే ♦ యవనిపైన నాఁడుపుట్టువునై పుట్టి ♦ నట్టిపాప
మింతయును బండి నన్నిట్లు ♦ లేఁచుచుండఁ బరులు కారకులనుటకా ♦ స్పదము గలదె॥

లక్ష్మ—తల్లీ! సతీమతల్లీ! ఎంతమాటాడికొంటివి. ఆజన్మపరిశుద్ధురాలవగు నీకుఁగూడ నొక పాపమా?

ఉ॥ నీవు పతివ్రతామణివి ♦ నిజజననం బిలకున్ విశేషపు
ణ్యావహమయ్యె, సచ్చరిత ♦ మా మగనాండ్రకు మేలుబంతి, నీ

పావనమూర్తి నిత్యము పరి • భావముసేఁ గనుఁగొన్న జన్మజ
న్మావిలపాపముల్ దొలఁగ • నా సనుఁబోలిన దుర్జనాళికిన్ ?॥

అమ్మా! ఇట్టి లోకమాతను నిన్నుఁ జేతులార నీక్రూరారణ్యమున కొప్పగించిన నా ఘోరపాప మన్నిజన్మాంతరములఁ దీరవలయు? ఇప్పుడు నిన్నూఱడించుటకైన నాకు నోరు లేదుగదా.

సీత—సౌమిత్రీ! నివమాయకుఁడవు! ఈమందభాగ్యురాలి కూఱట గలిగింపఁగలవా రెవ్వరు? దుస్సహదుఃఖానుభవమునకై యేర్పడినదే కదా యీజన్మము. కాకున్న నిక్కష్టమేమి? పుట్టినింటఁజూచినను మెట్టినింటఁజూచినను గంపంత బలగమే; జగదేకప్రాజ్యమగు సామ్రాజ్యవైభవమే, లోకేశ్వరేశ్వరుండనం దగిన ప్రాణేశ్వరుఁడే; వినయధురంధరులగు నట్టివారు మఱఁదులే. ఇంత యుండియు నేమి ప్రయోజనము,

చ॥ 'బ్రతికినయంత కాల మప • వాదములన్ భరియించి, భాగ్యయున్
బలిమియును ముద్దుముచ్చటల • భాగ్యము లేమియు లేక, మొండినై
బ్రతుకు'మటంచు నానొసట • వ్రాసెను దీరిచి మూఁడుబాతులన్
మతకరి బ్రహ్మ, నీవిపుడు • మాన్పఁగ నాతలవ్రాఁత లక్ష్మణా!॥

లక్ష్మ—తల్లీ! దుఃఖింపకుము. ఎల్లకాలం బీకష్టములే కాఁపురములు చేయునా? ఎప్పటికేమో యెవరెఱుంగుదురు. బండ్లోడలగును, ఓడలు బండ్లగును. ఏనాఁటికైన నీకు శుభదినములు రాకపోవు?

సీత—నాయనా! ఇప్పటికి నిట్లయినదికదా!

సీ॥ కఱకంఠుచాపంబు • విఱిచి నన్నుద్వాహ మాడిననాఁటిగా • ఢానురక్తి
అవినయున్ గ్రూరకా • కాసురున్ వెఱపించి నన్నుఁగాపాడిన • నాఁటిప్రేమ
నరహంత్రియౌ చుప్ప • నాతిముక్కుం జెవుల్ నఱకి నన్మన్నించు • నాఁటిచెలిమి
వనరాశిఁ గట్టి రా • వణుఁగొట్టి నాచెఱం గడతేర్చినట్టి ని • క్కంపు నెనరు

గీ॥ నేఁటితో నొక్క పౌరుని ♦ మాటచేత వ్యర్థమగుటెల్ల నాపాప ♦ వశతఁ గాక
రామచంద్రుని దూఱంగ ♦ నేమిగలదు విధివిధానంబు నెవరు త ♦ ప్పింతురయ్య॥

ఇంతకు సౌమిత్రీ! సత్యసంధునకు శ్రీరామచంద్రునకు నాపైఁ గల యపూర్వప్రేమానుబంధ మీయపవాదము వలనఁ దొలంగెనని తలంతువా ?

లక్ష్మ — తల్లీ! ఛాయాప్రభాకరుల యనుబంధమెన్నఁటికైన మాఱునా?

సీత — వత్సా ! మాఱదు నిశ్చయమే కాని, ఒక్క విషయము మాత్రము నాహృదయమును వేధింపక మానదు. చూడు,

చ॥ తనయపనిందఁ బాపికొను ♦ దారికి నేనును లోనుగానె ? యి
ట్లని తుదిమాటకేని తగ ♦ నా? మొగమోటముఁ బెంచి తేనియా
జ్ఞను మరలింతునయ్య? కడ ♦ సారి దనుం బెడఁబాయునో మనం
బునఁగల నెయ్యముం దెలుపు ♦ ముచ్చటకేనియు నోఁచనైతినా ?

లక్ష్మ — తల్లీ ! అట్లనకు, తనప్రాణముకన్నను బ్రేమాస్పదవగు నిన్ను, పరమపతివ్రతాశిరోమణివగు నిన్ను, నిరపరాధవగు నిన్ను గృహిణివగు నిన్నుఁ దనహృదయము విశ్వసింపని కేవల మిథ్యాప్రవాదమునకై మొగమెదుటఁ గఠోరముగ "నన్నువిడిచి యెందేని యరణ్యభూములకుం బొమ్ము" అని యాజ్ఞాపించుటకుఁ గరుణాస్వభావుండగు శ్రీరామచంద్రునకు నోరాడునమ్మా? చూడు,

చ॥ ఒకయెడ స్వప్రజానికృతి ♦ నొక్కెడ నాత్మసతీవియోగ మా
త్మకువిషమంబులన్, బలువి ♦ ధంబుల యోజనఁ జేసి, భూమినే
తకు జనరంజనంబె విహి ♦ తంబగుటన్, మొగమోట మెంచి యిం
తకు నన్నుఁ బాపె నీపతి మ ♦ నంబెటువంటిదిదో నీవెఱుంగవే ! ॥

క॥ శరణంబిఁక నీచరిత
స్మరణంబే నీదుపతికి ♦ జానకి ! జీవ

స్మరణంబునఁ దగు తన సం
సరణాంబుఁ దరింప విరహ • సంతాపమునన్ ॥

సీత—వత్సా! దుఃఖపరవశత్వమున నేమో యాడితింగాక, సరళహృదయుండగు నాపతికి నాపైఁగల స్నేహవాత్సల్యం బెఱుంగని దానను గాను. నేను మున్ను రావణకూ్రరనిర్బంధమునను్న సమయమునఁ గరుణాసముద్రుం డాతండు నాకై యనుభవించిన పరితాప మాంజనేయునిచే విన్నదానను గానా? అక్కటా! రాజధర్మ మెంతదారుణమైనది. చేపట్టిన యిల్లాలి యెడనైన జాలిదలంచుటకు స్వాతంత్ర్యము నొసంగదయ్యెనే? నన్నుఁగూర్చి ప్రజానము దాయమున వ్యాపించినది మిథ్యాప్రవాదమని తెలిసియుండియు నిరోధించుటకు జనకుని సాహసమునకు సాహసము లేక జగదారాధన దీక్షాధురంధరుండగుట, కాకుత్స్థాన్వయప్రదీపకుండగు శ్రీరామభూపాలుని కొక్కనికిం జెల్లెఁగాక, యొరులిట్టి వీరవ్రతంబొనరింపఁ గల్గుదురే! ఇంతకు నాయనా! నాకీజన్మమున శ్రీరామచంద్ర చరణారవిందపునసేవాభాగ్య మెన్నటికైన లభించునా?

సీ॥ ఈకనుంగవ యెన్నఁ • డేనిఁ గన్గొనునో కామితమూర్తి శ్రీ • రామమూర్తి
ఈకర్ణయుగ మెన్నఁ • డే వినం గలుగునో కపురంపుఁ బలుకు రా • ఘవుని పలుకు
ఈకరద్వయ మెన్నఁ • డేని సేవించునో మోక్షప్రదంబు రా • ముని పదంబు
ఈజీవితం బెన్నఁ • డేని పావనమౌనో ప్రాణేశు చెలిమిఁ ద • పంబు కలిమి

గీ॥ ఎన్నటికినైన నేవేల్పు • లేని, నేను నీకులేని దయాళులై • యీదురంత
విరహవారాశిలోనుండి • వెలికిఁదెచ్చి జీవితేశ్వరుపజ్జ నన్ • జేర్తురయ్య?॥

లక్ష్మ—తల్లీ! నీవంటి పతివ్రతామతల్లుల సంకల్పంబు లేనాటికైన సఫలములుగాకపోవు. దేవీ! నీకింక విన్నవింపవలసిన దేమున్నది?

ఉ॥ దాయలకైన రాఁదగని • దారుణమైన యవస్థ నీకు న
ట్లో యనుభావ్యమయ్యె, నిఁక • నుమ్మలికం దిగమ్రింగి నీమనో

నాయకు రామచంద్రుని మ ♦ నంబున నిల్పి దినంబు లెట్టులో
త్రోయఁగదమ్మ, తాపస వ ♦ ధూటులతోడఁ దదాశ్రమంబులన్॥

సీత— వత్సా! నీకు నాపైఁగల భక్తివాత్సల్యముచే నిట్లాడితివిగాని నాయనా! నేనిప్పుడున్న తెఱంగునకుఁ దో ప్రాక్కరిపంచాఁ జేర నలసను దినములు గడిపి.

మ॥ కలకాలంబిటు చేసికొన్న పతికిం ♦ గాకుండ నేకాకినై
యిల జీవించుట యెంతహైన్యమగుఁ? న ♦ న్నేరైన "నేలా మగం
డీలు నెళ్ళించె వచింపు"మన్న నపుడే ♦ యీప్రాణముల్ పోవె? కాం
తలలోనం దలయెత్తి నెబ్బ్రతుకఁజ ♦ న్నా యింతకుం బాత్రనై॥

వత్సా! దురంతమైన నాయీ వియోగదుఃఖమున కిన్నాళ్ళని పరిమితిలేదుగదా. హతాసురాలనై యొరుల పంచలంబడు నీచత్వమునకోర్చి యెవ్వరికొఱకై శరీరయాత్ర సాగింతును?

లక్ష్మ— తల్లీ! సకలధర్మ రహస్యంబుల మూలముట్టముగ నెఱింగిన నీ కెద్దియేని బోధించుట కేనంతవాఁడను గాని,

సీ॥ తనువు పైఁబోసి కుం ♦ డని సాహసముఁజేసి పతిని రాముని నిందఁ ♦ బలుప కమ్మ
తాల్మి మై యెచటనో ♦ తలదాఁచికొనియుండి కష్టకాలం బట్లొ ♦ గడుపు మమ్మ
ఏనాటికైన మా ♦ కింతయాధారమౌ నీగర్భమేని మ ♦ న్నింపు మమ్మ
పతియాజ్ఞ మున్నె చె ♦ ప్పక నిన్ను వనికీడ్చు తెంపరిన్ నన్ను క్ష ♦ మింపు మమ్మ
గీ॥ ఒదిగి భవితవ్యమును నమ్మి ♦ యుండుమమ్మ వేల్పులే నిన్ను విభుని క ♦ ర్పింతురమ్మ
సెలవొసఁగుమమ్మ నన్ను రక్షింపుమమ్మ కడకు సీతమ్మ! యిదె నమ ♦ స్కారమమ్మ॥

తల్లీ! నేనగ్రజుని పాదోపజీవినని యెఱుంగుదువు. ప్రాణాంతమగు సమయమునన్నైన నేనుమాయన్నగారి యాజ్ఞనుల్లంఘించియెఱుంగను. కావుననే యింతటి ఘోరకార్యనిర్వహణమునకై యార్యపుత్రుఁడు నన్నేనియమించె. తదాజ్ఞానువర్తినై మీయెడ మహాపరాధముగావించితి. దుర్భరగర్భాలసవగు నిన్నేకాకినిఁగా నీకీకారణ్యమున డించి నేనొంటిగ

నింటికిఁబో సెలవఁగుచున్నాను. మన్నింపుము. తల్లీ! నాయెడఁ బుత్త్రవాత్సల్యము మఱవకుము.

(అని పాదములపైఁబడి నమస్కరించి దుఃఖించును)

సీత — (చేతులంటి) నాయనా! దుఃఖింపకుము. మనోవాక్కాయకర్మంబుల నీయందు నాకెంతమాత్రము కోపము లేదు. అట్టి జీవితేశ్వరుఁడే కాదు. పుత్త్రసమానుఁడగు నీయట్టి మఱఁదియు లభించుట చేతనే నిజముగా నాజన్మము పవిత్రమైనది. జన్మజన్మంబులకు శ్రీరామచంద్రుఁడే ప్రాణేశ్వరుండై లక్ష్మణుఁడే మఱఁది యగుటకు నిత్యము వేయిదేవతలకు మ్రొక్కుచుండెద. నాయనా! నీవిఁక మరలిపొమ్ము.

సీ॥ కన్నీరు మున్నీరు • గా నేడ్చి నీవు నా విధివిధానంబు ద • ప్పింతువయ్య
తడవైనచో మాట • వడుదు వింటికి నేగి మఱఁది లక్ష్మణ! నన్ను • మఱవకయ్య
ముగురత్తలకుఁ గేలు • మోడ్చితినని సీత కాఁపురంబడవిలోఁ గలసె ననుము
విభునకు నామాట • నభివాదన మొనర్చి ప్రాణేశ వదనచింత • బాయ ననుము
గీ॥ నడికి నోడి తెగించి నక్క • విడిచి మొదటఁ బిదప నాకయి తపియించు • విభునికంటఁ
దొరఁగు కన్నీరు నీవైనఁ • దుడువుమయ్య బ్రతికితినయేనిఁ గాంతు న • ప్పటికి నైన॥

నాయనా! నే నదృష్టహీనురాలను. అటువంటి జీవితేశ్వరునితో భోగభాగ్యము లనుభవించునంతటి యదృష్టము విధి నా నొసట లిఖింపలేదు. అట్టిచిరదుఃఖినినైన నాకై నీవుగూడ నేల పరితాపము చెందెదవు. మహదైశ్వర్యములఁ దులతూఁగుచున్నను నార్యపుత్త్రుని జీవయాత్ర నామూలమున దుఃఖభాజనమైపోయెఁగదా. కరుణాస్వభావుండగు నార్యపుత్త్రుండీదుర్భరవియోగదుఃఖమున నేమైపోవునోయని దుఃఖించుచున్నానుగాని వత్సా! నాయవస్థకై నేనంతగాఁ జింతింపను. నే నెక్కడ నుండినను, నార్యపుత్త్రుని కుశలవార్తమాత్రము నాకుఁ దెలియుచుండినఁ జాలు. ప్రాణేశ్వరుని క్షేమమే నా క్షేమము.

నాయనా! సౌమిత్రీ! నీవుమాత్ర మెట్టిసమయమునను నార్యపుత్త్రుని నొంటరిగా సంచరింపనీకుము. నిరంతరము మీ యన్నగారి సన్నిధినే కొలిచికొనియుండుము. చిరంజీవులయిన భరత శత్రుఘ్నులు గూడ నార్యపుత్త్రుని సేవావిధియం దేమరకుండునట్లు నామాటలుగా వచింపుము. నా చెలియండ్రును నాకొఱకై బెంగపెట్టుకొందురు. వారి నెట్లో యూరార్పుము. అయ్యో! మందభాగ్యురాలనగు నావలన నెందఱెందఱి కెంతటి సంతాపము సంభవించినదో చూడుము; తండ్రీ! ఇంతకంటె నేనెవ్వరి కేమివార్తలనంపుటకుం దగియున్నాను. ఇంతకు నాజీవితేశ్వరున కేమని సందేశ మంపుదును వత్సా! సన్నిధికిం బొల్పుఱచి నందులకు నేను తనపైం గినుకవహించితినని యార్యపుత్త్రుండు తలంచునేమో, వారికి నిట్లనుము,

సీ॥ తనకు లోకాపవా • దము మాసినం జాలు జీవమే నీయసం • సిద్ధ ననుము
తనకంటెనాకు ని • కఃపరం బేమి నాతన వాత్మ సర్వంబు • తానె యనుము
తనయాజ్ఞం దలమోసి • కొని తపోవనభూమి శిలమే నమ్మి వ • సింతు ననుము
తనువులే దూరము • య్యెనుగాని యాత్మలం దైక్యమిద్ధానం బం • పయ్యె ననుము
గీ॥ విరహపరితప్తమయ్యు నా • ప్రేమలతిక యశ్రుజలసేకమున వృద్ధి • నందు ననుము
నిజమెఱింగి లోకమెపుడు మన్నించు నపుడె మరల నన్నేలుకొనుట ధర్మంబయనుము

లక్ష్మణా! నాకు సంభవించిన యీదుర్భరవియోగమున నేను దుఃఖించుచునే యున్నచో నాకిక్కడ నొక్కక్షణమైన సాగునా? నేను దుఃఖము పూర్ణముగా విడిచిపెట్టినాను. నాజీవితవిషయమై యార్యపుత్త్రుండు సంశయవిహ్వలుండుగాకుండ నావచనములుగా నిట్లనుము.

మ॥ లలితస్మేరకలావిలాసము, విసీ • లభ్రూలతావిభ్రమం,
బలఘుప్రేమరసప్రసన్ననయనా • బ్జాలోకనప్రౌఢ, ము
జ్జ్వల తేజస్స్ఫురణంబు, శాంతరసభా • వస్ఫూర్తి మీమూర్తి ని
స్తులితానందమునం భజించుచుం దరిం • తుం జన్మమాత్మేశ్వరా!॥

మ॥ కమనీయంబులు తావకీనగుణము • క్తారత్నముల్ ప్రేమ సూ
త్రమునన్ గ్రుచ్చి, జపక్రియాకలనఁ జే • తఃపీఠి మీఁదివ్యరూ
పము సంధించి, నిరంతరానుభవ సే • వా భావనా పారవ
శ్యమునన్ బుచ్చెద జీవయాత్ర, రఘురా • మా! దీనచింతామణీ!॥

వత్సా! సౌమిత్రీ! పొమ్ము నేను భవితవ్యమును బ్రతీక్షించుచు నిచ్చటి తపోవనక్షేత్రంబులఁ గాలక్షేపముఁ జేసికొనుచుందు. నేను దుఃఖమును మఱవనే మఱచితిని.

లక్ష్మ—మేలు, వీరపతివ్రతాశిరోమణీ! మేలు; ఇట్టి విషమస్థితియందు సహిత మేదోయొకధర్మనిర్ణయమునఁ గట్టుబడి చిత్తస్థైర్యము నిర్వహించుట ధీరమానసులగు పవిత్రదంపతులకు మీకు సులభసాధ్యమై చెల్లుఁగాక, అయ్యో! అల్పజ్ఞుఁడనైన నేనిట్టి ఘోరకష్టంబు చేతులారఁ గావించి ప్రాణములు భరింపఁగలనా, తల్లీ!

ఉ॥ 'నా' యనువారు లేని విజ • నంపు టరణ్యమునందు నిన్నుఁ ద
ల్లీ! యెటు డించిపోదుఁ బురి, • కేగక యిచ్చట నీపదాబ్జముల్
పాయక నమ్మికొల్చి నిర • పాయముగా వసియింతమన్న నే
మో! యెటులాడునో జగ, మ • యో! యెటుఁబోయిన నేమిమూఁడునో!॥

ఎట్లో మనసు రాయిచేసికొని నిన్నీయరణ్యమధ్యమున డించిపోయినమాత్రము నన్నులోకము మన్నించునా?

మ॥ వికలత్వంబున రాముఁడింతపనికిం • బెన్ జూచునా, తానేమి యు
ర్భకుఁడా? దుర్భరగర్భభార, భయదా • రణ్యంబునన్ డించె, ఘా
తుకుఁ డాలక్ష్మణుఁ డంచు నన్ను జనసం • దోహంబు నిందించు మా
టేకి; వేయేటికి నింక నే బ్రతుకు కం • టెన్ జచ్చుటే మెచ్చుగున్॥

తల్లీ! అసమర్థుఁడనైన నే నాత్మహత్య చేసికొనవలసినదే కాని నిన్ని దురవస్థనుండి తప్పించు యోగ్యతకు నోఁచుకొనలేదు గదా! నామాట యటుండ అమ్మా! ఈనీ పరిభవోదంతము శ్రవణగోచర

మైన యుత్తరక్షణమున, నెంత వైరాగ్యవంతుఁడైనను నీతండ్రి జనక క్షితీశ్వరుండు తన ప్రాణవాయువుల విసర్జింపకుండునా ? అయ్యో! ఎంతఘోర మెంతఘోరము నాతల్లీ! జానకీ దేవీ; లేక లేక నేఁటికి నీగర్భమున రఘువంశ విస్తారకంబగు నింత యంకూరము చేకూరనున్న దని యీవల మేమందఱమును, నావల నీపుట్టినింటి బాంధవులందఱు నమందానందభరితులమై యెన్నియో కోరికల నువ్విళులూరుచుండ నన్నిటికి హేతుభూతవైన నీవే కన్నుల యెదుట లేకుండ నీప్రచండారణ్యమున అయ్యో! పతిబంధువిదూరవై, నిర్గతికవై, నిరాధారవై, 'నా' యన్నవారు లేకుండ నల్లాడవలసి వచ్చెనే. అకటకటా; ఏకాకి నివై యీ కీకారణ్యమున నెట్లు ప్రాణములు రక్షించుకొందువు? మిట్టాడ నరుండులేని యీనట్టడవిలో నిన్నురక్షింపుమని యెవ్వరికొప్పఁజెప్పి పోవుదును ? నారాయణా! దీనత్రాణపరాయణులైన కరుణామయులలో నొక్కరును దిక్కుమాలిన యీరామకుటుంబినిం గాపాడువారు లేరుగదా! నావలెనే లోకమంతయు నిష్కరుణమై పోయెనా ? ప్రపంచమున విపన్నులైన సాధుజనములఁ బరిపాలింపఁజాలిన నిర్హేతుకజాయమాన కరుణాలోకనస్వభావు లొక్కరును లేరా! ఓహో! లోకరక్షాదిదృక్షాశాలురగు లోకపాలకులారా ! మీలోనెవ్వరైన నీక్షణమునఁబ్రత్యక్షమై యీరామక్షితీశ్వరునర్ధాంగిని రక్షింపలేరుగా! హా నిరంతరాభ్యాగత సేవానిరతులైన యోతపోధనులారా! రామమయజీవిత, పరమపతివ్రతాశిరోరత్న, మీసీతామహాదేవిని మీరైనఁ గాపాడలేరా ! ఓహో !!సిద్ధవిద్యాధరయక్షగరుడగంధర్వులారా! మీరందఱేమూలలడాగియున్నారు? అయ్యో! ఎంతమొఱలిడినను నాయది యరణ్యరోదనమైపోయెనే ! నాయట్టిపాపాత్ముని మాట లెవ్వరాలింతురు కాని, పరమేశ్వరుని పరమాద్భుతసృష్టివిలాసమంతయు లోకమున వెల్లడించుచు, ననేకజంతుసంతానములకుఁ గన్నతల్లివలెనున్న

యీవనదేవతామతల్లికే యీనాతల్లి నొప్పఁజెప్పిపోయెదను. అమ్మా! వనదేవతా! నీవు సుగుణవల్లివి. అగ్రిమానసమున నామనవియాలింపుము. కాలకర్తవశంబున నీకడ నివసింపవచ్చిన యీయిల్లాలెవరను కొంటివో,

సీ॥ జనకరాజర్షిపా • వనయజ్ఞవేదియం దవతారమందిన • యాదిలక్ష్మి
శివ ధనుర్భంగ ముం • దువగాఁగ శ్రీరాము పెండ్లియై కొన్నక • న్యాలలామ
కనిఁడికోడలకోర్చి • యసుగాఢమునివీటఁ గులసతీవ్రతమునిల్పి • కొన్నసాధ్వి
తనవినిర్మలచరి • త్రయు నగ్నికీలలకుఁ బ్రకటీకరించిన • భవ్యశీల
గీ॥ భగవతి యయంఘాతదేవి • ప్రస్తుతించు పోలఁతులవలంతి, నిందాప్రాద్ధులపడంతి
పతివియోగార్త, సీతఁ గా • పాడుమమ్మ భవ్యగుణవల్లి! వనదేవ • తామతల్లి ॥

తల్లీ వైదేహీ! పాపభూయిష్ఠుఁడగు నాజన్మమున కెయ్యది ఫలమో యయ్యది నెఱవేర్చితిని. నేనింకఁబోయెదను. పరమపావనములైన నీచరణారవిందములఁ గడసారి నాశిరంబునఁ జేర్చికొననిమ్ము అమ్మా! నాజన్మమున కింతకంటెఁ బుణ్యావకాశము లేదుగదా.

(అని నమస్కరించును).

సీత — నాయనా! పోయెదవా! నిన్నుఁజూచుచున్నవరకు నాకుదుఃఖము కనుపట్టఁబడదు కాన నీవు శీఘ్రముగఁబొమ్ము

లక్ష్మ — తల్లీ! పోవుచున్నాను. (కొంతదూరముపోయి మరలవచ్చి సీత పాదములపైఁబడి) అయ్యో! ఎంతయని తెంపువహించెదను. ఇంతలో నెవ్వరేని నీరక్షణకు నేతెంతురేని కొంతసంతసముతో నింటికిఁ జేరుదునే. పొద్దుబొత్తుగాఁ గ్రుంకిపోవుచున్నది. నిబిడ తరుచ్ఛాయాసముదాయముచే నీయరణ్యము మఱింతకాఱు చీఁకటుల కాకరమై భయజనకముగ నుండునే ఎట్లుపోవుదును. కాలెట్లాడును? తల్లీ!

సీత — లక్ష్మణా! నీవు మరల నాకు దుఃఖమును గలిగించుచున్నావు. నీవు పొమ్ము నాకెవ్వరివలన నేభయములేదు. వత్సా! నీకు వెఱ్ఱి

గాని నాయట్టిమందభాగ్యరాలికి సులభముగ మృత్యువు సంభవింపఁగలదటోయీ ?

లక్ష్మ—తల్లీ! అట్లుగాదు నీపతివ్రతాత్వతేజోవిభ్రాజవగు నిన్నుఁ జేరి చూడ నెవ్వరికి సాధ్యము ! ఈ యరణ్యమునందైన నేమి నీకు సాయపడని వారెవ్వరు ?

సీ॥ నాగాంగనలు మణి • భోగాతపత్రంబు లెంతొ వేళల నుద్వ ♦ హింత్రు గాత
లీలాకురంగ బా ♦ లికలపోలికఁ గ్రోలుపులులు మాలిమితోడ ♦ మెలఁగుఁ గాత
తటిరెటెంగి, తమంతఁ ♦ దరులు వాచవులూరు వివిధఫలంబు ల ♦ ర్పించుఁ గాక
విపినదేవత లూడి • గపు సానులై రేయి జోకొట్టి నిదురఁ బు • చ్చుదురు గాత
గీ॥ ఎచటనుండినఁ గానివా ♦ రెవరు నీకు, కాలములు పంచభూతముల్ • గ్రహచయంబు
వేదములు నిన్నియేల నీ ♦ విమలమైన యాత్మశుద్ధియె నీకు వ ♦ జ్రాంగిజోడు॥

కావున నిర్భయముగా నింకఁ బురికేగెదను. తల్లీ! ఇవే పునః పునఃప్రణామములు. (అని పోవుచు) ఓహో సకలధర్మాధర్మనిర్ణయాధికారధౌరేయులై లోకత్రయీశాసన ప్రక్రియా ధురంధరులై ప్రకాశించు నోలోకపాలకులారా! చరాచరవిశిష్టంబగు నాపరమేష్ఠి సృష్టిప్రపంచంబునంజరుగు కర్మసంఘాతమునకెల్ల సాక్షీభూతులరై యుండు నోసూర్యచంద్రులారా! యమనియమాద్యష్టాంగ యోగానుష్ఠాన సిద్ధులై కేవలధర్మసంస్థాపనార్థమై కారణశరీరముల నవతరించిన యోతపోధనసత్తములారా! ఓతల్లీ! రఘుకులదేవతా భాగీరథీ! నన్నుఁ బరిపాలించు ప్రభూత్తముఁడును విశేషించి నాకు నగ్రజాతుండును నగు శ్రీరామచంద్రధరణీంద్రునాజ్ఞాబలమున నేఁ డీపరిణతగర్భభరోపేతను, అయోనిజాతను, భువనత్రయ ద్యోతమాన పతివ్రతాత్వతేజోవిఖ్యాతను, లోకమాతను, నీసీత, నీ యరణ్యభూముల విడిచిపోవుచున్నాను. మనోవాక్కాయ కర్మంబుల నే నిందేయపరాధ మెఱుంగను. నాభావపరిశుద్ధింబరీక్షించి మీరందఱునాకు సాక్షీభూతులరై యుండి యిహపరంబుల నన్ను శిక్షాపాత్రినిఁ జేయక రక్షింపుఁడు.

(అని పోవుచుండఁ దెరలో)

అయ్యో, దండాయనా! ఈప్రాంతమునుండి దీనారవము శ్రవణగోచరమగుచున్నది. పోయి కనుఁగొందము రమ్ము.

సౌధ—అవును. ఎవ్వరైన నభ్యాగతులు వచ్చిరేమో చూచి గురువులగు వాల్మీకులవారికిఁ జెప్పుదమురా.

లక్ష్మ—(ఆకర్ణించి) ఓహో! ఇది భగవానుఁడగు ప్రాచేతసుని యాశ్రమోపాంతమే. హృదయమా! ఇప్పుడు నీవు నిశ్చయముగా నుండుము. నేనింకఁ బోవచ్చును. (నిష్క్రమించును.)

సీత—అక్కటా! పుణ్యమూర్తి యూ లక్ష్మణుఁడేగుచున్నాఁడుగదా? నాయవస్థయిట్లుండ నాతని దైన్యస్థితిఁ బరికించిన నాకు దుఃఖమినుమడించుచున్నదే! అయ్యో! ఎంతటి కరుణాసముద్రుఁడు, ఎంతటి భ్రాతృసేవాతత్పరుఁడీ లక్ష్మణుఁడు.

సీ॥ కనుఁగవ నిండ నీ • రునిచి తాంతబాష్పముల్వాలికి ఱెప్పల నప్పు • ళించుకొనుచు
నా దెసఁ భయము, దై • న్యము, విస్మయము, జాలి దేలు చూపుల వెక్కు • రిరిగికొనుచు
ననుఁబ్రోవు దీనబాం • ధవులకై యాసతోఁ బలుమారు దెసల వి • భ్రాంతిఁగనుచు
కనఁ జూపుమేర ద • ప్పిన వెన్కకేతెంచి మరలుచు వచ్చును • మరలఁ జనుచు
గీ॥ చిత్తమేలాగొ రాయిచే • సికొని తనదు ప్రాణముల నాపదంబుల • రకుఁగట్టి
పురికిఁ బోలేక పోలేక • బొందితోడఁ బోవుచున్నాఁడు సౌమిత్రి • పుణ్యమూర్తి.

ఇప్పటికాతని దివ్యమూర్తి నాకన్నులకుఁ జాటైపోయినది. ఈపాటికి గంగ కవ్వలిదరికిఁ జేరియుండును. అతనితో నేనేమో ధైర్యవచనములాడితిఁగాని యొంటినై యెక్కడికేగుటకును నాకిపుడు ధైర్యమాగుటలేదు. (వినుట నభినయించి) ఈపాకనుండి మాటలు వినవచ్చుచున్నవి.

(పిమ్మట వాల్మీకి శిష్యద్వయముతోఁ బ్రవేశించును)

సౌధాతకి—గురూత్తమా! ఈయమ యేకాకిఁబోలు నింతకుఁ బూర్వమేడ్చుచున్న దీనురాలు.

వాల్మీ—వత్సా! సౌధాతకీ! ఈయమయెవరో నే నెఱుఁగుదును, (అని సీతను సమీపించి) వత్సా! జానకీ! ఊఱడిల్లుము,

సౌధా—(స్వగతము) జానకియనుచున్నారు. ఈయమ శ్రీరామచంద్రుని దేవేరియా యేమి!

సీత—తాపసోత్తమా! అభివాదనము. (నమస్కరించి) భగవానుఁడా! ఆర్తనైయున్న నన్ను రక్షింపవచ్చిన దివ్యర్షులు తామెవ్వరో నే నఱుఁగవచ్చునా?

వాల్మీ—తల్లీ! నీవు నన్నెఱుఁగవుగాని నేను నిన్నెఱుఁగుదును.

మ॥ విను వాల్మీకి యటంచురమ్మ నను; నీ • వృత్తాంతముల్ యోగదృ
ష్టి నెఱుంగంబడె, మాకు నీవిభుసఖుల్ • స్నేహం బనల్పంబు, నీ
జనకుండుల్ బరమాప్తుఁ, డాదశరథ • క్ష్మాభర్తయుల్ మేమెటిం
గినవాఁడే, దిగులొందకమ్మ యనుర • క్షిల్ నిన్ను రక్షించితిల్॥

సీత—తండ్రి! పొరపడితిని. పురాణబ్రహ్మవాదులగు ప్రాచేతసుల మిమ్ము నేనుమాత్ర మెఱుంగకేమి? శోకమూర్ఛావివశత్వమున మతిమాలి మీయెడ నపచార మొనరించితి, క్షమింపుఁడు.

వాల్మీ—కుమారీ! యపచారమేమి నాబిడ్డవేకదా నీవు?

చ॥ మన మునిపల్లె యీతరుల • మాటుననే యొకకూఁతవేలుదా
పునఁగల, దర్ఘ్యముల్ గొనుము • పోవుద, మచ్చట మాతపస్విసీ
జన మరచేతఁ గన్నులిడి • సాకుదు, రీయది నీ గృహంబు, నీ
యనుచరదాసికాసముద • యంబులు సంయమిబాలికామణుల్॥

సీత—తండ్రీ! ఇట్టి కష్టకాలమున మాపంచకు రమ్మని నన్నాదరించు నాప్తబంధువులు మీకంటె నాకెవ్వరును లేరు, కాని

చ॥ ననుభరియింపఁ గష్ట, మొక • నాఁటిదిగాదిది నాకు; నెన్నినా
ళ్ళని మిమువంటి బంధుల గృ • హంబులలోఁ దలదాఁచికొందుఁ, గా
దనివచియింపఁ గాని జన • కా! కలకాలము మీకుభారమై
దినములఁద్రోయఁగా ననుమ • తింతు నె యీకొఱగాని మేనితోఁ?॥

వాల్మీ—బిడ్డా, యెంతమాటాడితివి! నీవంటి పతివ్రతామతల్లుల సత్కరించుటకంటె మాతపంబులకు ఫలంబు లితరములుగలవా? అద్ది

గాక మేము నిమిత్తమాత్రులమే కాని మాయాశ్రమవనీతలంబే నీయట్టివారి నెందఱినో భరింపఁగలదు. కావున నే,

చ॥ తదద్రులనుండి శిష్యసము ♦ దాయముతో నివసింతుమిందు, నె
న్నఁడు తనుయాత్రకై కఱవు ♦ నంబడ, మీవని నేల్పుటావుకై
వడి భరియించు మమ్మతిథి ♦ వర్గము, నెందఱికైన లేదనన్
గడ కిట మాకుటీరహారి ♦ ణంబులకైనను లేదు మానినీ! ॥

జానకీ! వేయేల? యీపరిసరవనీతలంబంతయుఁ జిరకాలము నుండి యథేచ్ఛగా మేము పరిపాలించుచున్నారము. మీరాజులకున్న పార్థవమంతయు మాకును లేకపోలేదు వినుము,

సీ॥ గంగాపగాతరంగములఁ దోఁగిన శీతవాతాంకురములు సే ♦ వకులు మాకు
నవనధూమపయోద ♦ సమితిఁ గాంచి నటించు నలమయూరములు గా ♦ యకులు మాకు
అరివర్గమున కసా ♦ ధ్యములైన పావనాశ్రమములు కొల్వుకూ ♦ టములు మాకు
ఫలసమిద్వల్కలా ♦ దులఁ గానుకలొసంగు తరులు సామంత సం ♦ తతులు మాకు
గీ॥ నాటకరయె పండు నివరిధా ♦ న్యములపంట, ఆలమందలపాడి భో ♦ గ్యంబు మాకు
పావనంబిందు స్వచ్ఛంద ♦ జీవనంబు అవనిపుల కింతకంటె సౌ ♦ ఖ్యంబు గలదె? ॥

సీత——జనకా, ఇచ్చటనాకు సౌఖ్యలోపముజరుగునని నేనెంతమాత్రముఁ దలంపను గాని, అక్కడిమునిపత్నులొకప్పుడు "జానకీ! నిజము చెప్పుము నీప్రాణేశ్వరుఁ డేల నిన్ను విడనాడవలసివచ్చె" అని నన్నడిగినచో వారికేమని సమాధానము చెప్పఁగలను. నా మనోనాథుని కరుణాస్వభావము వారెఱింగినవారగుటచే జరిగినవాస్తవ మిదియని చెప్పినను విశ్వసింపరు. నాయందేదియో మహాపరాధమున్నదనియే తలంతురు. నేను నిరపరాధనని నా యంతరాత్మ యెఱుంగును. దైవ మెఱుంగును. ఆర్యపుత్రుఁడు గూడ నెఱుంగకపోలేదు. ఏనాఁటికేమో వంశచ్ఛేదమొనరించి భ్రూణహత్యాపాతకముగూడ నేలకట్టుకొనవలయునని యింత వఱ కతిభారముగా నీపాపశరీరము మోయుచున్నానుగాని

నాయనా! లేకున్న నీవటకే యీగంగలో మునింగియుండనా? తండ్రీ! అటువంటి జీవితేశ్వరు నెడఁబాసి యింకను మొండినై జీవింపవలెనా?

చ॥ అంతటి కాఁపురంబునకు ♦ నాఁడిదియై, సడిమోసి, మానినీ
ధ్వాంతము పొంతకేఁ దగుచు ♦ నం చెటు పోవుదు; నీవనాంతమం
దంతటిదాననై రఘుకు ♦ లాంకుర మేర్పడ నంతదాక నీ
వంతభరించి, యింత బల ♦ వంతము మై తరియింతు జన్మముల్॥

వాల్మీ—బిడ్డా! నీవు కంటనీరిడిన నేఁ జూడఁ జాలను — దుఃఖింపకుము — ఈ నిందకుంగల కారణార్థము వేఱు

ఉ॥ పుట్టువు తోడనే పరమ ♦ పుణ్యవు నీవయి నేటికెట్లో యీ
పుట్టిననింద యేమరిత ♦ ముల్ బొనరింపఁగ లేముగాని నా,
పుట్టువు మంచిదై, జనక ♦ భూపతి పోలిక, నిన్ను నేను నా
పట్టిగ నెంచి, పెంచికొను ♦ భాగ్యము నాకు ఘటించె జానకీ!॥

తల్లీ! నీపాతివ్రత్య మెఱుంగనివారు లేరు. నిన్నెవ్వరో శంకింతురను భయ మక్కఱలేదు. నీయుపచారమునకై నేను నియమించు నొకరిరువురు దివ్యపురంధ్రులకుఁ దక్క నన్యులకు నీ వదృశ్యవైయుండునట్లు నీకు వరమిచ్చితిని రమ్మని.

సీత—తండ్రీ! ఇంక నిర్భయముగ నీకడఁపున దాఁగియుండెదను.

వాల్మీ—బిడ్డా! నీవు పెఱచోటికెక్కడికో రాలేదు రమ్ము నీపుట్టినింటికే; పరమేశ్వరుఁడు నిన్నుఁ జేర్పవలసిన చోటికే చేర్చినాఁడు.

ఉ॥ ఈ మునిపల్లెయే మిథిల, ♦ యే జనకుండఁ, దపస్వినీజనం
బే సుదినమ్ము బాంధవ, మిఁ ♦ కేటికొఱంత, పశుంతు లెందురా
రా మునుగానుపుం బుఱటి ♦ కై, తమ పుట్టినయిండ్లకుల్? కుమా
రీ! మిథిలేశ్వరుం డొకఁడు ♦ నే నొకఁడా? నినుఁ గూర్మిఁ బెంపఁగన్॥

సీత—నాయనా! అట్లెన్నఁడుఁ దలంపను. ఆ జనకుఁడు నన్ను నాసంతోషకాలమునఁ బెంచెను. నీవో నాయాపత్కాలమునఁ గడుపున నిడికొని పెంచఁ బోవనున్నావు. ఆజనకునికన్న నీజనకుఁడే నాకు మిన్నయనుకొన్నను దోషముగాదు.

వాల్మీ—బిడ్డా! అతఁడు జగదేకపూజ్యుఁడు కడుపునఁ గనకున్నను జగదీశ్వరి వగు నీయట్టికూఁతునకుఁదండ్రియై సార్థకనామధేయుఁడయ్యె! నేఁటికి నాతపము సఫలమై నాకులభించినది. కాని, యతఁడు రాజాధిరాజు. నేనో యడవికాఁపరినగు తాపసుఁడను. అంతటిభోగభాగ్యములతోఁ బెంపలేనుగాని జీవయాత్రకు లోపముండదు.

సీ॥ కలమాన్నముం బెట్టఁ • గలనో లేనో కాని వెదురుబియ్యమున కే • కొదవలేదు
మేటిపణ్యారంపు • మాట యేమో కాని కందమూలముల కే • కఱవులేదు
కలధౌతమణి సౌధ • ములు గల్గవే కాని పర్ణశాలలకు లో • పంబులేదు
జిలుఁగు మేలిమి పట్టు • చీర లేమో కాని వల్కలంబుల కేమి • బాఁతిలేదు
గీ॥ పసకకై దూదిపాన్పులె • క్కడివి గాని పూరిసెజ్జలు వెండి బం • గారుగావు
పెట్టిపోఁతల కొకవేళఁ • జేదనైనఁ గరణమును నాకుఁ జేదఱి • కంబులేదు॥

తల్లీ! రమ్ము ఇప్పటి నీయవస్థకుం దగిన జీవనమునకు నాపెంపు దగియే యున్నది.

సీత—నీయాదరణము నన్ను దుఃఖము మఱపించినది.

వాల్మీ—బిడ్డా! కన్నులు తుడిచికొని, దారిచూచి నడువుము. సందె చీఁకటిగూడను. (అంధలు నడుచుచున్నారు.) అమ్మా! ఇక్కడ హెచ్చఱిక.

సీ॥ పునుఁగు దట్టముగాఁ జే • రినరాలు కాల్జాఱు; భూనికమై శీవ • లాడునమ్మ
సెలయేటిజాలు నిం • చిఁ యూబు లిచ్చోట నవురుముబ్బల నడ • యాడుమమ్మ
అతిసూచి కంటకాం • కుర పథ బిది కాలిసడజాడలని మెల్ల • నడువుమమ్మ
సేలమిఁ డికిఁ జాల • వ్రాలె నీతరుశాఖ తలవాంచి, మెలఁపుఁ • దొలఁగుమమ్మ
గీ॥ అల్లదే మనయాశ్రమం, • బాలమంద రొప్పుకొనవచ్చుబ్రహ్మచా • రులునవారె,
అలరి నారాక లోనికిం • దెలుపనేమొ హరిణకంఁ బిదె రివ్వుఁనఁ • బరుగవారె॥

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

ద్వితీయాంకము
సంపూర్ణము.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః.

ఉత్తర రాఘవము.

తృతీయాంకము.

(లక్ష్మణుఁడును జనార్దనభట్టును బ్రవేశించి యుందురు.)

లక్ష్మ—నాకు మొదటనుండియు నిదియే నమ్మకము.

జనా—ఇంక సందేహమెందులకు ? వయసుకూడ మాయూహకు సరిపోయినది.

లక్ష్మ—ఎన్నియేండ్లుండును ?

జనా—పండ్రెండేండ్లకు మించ లేదు.

లక్ష్మ—సరిపోయినది. దేవిగారిని విడిచివచ్చి పండ్రెండేండ్లే యైనది. ఉపనయన మైనదా ?

జనా—చెప్పితినిగా క్షాత్రకల్పమున నైనదని.

లక్ష్మ—అవును. మఱచిపోయితిని. ఈయమితోత్సాహముతో నాకు మతి తిరుగుడువడుచున్నదిసుమా! కాని, జనార్దనభట్టూ! బాలురక్కడనేయుండి జానకీదేవిమాత్రము లేకుండుటేమి ? వారు సీతాతనూభవులు కాకుందురా?

జనా.—కాకున్న నాక్షాత్రతేజమునకును ఆధనుర్వేదవైశద్యమునకును నేమందువు?

లక్ష్మ—వీరు పరశురామునివంటి యపూర్వ బ్రహ్మసంతానమేమో?

జనా—అట్లయిన సీతారాముల ప్రతిబింబము లగుటెట్లు ?

లక్ష్మ—అప్పటికి సీతయేమైయుండును! భర్తృవియోగసంతాపమున ...

జనా—బాబూ! వాల్మీకి భగవానుఁడుండఁగా నంతపని జరుగనిచ్చునా?

లక్ష్మ—అదియు విచార్యమే. పత్యాజ్ఞలేకయే జానకియంతటి పతివ్రతా తిలకం బాత్మహత్యం గావించుకొనునా? అదియుంగాక నిరంతరము, నిజహృదయాంభోరుహ కర్ణికాపీఠమున సుప్రతిష్ఠించుకొని నిర్భరప్రేమ సూత్రమునం గూర్పంబడిన శ్రీరామగుణముక్తారత్నములతో జపధ్యానపారవశ్యమున జీవించియుందునని చెప్పిన దేవి తన వాక్సత్యమును తప్పదు. అట్లు తలంచుట పాపాతిపాపము కాదే! జనార్దనభట్టూ! మాజానకీదేవిని రఘుకుల ధురంధరులైన పుత్రులతో మరల మారామచంద్రున కొప్పగించు భాగ్యమీమందభాగ్యునకు లభించునా?

జనా—నాయనా! నిరుత్సాహమేల. నిజముగా నేదేని దుర్యోగమే సంభవింప నుండినచో నీయాశాంకూరములకే యవకాశము లేకుండును. ఇంతలో నీతొందరయేల? నేడువచ్చునుగదా నారాయణభట్టు.

(నారాయణభట్టు ప్రవేశించి) చిరంజీవికి జయము జయము.

లక్ష్మ—ఏమైనది?

నారా—చూచివచ్చితిని.

లక్ష్మ—ఎవరిని దేవిగారినేకదా?

నారా—కాదు, దేవీసంతానమును.

లక్ష్మ—అయ్యో, జానకీదేవి లేనేలేదా?

నారా—ఉన్నది.

లక్ష్మ—ఎక్కడ?

నారా—ఎక్కడనున్నదో చెప్పలేదు.

లక్ష్మ—ఎవరు చెప్పలేదు?

నారా—భగవానుండు వాల్మీకి.

లక్ష్మ—నీ వామహాముహునితో మాట్లాడితివా?

నారా—ఆ ఘనయే నాతో మాట్లాడినాఁడు.

లక్ష్మ—నీవు మాచేఁబంపఁబడినవాఁడవని యాయన కనుంగొనెనా యేమి?

నారా—ఆర్ష చక్షుస్సున కడ్డమేమున్నది? మన మింత కాలమునుండియుఁ జేయుచుండిన రహస్యపువేగంతయు నాయన పూసగ్రుచ్చినట్లు చెప్పివేసినాఁడు. సీత బ్రతికియే యున్నదఁట.

లక్ష్మ—అమ్మా బ్రతికితిని!

నారా—బయలుపడవలసిన యవసరమువచ్చినప్పుడామెయే బయలుపడునని చెప్పుచు నీకు రహస్యముగఁ జెప్పుమనిన సందేశమిది. 'వత్సా' లక్ష్మణా! సీతారామ పునస్సంయోగమునందలి నీదృఢ ప్రయత్నము సఫలముకాఁగలదు. మనరామునిచే రాష్ట్రీయ పౌరజానపద సమూహవేశపేంతుకముగు నేదేని మహాయాగ మొకటి ప్రారంభింపఁజేయుము. పిదపఁ గాఁదగినది దైవమే యనుసంధించుఁగాక'. అని

లక్ష్మ—విప్రోత్తమా! దైవ మిట్లనుకూలింపవలయు. లోకాతిశాయ ప్రభావులైన మహామహులకేమేని విపాకము సంభవించినను దన్నిర్వాపణమునకు దైవ మెన్నేని యలౌకసాహాయ్యకముల ననుసంధించుచుండును. కాని, సంపూర్ణ వైరాగ్యముచే నేఁడో రేపో తపోవనగమనోన్ముఖులై యున్న మాయన్నగారిచే యాగము చేయించుటెట్లు!

జనా—ఎట్లో; కార్యజ్ఞునకు నీకు దుర్ఘటమేమున్నది?

లక్ష్మ—సరే విచారించెద. ఈ యాలోచనలంబడి రాముని నేమరియుంటిని గదా!

జనా—ఆలాగైన మహారాజగారు సీకై నిరీక్షించుచుందురు. పొమ్ము.

(నారాయణభట్టుతో నిష్క్రమించును)

లక్ష్మ— (పరిక్రమించి, రాముని మందిరము ప్రవేశించును)

(రాముఁడును, భరతుఁడును గూర్చుండి యుందురు.)

రాము—తమ్ముఁడా, భరతా ! చిరంజీవి లక్ష్మణుఁ డింకను రాకున్నాఁ డేమి ?

లక్ష్మ—ఇదిగో వచ్చితి జయము జయము ఆర్యునకు ;

రాము—వత్సా ! ప్రయాణసన్నాహము చేయించితివా ?

లక్ష్మ—సన్నాహమెంతలోఁ గాఁగలదు నిశ్చయమైనచో.

రాము—ఇంకను "నిశ్చయమైనచో" అనుచున్నా వేమి ? దురంతమగు చింతాభరముతోఁబాటీరాజ్యభరముగూడ నింకెంతకాలము వహింతును? పర్యాకులవ్యగ్రములగు చిత్తవృత్తులతో రాజ్య కార్యముల నిర్వహించుట యెన్నియసర్థములకో మూలము.

చం॥ తన పరిపాలనం బనవ ♦ ధానతఁ జెందినచోఁ బ్రజానురం
జనము నశించు, దాస నయ ♦ శంబు కొలంబున కెల్లఁ బ్రాఁకుఁ ద
జ్జనపతియుం దురంతకలు ♦ షంబున నిందునునందు నింద్యుఁడై
చను, నటుగాన నట్టి దురిత ♦ సంతతినుండి తొలంగఁ జేయన్నా॥

భర—ఆర్యా ! స్వధర్మనిర్వహణమునందు మీకుఁగల యత్యంతా సక్తిచే నెక్కడ నేధర్మచ్యుతి సంభవించునో యని యనునిమేషము మీరు సంశయించుచుందురుగాని, శోకవిహ్వలులై రాజ కార్యములందు విముఖులై యున్నారని మిమ్మెవ్వరు ననుకొనుట లేదు. ఎవ్వరి నోట విన్నను,

ఉ॥ పామరులన్న కొండొకప ♦ వాదముపైఁ దనప్రాణమైన సా
ధ్వీమణిఁ గానలోఁ ద్రుణగ ♦ తిఁ విడనాడి మనంబు మోహాచిం

తామలినంబుసేయక, య ♦ థావిధి రాజ్యము నిర్వహించు వి
ద్యామహిమంబు రాఘవ వ ♦ తంసునకే తగునండ్రు భూజనుల్॥

రాము—వీని కేమి ? ప్రజాభిప్రాయములు క్షణక్షణము మాఱుచుండును. ఇదిగాక లోకమంతయు నేకాభిప్రాయనిరూఢమై యుండుట యసంభవముగదా,

చం॥ "ఒడలు వశంబుగాక యెవఁ ♦ డో యొకఁడాడిన నిందకోడి, రా
ముఁడు నడికానఁ బోవిడిచెఁ ♦ బో తనయాలిని, నంతనే సడిన్
గడచెనె? మాటకై, కనుది ♦ నంబుల వ్రేఁకటిదాని నెంత్రము
క్కుడి పెనురక్కసుండయినఁ ♦ గాని కటా! యిటుసేయునే సతిన్"॥

ఇట్లనువారుగూడ లేకపోరు.

లక్ష్మ—ఈమాట నాఁడే విన్నవింపనెంచితినిగాని యప్పటి మీకార్యనిశ్చయము నన్ను నోఱుమూయించినది. కానిండు. ఎవరెట్లాడిన నేమి ?

శా॥ లోకారాధ్యులఁ బుణ్యదంపతుల సు ♦ శ్లోకాఢ్యులన్ మిమ్మెవం
డో కింపాకుఁడొకండు మైమఱచి, కూ ♦ యుంజూడుఁ డీమాత్రనే
లోకోద్దీపకమైన మీచరిత కే ♦ లోపంబు, దేశప్రజా
నీకం బేకత మీమనం బెఱుఁగకు ♦ న్నే యింతకాలానకున్॥

రాము—సోదరులారా! సీతాపరిత్యాగమందలి పరమార్థమును లోకమేకాలమునకైన నెఱుంగుఁగాక. నాకిప్పుడు కావలసిన దేమున్నది. నేను తపోవనగమనమునందుఁ గృతనిశ్చయుఁడనై యున్నాఁడను. రాజకవచము దొడిగియున్నంతవఱకే కదా నాకు లోకానుసరణము. నాయనా! భరతా, ఈరాజ్యభర మింక నీవు వహింపఁదగినదే. నేఁడే నన్నుఁ బంపివేయుము.

భరత—ఆర్యా! నేటికైన నీభరతుఁడు మీచరణదాస్యమునకుం బనికిరాఁడా ? అయ్యో, ఎంతపాపకర్ముఁడను;

శా॥ మీరుంగూడని తండ్రియానతిమెయిన్ ♦ మి మ్మాయరణ్యంబులన్
జేరంబంపి, చతుర్దశాబ్దముల నే ♦ న్నే బ్రహ్మకల్పంబుల
ట్లారాధించుచు నీదుపాదుకల, రా ♦ జ్యంబేలితింగాని, య
న్నా! రాకాసిని మీరువీడిన యయో ♦ ధ్యన్ నేను గాలూనఁగన్॥

నాఁడు సౌమిత్రి కనుగ్రహించిన మీసాహచర్యభాగ్యము నేఁడునా కనుగ్రహింపఁగూడదా? మీరిప్పుడు తపోవనమునకుఁ బోవుటయే తగదు. కాదని పోవుటయే నిశ్చయించితిరా చిరంజీవి సౌమిత్రికి రాజ్యమొప్పగించి నన్ను మీవెంటఁ గొనిపొండు.

లక్ష్మ— అట్లెన్నఁడుం జరుగదు; మేమందఱము మీకొఁడివారమే. ఈవి యోగావస్థయందు నార్యపుత్రు నెంటిగా విడిచియుండనలదని పూజ్యురాలగు వదిన నాకానతిచ్చిన సందేశము వినుండు.

శా॥ 'ఏనెందున్నను రాఘవేంద్రుచరణం ♦ బే దిక్కుగానుందు, వ
త్సా! నీవేమఱ కెల్లకాలము తదీ ♦ యచ్ఛాయయుం బాయక
య్యా! నామాఱుగ' నంచు మావదినె మి ♦ మ్మర్పించె నాకెన్నియో
యానల్ వెట్టి తదాజ్ఞమీఱి వని కె ♦ ట్లంపింతు మిమ్మొంటిమై॥

రాము— అయ్యో! సౌమిత్రీ! ఇంకను మీవదినె యెక్కడ ?

శా॥ ప్రారబ్ధంబగు దుష్ప్రవాద పరిభా ♦ వంబోర్చి యిన్నాళ్ళు ఘో
రారణ్యంబులయం దనాథగతి వ ♦ త్సా! సీత జీవించునా?
పారంబందని యీవియోగపరితా ♦ పగ్లాని కామ్లానయై
జారున్ జీవలతాంత మింతవర కా ♦ శావృంతనిష్క్రాంతమై॥

లక్ష్మ— ఆర్యపుత్రా! అట్టి నిరాశ కవకాశము లేదు. మావదినె బ్రతికియే యున్నది. నిరంతరము పతినామమాతృకజపధ్యానానుసంధానముతోఁ దపోవనక్షేత్రములయందు శుభకాలమును బ్రతీక్షించుచుఁ గాలక్షేపము చేసికొనుచుందు నని కథావకాశించినది.

రాము—ఎంతయమాయికుఁడవు సౌమిత్రీ! ఈమందభాగ్యులకు శుభకాలముగూడనా? జీర్ణకాంతారమైనది నాసంసారము. అందు దుస్సహయాతనాపోత మగునాతనువు కాలముతోఁబాటు నడుచుచునేయున్నది. మఱిశుభమనుమాట యేలోకములోనిదో చూడుము,

చ॥ క్రమముగ సీతఁబాసిన జ • గంబునఁ గాలహ్రాతంబులై వసం
తములు గతించె, శారద సు • ధామధురస్ఫురదిందుచంద్రికా
గమములు నిర్గమించె, సువి • కస్వర ధీరమయూరగీతికా
హాములు గతించె నెన్నియొ క • టా; గతియింపవు రాముజీవముల్॥

భరత—ఆర్యా! ధీరతవాటింపుఁడు. ఈపరితాపమునకు మేరయెక్కడిది?

చ॥ గడచినదానికై వగవఁ • గా ఫలమెయ్యది? దైవికంబులన్
గడవఁదరంబె కీళ్లయెడఁ • గాని సుఖంబులయందుఁగాని, యె
న్నఁడును మనోవికారచల • నంబు లెఱుంగని మీరె యింతగా
నడలిన మమ్ముబోఁటి యక్ర • తాత్ముల కెక్కడివయ్య ధైర్యముల్॥

రాము—సహోదరులారా! ఇంకను ధైర్యమనుచున్నారా? అంతర్లీనమై రగులుచున్న దుఃఖానలముతో నగ్నిపర్వతమువలె లోలోఁ గాలుచున్నను బైకిగాంభీర్యమే నటించుచున్నాను. ఇది నాకుఁటికి దుర్భరమగుచున్నది.

శా॥ గాయం బేమియుఁగానరాక విషది • గ్ధంబైన శస్త్రంబుగా,
నాయంబుల్ దెగఁగోయుచున్నయది; వ • త్సా! యెన్నఁడీయాతనా
వ్యాయామంబున కంతమో మది నిరా • శాశ్వాసితంబయ్యె నె
ట్లో యంతర్దహనంబునన్ గుములుచుం • దున్ బూదిగా దింతకున్॥

నేఁడు నా ప్రాణబంధువుల మిమ్మందఱ విడనాడి తపోవనమున కేగుచున్నాఁడఁగాన హృదయమున కవళమై సంక్షోభించి శోకము వెల్లివిరిసినది.

లక్ష్మ—ఆర్యా! ఇట్టియవస్థలో రాజధానియం దుండిననే కొంత యూరట కవకాశముండును; కాదా,

గీ॥ నిరతజగదభ్యుదయకార్య • నియతిఁ జేసి
చిత్త మంతగ శోకవం • చితముగాఁగ,
కార్యగతి లేక శోకమే • గతిగ, నేక
తమున వనినుంట కడుఁ బ్రమా • దంబుగాదె॥

రాము—నాయనా! ఇక్కడమాత్రము నాకు శాంతి యెక్కడిది? జానకీచిరసహవాసచిహ్నితములైన యీమందిరస్థానవిశేషములఁ బరికించునప్పుడెల్ల, నాహృదయము బ్రద్దలగుచుండునే; అల్లదిగో వినుండు,

మ॥ అనుగుం బ్రేయసి చేత నేర్చి, యలవా • టై నాదుకొల్వేగిరా
కను దూరంబుననుఁగాంచి నేఁటికిని, "అం • క్కా! రాముఁడే తెంచె ర"
మ్మని ముద్దారఁగ జానకింబిలుచునె • య్యారంపురాచిల్క మం
తన మింతింతగ నంపమై తునియకుం • డఁగ నోయుహృన్మర్మముల్॥

శోకోద్దీపకములగు నిట్టివిషయము లెన్నియో నన్నేచుచున్నను, వానివిడిచి దుఃఖించుటకైన నాకు స్వాతంత్ర్యము లేదు. దుఃఖించిన సీతాపరిత్యాగమువలని ప్రయోజనమే భంగముకాఁగలదు.

లక్ష్మ—ఆర్యా! అట్లయిన యీతపోవన ప్రవేశమునకుఁగూడఁ బ్రజలు విరుద్ధార్థములు గల్పింపకుందురా?

రాము—ఆసంశయముతోడనే యింతకాల మోపికతో నుంటిని.

లక్ష్మ—ఆర్యా! ఇంకెంతకాలమో సంతపింప నక్కఱలేదు. శుభకాలము రానున్నది. ఇంతలో నేదేని యాగమనుష్ఠింపుఁడు. నిష్కంటకముగ సామ్రాజ్య మేలుచున్నారు కాని మనసనాతనధరానేతల నీతి ననుసరించి, యిందాదిదేవతలకుం బ్రీతిగనొక్క క్రతువునైన నాచరింపకుండుట మనవంశచారిత్రమునకు

లోపమనిపింపదా ? అశ్వమేధమనుష్ఠించి మామనోభీష్టముల
నెరవేర్పుఁడు. సర్వానిష్టములు తొలంగును.

(తెరలో) హాకుమారా! నీ కీయపమృత్యు వెక్కడదాపరించె
నురా తండ్రీ!

రాము—(ఆకర్ణించి) ఏ మార్తనాదము. అదేమో కనుఁగొనుఁడు.

(బాలుని మృతకళేబరముతో విప్రదంపతులు ప్రవేశించి)

ఎవరయ్యా! మీమహారాజుగా రెందున్నారు?

రాము—విప్రోత్తమా! మీయాజ్ఞకై యిక్కడనే వేఁచియున్నాను.
మీ కేమి యాపద సంభవించినది?

విప్రుఁడు—రాజా! చేతులారఁ గన్నుఁబొడిచి కన్నీ రేలగార్చెద వనుచు
న్నావుగా? చూడు, (బాలునిమృతకళేబరము క్రిందఁబఁడవైచి)

ఉ॥ కానుపు లేక లేక చిర • కాలమునాఁటికి నేఁటి కేము సం
తానపుముచ్చటం గని ము • దంపడుచుంటిఁ గ నెంతకూరిరుఁడో
గాని యముండు మాసుతు న • కాలముగాఁ గడతేర్చె పుత్రదుః
ఖానల మిట్లు మాకడుపు • నందు రగుల్చుట కేమిధర్మమో?

(అని, శవముపైఁబడి) హాపుత్రా! (అందఱు విభ్రాంతులై చూతురు)

భార్య—రాజేంద్రా! ఈయకాలమృత్యువు మాపాలనే దాపరింపవల
యునా నాయనా! చూడు (అనికొడుకుం జూపుచు)

ఉ॥ అక్కట! యొక్కఁగా నొకకు • లాంకుర మీతఁడు, బ్రహ్మతేజముట్
గ్రిక్కడు మోమువాఁడు, పదు • నాలుగునిండిన పూఁపప్రాయపుం
జక్కదనంబువాఁ డఖిల • శాస్త్రములం గడిదేఱియున్నవాఁ
డిక్కొడు కే కనంబడియె • నే భువి నీయవినీతి యున్నదే? ॥

బ్రహ్మ—ఓసీ! ఛాందసురాలా! నీవుండుము. ఈయవినీతి యూరకే
దాపరించినదా!

మ॥ పుడమిన్ లోకులయందుఁ దత్తదుచితం ♦ పుంగర్మముల్ నీతిమై
నడిపింపంగల ఱేఁడె యున్నయెడ నో ♦ నా యిట్టి దుర్బాధ లె
న్నఁడు మున్విన్నవిగావు ధర్మమడుగం ♦ టన్ బుట్టె నీ నాఁటి కీ
కడుపుంగోఁతలు, రామభూవిభు కటా ♦ క్షం బేమనన్ భామినీ॥

రాము—హా హా! ఈ రామునిజీవితమున కెన్నివిషమావస్థలు సంభవించి
నవి. విప్రోత్తమా! శాంతింపుఁడు! విచారించెదను.

బ్రాహ్మ—రాజా! విచారించిన నింతటిముప్పు వాటిల్లునా? చెప్పుము.
ప్రజలలోని యీ యపమృత్యుబాధలకు రాజవగు నీ వుత్తర
వాదివిగావా?

శా॥ పాపంపున్ విధి మమ్ముడించి పసిపా ♦ పం జంపుచోఁ, జూచి, పో
నీ పోనిమ్మని యూరకుంట తగవో ♦ నే నీకు నీ దుర్ణయ
వ్యాపారంబుల నిల్పఁగావలయు భూ ♦ పాలుండవై దుష్టశి
క్షాపారీణత లేనిచో నెవఁడు మె ♦ చ్చుం బూని నీ రాజ్యమున్॥

రాము—విప్రోత్తమా! ఇది నాయపచారమే, కాని మీరు కొంతశాం
తించినచోఁ బ్రతివిధాన మాలోచింతును.

బ్రాహ్మ—రాజా; చెట్టంత కొడుకు పడిపోవఁగా మేము శాంతించుట
యెట్లో నీవే చెప్పుము.

సీ॥ పది నెలల్ మోసి క ♦ న్నది, యేతదేకపుత్రిక దని నెట్టు లో ♦ దార్పఁగలవొ
చేతి కక్కఱకు వ ♦ చ్చిన బిడ్డ పడిపోయె బ్రతుకు నాకెటు తెల్ల ♦ వాఱ్పఁగలవొ
అలికిన ట్లుంకురం ♦ బాఱె నాతోఁదీఱు కులముపే రెటు భూమి ♦ నిలుపఁగలవొ
అనపత్యుఁడైన యీ ♦ తని నధోగతిఁ ద్రోయుఁడను దండధరు నెట్టు ♦ లాపఁగలవొ
గీ॥ కన్నతలిదండ్రులము మేము ♦ సన్న వెనుక నెవనిచే మాకు నీళ్లు పో ♦ యింపఁగలవొ
గద్దె పొంకంబు లాఁకట ♦ గాదు నేఁడు బయటఁబడఁగాక నీప్రజా ♦ పాలనంబు॥

రాము—అయ్యా! అనుగ్రహింపుఁడు. కర్తవ్యముంగూర్చి యోచించు
చునే యున్నాను.

బ్రాహ్మ — రాజా! ఇందేమాత్రముపేక్ష యొనరించితివా నీతరమున ధర్మములెల్లఁ దాఱుమాఱు గాకపోవు. ఈ వైపరీత్యములకుఁ గారణమేమో యాలోచింపుము. చూడు

శా॥ నాపుత్రుండీ శమనుండు నేబ్రతికి యుం • డంగ జంపు టేలాటిదో,
ఈపాపిష్ఠుఁడు కన్నవారిబ్రుణ మ • ట్టేయుంచి తాఁజచ్చెటె
ట్లో, పోనీయని నిన్ను సైఁచుటది యె • ట్లో రాజవై యుండి, నీ
భూపాలత్వము నేఁడు చూచెదను నా • పుత్రుండె జీవింపఁడే॥

రాము — సహోదరులారా! ఇప్పుడు కర్తవ్యమేమో తోఁచకున్నది. కానిండు, ఈశవమును దైలద్రోణమునఁ బదిలపఱుపుఁడు. పిదపఁ గాఁదగినది యోచింతము.

(ఆకసమున)

గీ॥ పృథివి శంబూకుఁడనియెడు • వృషలుఁడొకఁడు
బొందితో నింద్రలోకంబుఁ • బొందఁగోరి
తపము గావించుచున్నాఁడు • దగ్రవృత్తి
వాని వధియించి బ్రాహ్మణా • ర్భకుని మనుపు॥

రాము — సహోదరులారా! చూచితిరా రాజధర్మ మెంతదారుణమైనదో. కానిండు, మీయిష్టానుసారము యాగాశ్వము విడువఁబడుఁగాక! ఇంతలో శంబూకవధార్థమై పోయివత్తును. విప్రదంపతులారా! మీబాలుఁడు జీవింపఁ గలఁడు; రండు పోదము.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

—* తృతీయాంకము *—

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః.

ఉత్తర రాఘవము

చతుర్థాంకము

(తపస్సమాధిలోనున్న శంబుకుఁడును ఖడ్గపాణి యగు రాముఁడును బ్రవేశింతురు)

రాము—ఆహా! ఈతఁడే యాశూద్రతపస్వి కాఁబోలు; ఔరా! ఈతపోమూర్తి నిస్తరంగసముద్రమువలె నెంత గంభీరముగ నున్నది! సమీపించి ప్రశ్నించెదను.

ఉ॥ ఓ యతిలోక యోగనియ • మోజ్జ్వల! యెవ్వఁడవీవు, దుర్ఘటం
బే యభివాంఛితంబునకు • నిట్టి మహోగ్రతపం బొనర్తు, వ
న్నా! యెఱింగింపు మేకులము • నం దుదయించినవాఁడవో, వివే
కాయతిఁ గన్నవాఁడవుగ • దా మది దాఁపవుగా, యథార్థముల్

శంబు—(కన్నులు దెఱచి, లేచి) ధన్యోఽస్మి ధన్యోఽస్మి దేవా!

ఉ॥ అక్షరతత్త్వ బోధకుఁడ • వైన జగత్పతి నీవునాకుఁ బ్ర
త్యక్షముగాఁగ నింకను, య • థార్థము దాఁపఁగ నంతపాపినా?
వీక్షణముల్ ఫలించె, విను • మే వృషలుండను శంబుకుండ, సం
దక్షయకాయసిద్ధిఁ బడ • యన్ దపియింతుఁ, ద్వదేకదీక్షనై॥

రాము— భద్రా! వివేకవంతుఁడవే, ఇది ధర్మవిపర్యయంబని యెఱుంగవా?

శంబు—చం॥ ఎఱుఁగనివాఁడఁగాను జగ • దీశ్వర! యాయుగధర్మమర్మ మే
నెఱుఁగనివాఁడఁగాను మను • జేశ్వర! నీవు రమేశ్వరుండ వం
చెఱుఁగనివాఁడఁగాను దప • మిట్టిది మాకు విపర్యయంబటం
చెఱిఁగి, యెఱింగి నీ వలన • నే మృతిఁగోరి తపంబె చేసితిన్।

రాము—భద్రా! నావలనమృతియే యేలకోరుచున్నావు ?
శంబు—మఱేదియు నక్షరసౌఖ్య మొసంగదుగాన.
రాము—దారుణమగు నాకరవాలముచే నీకట్టిసౌఖ్యము లభించునా?
శంబు—లభింప కేమి ప్రత్యక్ష మేకదా!

ఉ॥ పాతకమూడ్చు నీచరణ ♦ పంకజరేణు వచేతనంపుఁజ
త్రాతిని నాతిఁజేయఁగఁ బ ♦ రాత్పర! నీదుకరాసి నాదు మా
యాతనుఁబ్రాడ్చి యక్షరమ ♦ హాత్తరకాయ మొసంగదా? జగ
త్త్రాత! హరీ! యెఱుంగుదుఁ గ ♦ దా! భవతారక! నీమహాత్త్వముల్॥

దేవా ! ఆలసింపకుము. ఇట్టి నన్నువధించుట నీశరణాగతత్రాణ బిరుదమునకు లోపమగునని తలంతువా నన్ను దండించువరకు నిన్నుఁ బ్రతిఘటించి, తపమే గొనసాగింతు. దండ్యుఁడు దండింపఁబడకుండుట రాజునకు దోషముకదా! కానిమ్ము, మనుమార్గ ప్రతిష్ఠాపకుఁడవైన నీవు నీవిధి నిర్వర్తింపుము. ఇదిగో నాశిరము.

రాము—హా! హా! రాజధర్మ మెంతిదారుణమైనది.

మ॥ మనుమార్గంబిది యోసి దక్షిణకరం ♦ బా! విప్రసంతానముల్
మనుమార్గంబిది కాన శూద్రమునిపై ♦ నఁజిమ్ము కౌక్షేయక
మ్మనుమానింపక జానకీ సుగుణధ ♦ న్యన్ నిండుచూలాలినే
వని మానఁగల రాముగాత్రమవు గా ♦ వా? జాలి యింకేటికిన్॥

(అని ఖడ్గము ప్రయోగించును.)

శంబు—(దివ్యపురుషుఁడై) దేవా! రఘుకులేశ్వరా !

చం॥ యమునిదిరస్కరించి, యభ ♦ యంబిడుదండధరుండ వీవు మా
కమర, సజీవుఁడయ్యె విగ ♦ తాసుఁడు విప్రసుతుండు; నాకు ని
స్సమశుభ మే లభించె నల ♦ శంబుకుఁడన్ దల నీ పదారవిం
దములధరింతు, దీనికిఁ గ ♦ దా స్మృతిఁగోరితి నీ కరంబునన్॥

రాము—భద్రా! ఈ రెండును మాకుఁ బ్రియములే. ఇఁక నీయుగ్ర తపంబునకు ఫలమనుభవింపుము.

గీ॥ పుణ్యములఁజేసి నిత్యప్ర ♦ మోదములును
శాశ్వతానందములు నొందు ♦ జరుగు నట్టి
తైజసములై వెలుంగు నై ♦ రాజములను
భువనములు నీకు భోగ్యంబు ♦ లప్పుడు ధ్రువము॥

శంబు— ఈ ప్రభావము నాకు మీయనుగ్రహముచే లభించినదిగాని నా తపస్సుచేఁగాదు, (యోజించి) ఆఁ కాకేమి! తపస్సే నాకు మహోపకారకమైనది. చూడుఁడు,

మ॥ నిను సర్వేశు, జగచ్ఛరణ్యు ఘను ల ♦ న్వేషింతు రట్లయ్యు, నీ
వె నితాంతశ్రమకోర్చి శూద్రు నను న ♦ న్వేషించుచుఁ జూచు టే
జనము ల్వచ్చుటయేదియో యది తప ♦ స్సాఫల్యమే కానిచో,
ననఘా! వెండియు దండకాటవి కియో ♦ ధ్యఁ దాఁటి రానేటికో॥

రాము—భద్రా! దండకారణ్యమా యిది (పరికించి) అవునుగదా!

మ॥ లలితశ్యామలశాద్వలంబు లొకమో ♦ ల, భీషణాభోగజాం
గలముల్ వేఱొకచో, స్రవద్గిరిఝరీ ♦ కల్లోలభాంకారసం
కులదిక్కూలము లొక్కచోఁ గలకెలం ♦ కుల్ తీర్థశైలాశ్రమం
బులకాంతారము లివ్వియే పరిచితం ♦ బుల్ దండకాభాగముల్॥

శంబు— దేవా! దండకయే యిది. ఇందుండియేకదా తాము పూర్వము ఖరదూషణత్రిశిరులను పదునాలుగువేల ముక్కడి రక్కసుల నొక్కమ్మడి సంహరించితిరి. అందుచేతఁగదా యీజనస్థానము సిద్ధక్షేత్రమై నావంటిభీరుజనమునకుఁగూడ నిర్భయసంచారము లభించినది. చిత్తగింపుఁడు,

గీ॥ కలకలంబేమిలేక ని ♦ శ్చలతనున్న
యీ మహారణ్యసీమలం ♦ దిచటఁ గొన్ని;

కొన్ని దిక్కులుమాఱ్మ్రోఁగియు ♦ చున్నవచటఁ
జాఁగిలనిర్ఘాతమృగచయా ♦ ర్భటులవలన॥

గీ॥ భూరిగంభీరఘోషల ♦ బుసలఁదీర్ఘ
నాదమై నిద్రవోవు కా ♦ కోదరములు
ఘాఘురశ్వాసపవనపా ♦ వకంధమములు
కాలకూటాగ్నులిచ్చోటఁ ♦ గ్రక్కుచుండు॥

గీ॥ నేలబొరియలలోఁదాఁగి ♦ నీరులేమి
నెండవేఁడిమి దూఁపిలి, ♦ తొండ లింకఁ
గొండచిలువల చెమ్మటల్ ♦ గ్రోలుచుండు
భయదములు నిర్జలంబులీ ♦ ప్రాంతరములు॥

రాము——భద్రా! కనఁబడుచున్నది. ఇది జనస్థానమే. ఇదే యాఖరాసురుఁడున్నచోటు. ఆహా! యానాఁటి వృత్తాంతములన్నియు నిప్పుడనుభవసిద్ధములై కన్నులం గట్టినట్లున్నవి. (తనలో) వైదేహీకారామసీమములన్న నెంతయో ముచ్చట. ఆకాంతారములే యివి. ఇంతకన్న నాకు భయానకములేవి (సబాష్పము)

ఉ॥ ఈవనభూములన్ శ్రమస ♦ హించుచు జానకి ప్రేమమీర, "నా,
థా! విరిదేనెతావులకుఁ ♦ దావల మీవని, మిమ్ముఁగూడి యా
హా విహరించుకంటెఁ గల ♦ దా మఱిసౌఖ్య" మటంచుఁబల్కు నా
భావనిరూఢమౌ ప్రణయ ♦ బంధము వాసెఁగదా హతాశమై!

ఆహా! ఆ ప్రేమరహస్య మేమోకాని

గీ॥ ఎవని కెయ్యది ప్రియజనం ♦ బవును వాని
కదె యమూల్యంపు వింతద్ర ♦ వ్యముగనలరు
ఏదియుం జేయ నక్కఱ ♦ లేదు తనకు
వది సరసనున్న నెల్లయా ♦ పదలు దొలఁగు॥

శంబు — దేవా! ఈయరణ్యములు దుర్గమములు తాము చూడఁదగినవి కావు. ఈపైవి మధ్యమారణ్యములు, మదకలమయూర కంఠ కోమలచ్ఛాయాదాయాదము లైన పర్వతసముదాయములచే నావరింపఁబడి యున్నవి. చూడుఁడు. క్రిక్కిఱిసియున్న పచ్చని లేఁతచెట్ల గుబురులలోఁ బలుతెగల జింకకదుపులు జంకులేక తిరుగుచున్నవి. ప్రశాంతగంభీరములగు నీవియాగు,

చ॥ బలియుశకుంతిపుల్ పఱచి ♦ వ్రాలిన రాలెడు ప్రబ్బపూలతా
వులు నలువంక లొక్కటగు ♦ బుల్కనుచల్లని తేటనీటిలోఁ
గులుకుచుఁ బాఱు, జాంబవని ♦ కుంజము లాఱఁగఁబండి, వ్రాలి త్రో
వలసరికట్టుటఁ గుభగు ♦ భధ్వనులన్ లహరీకదంబముల్॥

దేవా! అవి యాకర్ణింపుఁడు.

గీ॥ గుహల సంబూత్కృతి మొనర్చు ♦ గున్నయేనుఁగు
టెలుఁగులవి మాఱుమ్రోఁతల ♦ వృద్ధిఁజెందె;
కరులువిఱిచినయందుగు ♦ గణుపు లొద్దు
కమ్మతావులు కటుశీత ♦ రమ్ములిచట॥

రాము — (కన్నీరాపుకొని) భద్రా! నీకు మార్గములు శుభములగుఁ గాక! విమాన మధిరోహించి పుణ్యలోకములకుం బొమ్ము.

శంబు — పురాణబ్రహ్మవాది యగు నగస్త్యభగవానుని సెలవుఁగైకొని శాశ్వతస్థానమునకుఁ బోయెదను. (నిష్క్రమించును)

రాము — ఈ కారణమున మఱల నీకాంతారముఁ జూడఁగల్గితిని. గేస్తులమై యారణ్యకులమై మేము చిరకాల మిందు సాంసారికసౌఖ్యములలో నోలలాడితిమి. మదకలమయూరక్రేంకార సంకులములగు నాఁటి పర్వతములే యివి. ఇవిగో మంజువంజులనికుంజాభిరంజితములగు నాఁటి యేటిదరులు. అవ్వను,

గీ॥ అదియె కాఁబోలు ప్రస్రవ ♦ ణాచలంబు
జలదమాలికవోలె ద ♦ వ్వులకుఁ గూడఁ
దెలియనగుచున్నయది (పరికించి) యగున్ ♦ దీని చెంత
భవ్యగోదావరీనది ♦ పాఱుచుండు॥

ఉ॥ ఆరయ దీనికొట్టకొన ♦ యందె జటాయువుగూఁడు, క్రింద నా
చేరువనుంటి మే ముటజ ♦ సీమల, శ్యామల తీరభూరుహ
శ్రీరుచి గౌతమిన్ బ్రతిఫ ♦ లించి చలించు మనోజ్ఞకాంతి కాం
తార మదే శకుంతకల ♦ నాదవినోదరసైకధామమౌ॥

ఆపంచవటియు నిచ్చటనే. చిరకాల మిచటనే కాఁపురముండుటచే మావిస్రంభ సంభాషణముల కీప్రదేశములు సాక్షిభూతములై యున్నవి. ప్రియురాలి నెచ్చెలి యగు వాసంతియు నిచటనేకదా. అయ్యో! ఈ రామహతకున కిప్పుడెంత యాపద సంభవించినది!

చం॥ తడవులనుండి, మేన విసృ ♦ తంబయి పొంగు విసంబుమాడ్కి, రా
పిడివలనన్ గలక్కుమని ♦ వేఁపెడి లోపలిశల్యఖండమ
ల్లెడద వ్రణంబుమాసియు న ♦ దే మరలన్ సెల వేసె వ్రస్సిన
ట్లడఁగిననాఁటిశోక మిపు ♦ డైనటులే మనసున్ గలంచెడిన్॥

అయినను బూర్వపరిచితములైన యీభూప్రదేశములను జూచెదఁగాక. (నిరూపించి) అహో! మాఱిపోయినదిగదా యీ భూమి సన్నివేశమంతయు;

మ॥ మునుపెందుండెఁ బ్రవాహ, మందుఁబులినం ♦ బుల్ నేఁడు గాన్పించుఁ, జె
ట్లనికాయంబున సాంద్రతావిరళతల్ ♦ మార్పందె, నెన్నాళ్ళకో
కనుటం జేసి మఱొక్కకాన యను శం ♦ కల్దోఁచు నేకాని, యా
వనియే యీవనియంచు రూఢి నచల ♦ వ్రాతంబు రూపించెడిన్॥

అయ్యో; తప్పించుకొని పోవుదమనుకొన్నను బంచవటీస్నేహము నన్ను బలవంతముగ నాఁపుచున్నదికదా!

మ॥ మునుపెం దేఁ బ్రియురాలితోఁ బహుదినం ♦ బుల్ కాఁపురంబుండియున్
దనివో కెచ్చటిగాథలే సతత మిం ♦ టం జెప్పుకొంచుండఁ మా
యనుఁగుం బంచవటీఁ గటా! ప్రియవయ ♦ స్యన్ మాపి, పెన్బాపినై
చని యేమోముఁ గాంతుఁ గానకె టుపే ♦ క్షం జేసి పోఁజాలుదున్॥

శంబు— (మరలఁ బ్రవేశించి) జయము దేవా! అగస్త్యభగవానులు మీరాక నాచే నెఱింగి, మీకిట్లాదేశించినారు, 'మహర్షులందఱు నీకొఱకు నిరీక్షించుచున్నారు. వత్సలయగు లోపాముద్రయు, నీవు విమానమునుండి దిగునప్పుడు గావింపఁదగిన మంగళసంవిధానమును సిద్ధపఱచికొని నీరాక కెదురుచూచుచున్నది. కాన మమ్మెల్లర సంభావించి నాక్రతువు నెఱవేర్చి పొమ్ము' అని

రాము—భగవానుని యాదేశమట్లో యట్లే జరిగించెదను.

శంబు—దేవా! ఇటు ఇటు.

రాము—భగవతీ! పంచవటీ! క్షమింపుము. గురుజనాదేశ మతిక్రమింప రానిదిగాన నొక్కక్షణకాల మీరామునకు సెలవిమ్ము.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

— ఇది చతుర్థాంకము —

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః

ఉత్తర రాఘవము

పంచమాంకము.

(అనసూయయు మురళయుఁ బ్రవేశింతురు)

అన—వత్సా! మురళా! ఎఱుంగుదువు గదా, మీనాయనగారి యాగమునకు వాల్మీకి భగవానులు, జానకిఁ గూడ నిక్కడకు దయచేసినవిషయము?

ముర—అనసూయాభగవతీ! వాల్మీకులవారిని జూచితినిగాని జానకిజాడ నెఱుంగనే?

అన—అవును ఎఱుఁగవు! ఈవియోగావస్థలో నెరులకింటఁబడకుండునట్లామహానుభావుఁడు బిడ్డకు వరము ప్రసాదించినాఁడులే.

ముర—ఆలాగా! అట్లయిన జానకి యిచ్చటనున్నదన్నమాటయేకదా.

అన—ఉన్నది కావుననే నిన్నామె యుపచారమునకు నియమించుచున్నాను.

ముర—కృతార్థురాలనే. మఱి రామభద్రుఁడుగూడ నిక్కడకరుదెంచినాఁడని విన్నాముగదా.

అన—అందుకొఱకే భగవతిగోదావరికి సందేశ మంపితిని.

ముర—ఏమని సందేశము?

అన—ప్రేయసీ! వినిపాతమువలనఁగలిగిన దీర్ఘశోకసంతాపముచే, రామభద్రుఁడిప్పుడు సగమైయున్నాఁడు. ఇక్కడనుండి యతఁడింటికిఁ బోవుచుఁ బ్రేయసీచిరసహవాసవిస్రంభములకు సాక్షీభూతములైయున్న పంచవటీప్రదేశములఁ జూడకమానఁడు. స్వభావము చేత నెంతధీరుఁడైనను, నిట్టియవస్థలో నుప్పతిల్లు శోకసంక్షోభ

ములు ప్రతి పదము ప్రమాదకరములుగానే యూహింపఁదగి యున్నవి కాన, రామభద్రుఁడు మూర్ఛిల్లునపుడెల్ల నీశీతలతరంగ చామరములతోఁ గమ్మఁదనంపుఁ బిల్ల తెమ్మెరల వీచుచు నాతని సేదఁదీర్చుచుండుము అని.

ముర—తల్లీ! ఆవాత్సల్యమునకు నీదాక్షిణ్యము తగియేయున్నది; మఱి సీత యెక్కడనున్నదో చూపుఁడు.

అన—గోదావరిమడుగునుండి బయలుదేరినది.

గీ॥ పాలి నవసన చెక్కిళ్ళు ♦ వ్రేలుకురులు
చిన్ని మోమున కొకవింత ♦ వన్నెఁగూర్పఁ
గరుణమూర్తియొ మైగొన్న ♦ విరహదశయొ
యనఁగ వనికేగుదెంచె న ♦ ల్లదిగో సీత॥

నేఁ డాయుష్మంతులగు కుశలవులకుఁ బండ్రెండవ యేఁడువచ్చి నది; కానఁ దత్సంఖ్యామంగళగ్రంథి కట్టఁబడును. అందుకొఱకు కామె సూర్యభగవానుని బూజింప వలయు. రమ్ము నీవును వత్స ననుసరింతువుగాని. (అందఱు నిష్క్రమింతురు)

— ఇది విష్కంభము —

(తెరలో) అమ్మయ్యో; ప్రమాదము, ప్రమాదము;

(అంతటఁ బూలఁగోయు నాసక్తితో సకరుణౌత్సుక్యముగా సీత ప్రవేశించును).

సీత—అహాహా! ప్రియసఖి వాసంతిమాటయే యిది.

(మరలఁ దెరలో)

మ॥ మును జేమీఁదుగ, సల్లకీకిసలయం ♦ బుల్ మేసి యుల్లారుగో
మున సీతాసతి పెంచికొన్న కలభం ♦ పుంగున్న

సీత—ఆఁ దానికేమైనది ?

(మరలఁ దెరలో) స్వీయప్రియాం

గనతోఁగూడ సరోవిహారములసౌ ♦ ఖ్యంబందుచో గర్వమె
క్కిన వేఱొక్కగజంబు దాని పడిదాఁ ♦ కెఁ దుర్దర్పోద్దండమై॥

సీత—(తొట్రుపాటుతోఁ గొన్నియడుగులునడచి) ఆర్యపుత్రా! నాపుత్రకుని రక్షింపుము; రక్షింపుము. (స్మృతినభినయించి చింతతో) అయ్యో! మందభాగ్యురాలను. ఈపంచవటీదర్శనమువలనఁ జిరతరాభ్యాసవశమ్మునైన యీయక్షరములే నానోట జారుచున్నవి కదా! హా ఆర్యపుత్రా! (మూర్ఛిల్లును)

మురళ—(ప్రవేశించి) సఖీ! జానకీ! ఊరడిల్లుము.

సీత—నెచ్చెలీ! మురళా, వచ్చితివా! ఎన్నాళ్ళకు నిన్నుఁ జూచితిని. ఇటువంటి యవస్థలోనున్న నాసమాగమము నీకు మనోవెదనకేకాని సంతోషమునకుఁ గాదు గదా.

మురళ—సఖీ! చెలులు పంచికొన్నప్పుడే కాదా దుఃఖమునకుఁ గొంత శాంతి.

(తెరలో)విమానరాజమా! ఇందే నిలువుము.

సీత—(విని, బెదరుపాటుతో) అహాహా! నెచ్చెలీ! జలధరధ్వానగంభీరమైన యీ వాక్యనిర్ఘోష మెక్కడిదో, శ్రవణగోచరమైనతోడనే మందభాగ్యురాలికి నాకుఁగూడ నేమో యూరట కలిగించుచున్నది!

మురళ—చెలియా! ఎక్కడిదో యవ్యక్తమైన యానినాదమునకే యుఱుము విన్న మయూరివలె నింతసంభ్రమోల్లాస మేటికే నీకు?

సీత—సఖీ! అవ్యక్తమందు వేమి. సవ్వడింగట్టి గ్రహించినాను. నిశ్చయముగా నార్యపుత్రుని మాటయేయది

మురళ—కాఁబోలు, శూద్రతాపసిని దండించుటకై శ్రూరుఁడైన యారాజు దండకారణ్యమునకేతెంచినాఁడని, విందును.

సీత—బాగు-ధర్మరక్షాతత్పరుఁడుగదా యారాజు.

(పిమ్మటఁ గరుణాశాలియై రాముఁడు ప్రవేశించుచు)

సీ॥ పచ్చరాలపసిండి ♦ భవనంబు లెచ్చోటి ఛాయానవాయు భూ ♦ జములుమాకు
రమణీయమందిరా ♦ రామంబు లెచ్చోటి విరిపందిరులయేటి ♦ దరులుమాకు
వలపించు పన్నీటి ♦ జలదారులే కొండదోవల జాగ్గానుసన్న ♦ సోనలుమాకు
ఇలవేల్పుచుట్టాల ♦ బలగంబు లెచ్చోటి లీలాకురంగబా ♦ లికలుమాకు
గీ॥ అట్టి మాపంచవటి యిదే • యుల్లనాఁటి కాఁపురపుఁ జిన్నెలివె వీనిఁ ♦ గాంచినంత
మఱఁగుములుచున్న దుఃఖాగ్ని ♦ మండఁబోవ మోహధూమంబయోనన్ను ♦ ముట్టడించె॥

(తనలో) హా ప్రేయసీ! జానకీ!

మురళ— ఇదియే గురుజనము శంకించినది.

సీత—(రాముని జూచి) అమ్మయ్యో! గుఱుతుపట్టుటకు సహజగంభీరాను భావమొక్కటి మిగిలియున్నది కాని, చూడు సఖీ, యీయార్య పుత్రుని మూర్తియీ యిది. అయ్యో! ప్రాతఃకాలచంద్రమండలమువలెఁ బాలిపోయి కృశించి, శరీరమెంత దుర్బలమైనది! సఖీ! మురళా! నన్నుఁ బట్టుకొనుము.

(చెలిని కౌఁగిలించికొని మూర్ఛిల్లును)

మురళ— చెలీ! ఊరడిల్లుము.

రాము—హా! దేవీ! దండకారణ్యవాస ప్రియసఖీ! విదేహరాజపుత్రీ!

(మూర్ఛిల్లును)

సీత—అయ్యయ్యో! మందభాగ్యురాలిని నన్నేపేర్కొని మాఁటలు పడుచున్న కన్నుఁగల్వలతో నార్యపుత్రుఁడు మూర్ఛిల్లెఁ గదా. చూడుమమ్మా! యూపిరియు నాడక కటికనేలపైఁబడి యేమో విపర్యాసముగఁ దోఁచుచున్నారు. అయ్యో, మురళా! మురళా! రక్షింపుము రక్షింపుము. నాజీవితేశ్వరు నెట్లయిన బ్రతికింపుము. (పాదములపైఁబడును)

మురళ—కల్యాణీ; నీవే జగత్పతిని బ్రతికించికొనుము. నీకరస్పర్శమే కదా యీతనికి సంజీవనోపాయము పొమ్ము.

సీత—ఏమైనఁగానీ! ప్రాణసఖి చెప్పినట్లేచేసెదను (అని వేగిరపాటుతోఁ
జని నేలపై వ్రాలియున్న రాముని స్పృశించును)

రాము— (ఆనందపారవశ్యమున నిట్టూర్పువిడుచుచు) ఆహా! ఏమిది!
హాయి హాయి

చ॥ సలలితచందనద్రుమకి • సాలరసప్రసరంబొ నిండుజా
బిలికిరణాంకురంబుల స్రు • వించిన సారసుధాభిషేకమొ
మలమలమాడునాయుసుకు • మ్రాఁకు లలిగ దలిరాకు వేయఁ గ్రొం
జలువల జీవనౌషధి ర • సాయనమో యిది హాయిహాయి సుమా॥

గీ॥ స్పర్శమిదియెక్కడిదొ పు రా • పరిచితంబె
చిత్తపరిమోహనంబు సం • జీవనంబు
తాపమునఁ గల్గుసోలింతఁ • బాపుఁగాని
తోన నానందమున సొక్కు • లోనె ముంచు॥

సీత—(కొంతహర్షముతో) అమ్మయ్య త్రిలోకనాథునకు మరలఁ బ్రాణ
ములు చేరుకొన్నవి. (భయకరుణములతో సవ్వలికిఁ దొలంగి)
ఇప్పటికీపాటి బహుకృతియే నాకుఁ జాలు.

రాము—(లేచికూర్చుండి) వత్సలయగు దేవిచేఁ బ్రసాదింపఁబడలేదుగదా!
కానీ, పరికించెదను.

సీత—నెచ్చెలీ! ఆర్యపుత్రులు నన్ను గుర్తించిరేమో రమ్మావలకు.
అభ్యనుజ్ఞ లేకయే నాయంత నేను కల్పించుకొనిన యీసన్ని
ధానమునకై, మహారాజెంతయో నాపైఁ గోపించును.

మురః—ఓసి! బేలా! వాల్మీకి వరప్రభావమున వనదేవతలకుఁగూడ నీవగు
పడవు జడియకుము.

సీత—అవును. ఆవర మున్నదికదా.

రాము—హా! ప్రేయసీ! జనకనందినీ!

సీత—(పొలయల్కఁ జోడి డగ్గుత్తికతో) ఆర్యపుత్రా! జరిగిన వృత్తాంత మేమి యీస్నేహసంభాషణమేమి? మురళా! వినుచున్నావు కదా! యేమహాభాగునిదర్శనము జన్మాంతరములకైనను దుర్లభమని తలంచుచుంటినో యట్టి యార్యపుత్రుఁడు మందభాగ్యనగు నన్నుద్దేశించి, యిట్లాక్రోశించుచుండఁ జూచి వజ్రమయహృదయనై యేమని యీతనియెడఁ గాఠిన్యమువహించి యూరకుండఁగలను, చెప్పుము. ఎఱుఁగుదునుగదా యీతనిహృదయము నేనును, నాహృదయ మీతఁడును. నెచ్చెలీ! నన్నట్లు నిష్కారణముగఁ బరిత్యజించినను నిప్పుడివిధముగానున్న యీతనిఁ జూచుచున్నప్పుడు నాహృదయావస్థ యెట్లున్నదని చెప్పుదును?

రాము—(కలయంజూచి) అయ్యో! ఇచ్చట నెవ్వరును లేరే. హా ప్రేయసీ! జానకీ!

గీ॥ తనువునను మెలంగు ప్రాణయావ ♦ తార మనఁగ
స్నేహరసశీతలంబైన ♦ నీదు స్పర్శ
వలనిపోలింత యిప్పటి ♦ వరకు విడదు
ప్రేయసీ! యింక సాక్షాత్క ♦ రింప వేల?

సీత—ఆహా! ఆర్యపుత్రుని యీశోకాలాపము లగాధదర్శితస్నేహసంభారములు. ఆనందనిష్యందులు సుధామయములు, వీనియందలి విశ్వాసముచేతఁగదా, నిర్హేతుకపరిత్యాగశల్యమున వధింపఁబడుచున్నను నాజన్మము చరితార్థమేయైనది.

రాము—లేదులేదు; ఇచ్చట ప్రేయసియొక్కడిది. ఇది, సంకల్పపరంపరాభ్యాసముచే రామభద్రు నావరించిన కేవలభ్రాంతి. అంతకంటె నేమియు లేదు.

(తెరలో) ప్రమాదము, ప్రమాదము.

('మ॥ మను జేమీఁదుగ ... అను పూర్వార్థము పఠింపఁబడును)

సీత—అక్కటా; ఇప్పుడెవ్వ రాపాపిష్ఠిగజము నడ్డగింతురు!

రాము—ఆ! ప్రియసీపుత్రునిపై డీకొనుచున్న యాదుర్బుద్ధి యెక్కడ!

వాసంతి—(తత్తరపాటునఁ బ్రవేశించి) ఏమీ! రఘునాథుఁడా!

సీత—ఏమీ! నానెచ్చెలి వాసంతియా!

వాసం—దేవా! జయము జయము.

రాము—(నిరూపించి) ఏమీ! ప్రియసఖి వాసంతియా!

వాసం—దేవా! త్వరపడవలయు. ఇక్కడనుండి జటాయుశిఖరమునకు దక్షిణముగానున్న సీతాతీర్థము మీఁదుగా గోదావరిలోనికిం దిగి దేవీపుత్రుని సంభావింపుము.

సీత—హాతండ్రీ! జటాయూ! నీవులేక యీజనస్థానమిప్పుడు పాడువడి పోయినదికదా!

రాము—హాహా! హృదయమర్మములఁ గోయుచున్న వే యీపూర్వకథా ప్రసంగములు

వాసం—దేవా! ఇటు ఇటు

సీత—నెచ్చెలీ; మురళా! నిజమేసుమీ వనదేవతలుగూడ నన్నుఁ జూడఁ జాలకున్నారు.

మురళ—మఱి సాధారణమా. వాల్మీకివరప్రభావము?

సీత—అలాగైన వీరి ననుసరింతము రమ్ము. (పరిక్రమింతురు.)

రాము—భగవతీ గోదావరీ! నమస్కారము.

వాసం—(కనుఁగొని) దేవా! ఆనందింపుము వధూసహచారియై దేవీపుత్రుఁడు విజయోల్లాసమున నోలలాడుచున్నాఁడు.

రాము—వర్ధిల్లుఁగాక ఆయుష్మంతుఁడు.

సీత—అమ్మయ్య; ఇప్పటి కీకొడుకింతటివాఁడయ్యెఁగదా!

రాము—దేవీ; నీవుకృతార్థురాలవు.

శా॥ బాలక్రీడల నీవతంసలవలీ • పత్రంబు గైకొంచు ముగ్ధ
బాలాంభోరుహనాళపల్లవములం • బాటించు నూన్యూఁగుదం

తాల౯ గ్రాలిన నీసుతుం డితఁడుమా ♦ ద్యద్దంతి నోడించి, నేఁ
డాలంబిం జెఁగదా కుటుంబిని! వయో ♦ ర్హంబైన కల్యాణము౯ ॥

సీత—సౌమ్యదర్శనయగు తనప్రియురాలితో నీచిరంజీవి వియోగ మన్నది యెఱుంగకుండఁగాక నెచ్చెలీ! ఇది యిట్టిదైనదికదా. ఇఁక నాకుశలవు లెట్లగుదురో?

మురళ—సఖీ! ఇదియెట్టిదో వారును నట్టివారే యగుదురు.

సీత—చెలీ! ఎంతటియదృష్టహీనురాలను నేను; ఆర్యపుత్రవియోగమే కాక పుత్రవియోగముగూడనా? మురళా! నేను బిడ్డలంగన్న ఫలమేమి? మల్లెమొగ్గలవంటి పలుచని పలువరుసతోడను, మొలకనవ్వుల కేకిసలచే మిసమిసలాడు పాలబుగ్గలతోడను నందగించు నాపుత్రకుల ముఖారవిందములనార్యపుత్రుఁడు ముద్దాడుచుండఁగాఁ జూడకపోయితినే!

మురళ—సఖీ! చూచెదవు దైవానుగ్రహముచే;

సీత—ప్రాణసఖీ! బిడ్డలు తలఁపునకువచ్చి పాలిండ్లు చేఁపుటచే నిప్పుడు వారి తండ్రిసన్నిధానమున నేనునుక్షణమాత్రముసంసారిణినైతిని.

మురళ—చెలీ! అబ్బురమా యిది? సంతానముకదా ప్రణయప్రకర్షమునకుఁ బరమావధి. తలిదండ్రుల పరస్పరానుబంధమును బిగియించునది కానుపేకదా!

వాసం—దేవా! ఈదిక్కునఁదిలకింపుఁడు

గీ॥ అపుడపుడె యంకురించుచు ♦ న్నారిపింఛ
మమరుతటి సీత పెంచిన ♦ నెమిలి, యదిగో
నీటుతలకుచ్చురత్నకి ♦ రీటమమరఁ
గొమ్మఁగూడి కదంబానఁ ♦ గూయు నిపుడు॥

రాము—ఆనందింపుము వత్సా ఆనందింపుము.

సీత—అవును ఆనెమిలియే యిది

రాము—నాయనా! మయూరకుమారా!

మ॥ వలయంపు న్నటనక్రమంబు లెఱిఁగిం ♦ పన్ దారకాచంక్రమం
బుల గుత్తుల్ వెలయించు కంటికిఁ బటు ♦ భ్రూవల్లరీనాట్యముల్
దళుకుల్వోయఁ గరప్రవాళము లఁదా ♦ శప్రక్రియల్ సూపుచున్
జెలియాడించిన నిన్ను నాసుతునిగాఁ ♦ జింతింతు నశ్రాంతమున్॥

అహహా! తిర్యగ్జంతువులుగూడఁ బరిచయము మఱచిపోవుగదా!

గీ॥ కాంత మును బెంచునప్పుడే ♦ కడిమిమ్రాఁకు
కొలఁది తొలిపూఁత చిన్నారి ♦ గుమ్మటంబు

సీత—నిజమే. ఆర్యపుత్రులు చక్కఁగా గుర్తించినారు.

స్వజనమునఁబోలె దీన హ ♦ ర్షంబుగనుచు
ఈగిరిమయూర మిట సీత ♦ నే తలంచు॥

వాసం—దేవర యిచటఁ గూరుచుందురు గాక.

గీ॥ కదళికారామమున నీవు ♦ కాంతతోడ
మున్ను శయనించు చలువరా ♦ తిన్నెయిదియె
త్రేపుమాపిట సీత చే ♦ మేపులిడుట
హరిణకము లిప్పటికి దీని ♦ మరగి చనవు॥

రాము—సఖీ వాసంతీ; నేదినింజూడ లేను. (ఏడ్చుచు నింకొకయెడఁ గూరుచుండును).

సీత—సఖీ, వాసంతీ; ఈప్రదేశము నార్యపుత్రునకు నాకును జూపించి, యేమిపనిచేసితివే. అయ్యో! అయ్యో అతఁడే యార్యపుత్రుఁడు, అదియే పంచవటి, అల్లదియే ప్రియసఖి వాసంతి. అవియే మాకు వివిధవిస్రంభసాక్షులగు గోదావరీపరిసరవనప్రదేశములు. అల్లవే నాబిడ్డలవంటివైన మృగములు, పక్షులు వృక్షములును. మందభాగ్యకు నాకివి యన్నియుఁ గన్నుల యెదుట నున్నను, లేనివే కదా. అయ్యో! జీవలోకపరివర్తన మీలాగైపోయెఁ గదా!

హా! దైవమా; 'నేను లేక యీతఁడును, ఈతఁడు లేక నేనును' అని కలయందైన నెవ్వరుదలంచిరి. నాకిదియొక జన్మాంతరావస్థ కాఁబోలు. కావున నేఁటికైన నాయందనుగ్రహము చేఁ గానంబడిన నాజీవితేశ్వరుని బాష్పసలిలధారావ్యవధానములయందుఁ జూచికొనుచుందును.

మురళ—సఖి జానకీ! చూచికొనుము. వెల్లివొడుచుచున్న యానందశోకాశ్రుపూరములతోఁ బ్రేమామృతమును వర్షించుచు దయితాలోకనోత్కంఠచే నుత్తానధీర్ఘమైయున్న నీచూపు పాలకాలువవలెఁ బ్రియుని నోలలాడించుచున్నది.

వాసంతి—

మ॥ ఫలపుష్పార్ఘ్యము సంగ్రహించుఁగావుత, తరు ♦ వ్రాతంబు క్రొందేనియల్
దళితాంభోరుహసౌరభంబుల, వనాం ♦ తర్వాయువుల్ వీవుతన్
గలగానంబు లొనర్చుఁగావుత విహం ♦ గశ్రేణి ప్రోత్కంఠమై
చెలిమిన్ వెండి మహానుభావుఁ డరుదెం ♦ చెన్ రాముఁ డీకానకున్!

రాము—సఖి! వాసంతీ! ఇక్కడఁ గూరుచుండుము.

వాసంతి—(కూర్చుండి కన్నీళ్ళతో) మహారాజా! కుశలమా కుమారలక్ష్మణునకు?

రాము—(వినమి నభినయించి)

మ॥ తటిత్తో లేచి, కరారవిందములు గం ♦ దన్ సీత నీర్వోసి, ని
వ్వరులన్ మేఁపి కుశాంకురంబులిడి, పెం ♦ పన్ సొంపువాటించు నీ
తరుసారంగవిహంగమప్రముఖసం ♦ తానంబుఁ గన్గొన్న దు
ర్భర మీగుండెగలంగిసీరగుచికా ♦ రం బేదొ నన్నే చెనున్

వాసం—మహారాజా! నిన్నే అడుగుచున్నాను. కుశలమా కుమారలక్ష్మణునకు?

రాము—(స్వగతము) ఓహో! "మహారాజా" అని ప్రేమలేని యామంత్రణము నాకును, సౌమిత్రియెడ మాత్రము బాష్ప

గద్గదాతురముగాఁ గుశలప్రశ్నమునా? ఇందువలన సీతాపరిత్యాగవృత్తాంత మీామెకుఁ దెలియవచ్చినదనియే తలంపవలెను. (ప్రకాశముగా) ఈఁ కుశలమే కుమారునకు.

వాసం—ఓ దేవా! ఏమందును! క్రూరుఁడవైపోయితివే.

సీత—సఖి వాసంతీ! నీవే యిట్లాడుచుంటివేమి? ఆర్యపుత్రుం డెల్లరకుఁ బ్రేమపాత్రుఁడై యుండఁగా విశేషించి నీకుఁ జెప్పవలసిన దేమి?

వాసం—ఆహా! ఎన్ని యిచ్ఛకము లాడితివి. ఎన్ని నయగారముల వెల్లడించితివి?

చం॥ అమలమతీ! మదీయహృద ♦ యంబునకున్ హృదయంబ వీవు, ప్రాణమునకుఁ బ్రాణమీావు, నయ ♦ నంబులఁ జంద్రిక వీవు, గాత్రమందమృతరసంబ వీ వనుచు, ♦ నమ్మేయి నన్నిప్రియంబు, లన్నితీయము లని, యీ విముగ్ధ నె క ♦ టా! (నిట్టూర్పు విడిచి)
యిఁక నెందుల కాప్రసంగముల్! (మూర్ఛిల్లును)

మురళ—అవును; వాక్యము ముగింపకుంటయు, మూర్ఛయుఁ దగియే యున్నవి.

రాము—సఖి! ఊరడిల్లుము.

వాసం—దేవా! ఇంతటియకార్య మొనరించితివేమి?

సీత—వాసంతీ చాలు నూఱకుండుము.

రాము—లోకము సైరింపదని,...

వాసం—అది యేమికారణమున?

రాము—ఏమో దానికే యెఱుక

మురళ—నిందింపవలసినదే లోకమును.

వాసం—ఏమిమాట యిది.

ఉ॥ ఓయి కఠోర! నీకు యశ • మొక్కటియేగద వాంఛితార్థ, మ
త్యాయత మింతకంటెఁగల • దా యిల ఘోరతరాపకీర్తి, యు
న్నా! యటవిస్థలిన్ బసి య • నాథ, మృగేక్షణ యేమియయ్యె నో
హో యధినాథ! యెంతపని • కోర్చితి వేమనుకొంచునుందువో॥

సీత—సఖి వాసంతీ! అనరాదుగాని నీవేదారుణవు కఠోరవును. క్షోభిం
చుచున్న యార్యపుత్రుని మఱింత క్షోభింపఁజేయుచున్నావు.

రాము—

మ॥ చెలి! యింకేమని తెల్పుదున్ సతి గతిం • జేన్ గానలోఁజిక్కి, వి
హ్వలయై తల్లిఁగిఁబాయు లేడిపసిపా • పంబోలి, నీరాకు పొ
ద్దుల గర్భం బతిభారమై జవజవన్ • దూఁగాడుచోఁ బాసు వె
న్నెలతోఁ బోలు తదీయకాయలతికన్ • మ్రింగెన్ వనీసత్వముల్॥

సీత—ఆర్యపుత్రా! ఇదిగో నేను బ్రతికియే యున్నాను.

రాము—హా ప్రియా! జానకీ! యెక్కడనున్నావు?

సీత—అయ్యో, అయ్యో, ఆర్యపుత్రులు నాకొఱకై వావిడిచి యేడ్చు
చున్నారు గదా!

మురల—చెలీ! జానకీ! ఇప్పు డింతకంటెఁ గర్తవ్యము లేదు. దుఃఖితులు
దుఃఖోపశమనము గావించుకొనవలసినదే,

గీ॥ వరదవడి, దట్టముగ గట్టు • లోరయు నపుడు
గండి తెఱచినచోఁ దటా • కంబు తెగదు
విపుల శోకంబుచేత క్షో • భించు నపుడు
బిట్టు విలపించుచో గుండె • వ్రీలిపోదు॥

రాము—అక్కటా! ఈరామభద్రుని జీవయాత్ర యెటుచూచినను గష్ట
తరమై పోయెనే.

మ॥ ధరణీపాలనమూ, యథావిధిగఁ గ • ర్తవ్యంబు, లీతాదృక్ప్రియా
విరహంబా మిడియోడ కొవ్వఁగినటుల్ • వేధించుగా జీవమున్

బరివర్జించి, తనంత, నేడ్చుటకునై ♦ నగ్ బ్రాప్తియా లేదు, డె
ప్పరపుం గుండెభరంబుదీర నిపుడే ♦ ద్వాంగంగ్లె మే లేకదా!
హా హా దుర్భరము దుర్భరము—

శా॥ వీల్గుల్ డెందము శోకతీవ్రత ద్విధా ♦ భిన్నంబుగా దింతకుర్
గూలుర్ మేను గలంగి మోహమున వీ ♦ డోకదింకం జైతన్యముర్
గాలుర్ నిల్వున దేహ మూంతరశిఖర్ ♦ గాదింతకుం బూది యి
స్సీ! లో మర్మము లంటం గోయు విధి వి ♦ చ్ఛేదింప దీజీవముర్॥

సీత—ఇటువంటిదే యీదుఃఖము.

రాము— ఓ నాయనలారా! పౌరజానపదులారా!

మ॥ అనుకూలింపక పోయె దేవి భవనం ♦ బాదుంట యేమీ కుం. గా
ననె కానర్ దృణమట్లుపేడి, లవమై ♦ నర్ వెన్కంజింతింప, నేం
డనుభూతప్రియ బాంధవంబులగునా ♦ యాభావముల్ మానసం
బున రేంగర్ విలపింతు నియ్యెడ క్షమిం ♦ పుండయ్య నేదీనుండర్॥

ముర—ఈ శోకసాగర మతిగంభీరముగనున్నది.

వాసం—దేవా! గడచినదానికై వగచి యేమి ప్రయోజనము? ధైర్య
మవలంబింపుండు.

రాము—సఖీ వాసంతీ! ఇంకను ధైర్యమనుచున్నావేమి?

గీ॥ జానకీశూన్యమైన యీ ♦ జగతియందుం
బదియు రెండేండ్ల కాల మి ♦ ప్పటికి జరిగె
'సీత' యనుపేరుగూడ న ♦ శించిపోయె
'రాముండు నశించె' ననుమాట ♦ రాకపోయె॥

సీత—అయ్యో మురళా! ఆర్యపుత్రుని యీవిలాపములచే నేను
విమూఢనై పోవుచున్నాను.

ముర—నెచ్చెలీ! నిజమే స్నేహార్ద్రశీతలంబులయ్యు శోకనిష్ఠురములగు
టచే నీకీపలుకు లంతహృద్యములుగావు. ఏలయన నివి మొల్ల విమ
రసమలీమసములైన తేనెసోనలై నీమీఁదఁ గురియుచున్నవి.

రాము—సఖీ వాసంతీ! ఇంకెంతకాలము సైరింతును.

మ॥ నరముల్ గాడఁగనాటుకొన్న విషదం ♦ ష్ట్రింబోలి; డెందాన ని
ష్ఠురతర్కగ్రుచ్చి మెలిక్ మలంచుకొఱకం ♦ చుంగాలముంబోలి దు
ర్భరమై దారుణశోకకీల మిటుమ ♦ ర్మశ్రేణులంబట్టి యే
డ్తెఱమై చీల్చుచునున్న నోర్చుకొన లే ♦ దే మొండినై నెచ్చెలీ॥

సీత—అక్కటా! ఎంతటి మంద భాగ్యురాలను; ఆర్యపుత్రున కీవిధ
ముగ మాటిమాటికి నాయాసము కలిగించుచున్నాను.

రాము—సఖీ వాసంతీ! ఈవిధముగ నంతఃకరణమును జలియింపనీక
యెంత చిక్కబట్టుకొనియున్నను బూర్వానుభూతములగు నా
యావస్తువుల సందర్శించుటచే నిప్పుడు నాకీ సంక్షోభము
తటస్థించినది. ఈ యావేగము నరికట్టుటకు నే నెట్టి గట్టియత్న
ము లొనరించుచున్నను నవియెల్ల, మహాప్రవాహరయము
నందు, సైకత సేతువువలె భిన్నములై బలాత్కారమగు శోం
డొక వికారము నన్నావరించుచున్నదిగదా!

సీత—అయ్యో! దుర్వారవిప్లవారంభమగు నార్యపుత్రుని యీ
దుఃఖసంక్షోభముచే నాహృదయము, తనదుఃఖావస్థను మఱచి
పోయి కలగుండువడుచున్నదిగదా!

వాసం—(స్వగతము) ఈ మహానుభావుఁ డత్యాపన్నుఁడై యున్నాఁడు;
కావునఁ బ్రసంగాంతరమున కీతని హృదయము మరల్చెదను,
(ప్రకాశముగ) దేవా! పూర్వానుభూతములైన యీజనస్థాన
ప్రదేశముల నించుక పరికింపుఁడు.

రాము—అట్లేకానిమ్ము (లేచి పరిక్రమించును.)

సీత—ఆహా! ఈవాసంతి దుఃఖోద్దీపకములనే వినోదోపాయములని
భ్రమించుచున్నది కదా.

వాసం—దేవా! జ్ఞాపకమున్నదా?

మ॥ కనుగొ మ్మాపాదరింటనే చెలియ రా • కేఁ వేచియున్నావు, మా
నిని గోదావరి రేవునం దిసుక తి • న్నెఁ హంసలఁ గాంచుజో
కను జాగ్రె చను దెంచు చీవు పొలయు • ల్కంగొన్న సన్నం గ్రహిం
చి నవాంభోరుహ కోరకాభము రచిం • చెన్ భీతి సేవాంజలిఁ

సీత—వాసంతీ! కఠినురాలవుగదా నీవు; హృదయమర్మశల్యములఁ గద లించు నీలాటివృత్తాంతములతో మాటి మాటికి మందభాగ్యురాలిని నన్నును, ఆర్యపుత్రునింగూడ సంతపింపఁ జేయుచున్నావు

రాము—హా చండీ! జానకీ! ఇందందుఁ గానఁబడుచున్నట్లుండియు జాలి వహింపవుగా!

శా॥ హా దేవీ! హృదయంబుభిన్నమగు, వ • క్షోదేహబంధంబులుఁ
లేదయ్యెఁ జగమే, దహించు నమితా • గ్నిజ్వాల లోలోపలఁ
మీఁదుంగ్రిందు నెఱుంగ కాత్మము తమోం • ధభూతమై పోయె హా!
హా! దౌర్భాగ్యుఁడ నేమిసేయుదు, విమో • హాంభోధిలో మున్గితిఁ॥

(అని మూర్ఛిల్లును)

సీత—అయ్యో అయ్యో! ఆర్యపుత్రుఁడు మరల మూర్ఛపోయినాఁడు గదా!

వాసం—దేవా! ఊరడిల్లుము. ఊరడిల్లుము.

సీత—హా! జీవితేశ్వర! సకలలోకైక కల్యాణమూర్తివైన నీవు, మందభాగ్యురాలనగు నానిమిత్తమై మాటిమాటికి జీవితసంశయదారుణంబగు నీలాటి యవస్థాపరిణామము ననుభవించుచుంటివే. సఖీ మురళా! ఇఁక నే బ్రతుకలేను.

ముర—చెలియా! ఊరడుము. మరల నీకరస్పర్శమే రామభద్రునకు సంజీవనోపాయము.

వాసం—అయ్యో, ఇఁక నేమిగతి, ఇప్పటికిని మూర్ఛదేరకున్నాఁడు హా ప్రియసఖీ! జానకీ! నీప్రాణేశ్వరు నింకను సంభావింపవేమి?

(సీత తత్తరపాటుతో సమీపించి రాముని హృదయమునందును, నెన్నొసటియందును స్పృశించుచున్నది.)

వాసం—అమ్మయ్య రామభద్రునకు మరలఁ బ్రాణములు చేకూరినవి.

రాము—ఆహా! ఏమిది.

గీ॥ తనుపునందున్న లోవెలి ♦ ధాతువులను
అమృత రసలేపముల నోల ♦ లార్చినట్లు
స్పర్శ మేదియో మరల జీ ♦ వం బొసంగి
ముంచె నాకస్మికానంద ♦ మూర్ఛలోన॥

సఖి వాసంతీ! అదృష్టవంతురాలవు

వాసం—ఏమి యేమి?

రాము—మఱేమున్నది. మరల జానకి దొరకనేదొరికినది.

వాసం—రామచంద్రా! ఆమె యెక్కడ?

రాము—(స్పర్శసుఖమనుభవించుచు) ఇదిగో యెదుటనే యున్నది.

వాసం—ఓయీ ప్రియసఖీవియోగదుఃఖమున నిదివరకే దహింపఁబడుచున్న యీమందభాగ్యురాలిని, మాటిమాటికి మర్మచ్ఛేదకఠోరములగు నీలాటి ప్రలాపములచే నేలదహించెదవు?

సీత—ఆహా! అవ్వలికిఁదొలంగి పోఁదలంతుఁగాని, అంతటి దీర్ఘదుర్భరమైన నా సంతాపమునుగూడ రవంతలో నడఁగించునదై చిరతరస్నేహప్రసన్నశీతలంబైయున్న యార్యపుత్రుని యీకరస్పర్శముచే వజ్రమయమగుటంకమున నతికింపఁబడినట్లు నా హస్తమీవలకు రాకున్నదే!

రాము—సఖి వాసంతీ! ప్రలాపములుగావు నిజముగ సీత దొరికినది.

చం॥ పరిణయవేళఁ గంకణశు ♦ భంకర మేకర మందికొంటి, నే
శ్వర మనుభూతిమయ్యెఁ జిర ♦ కాలమునాకు, యథేచ్ఛమై సుధా

ఘురశిశిరంబులైన యుప • చారములఁ గర కాతుపాగసుం
దరలవలీ ప్రాశాలలి • తం బిపు డాకరమే గ్రహించితిఁ॥

సీత—అయ్యో అయ్యో! ఆర్యపుత్రసంస్పర్శమువలని విమోహాముచే నాకుఁ బ్రమాదముసంభవించెనే!

వాసం—అకటా! ఉన్మాదమే!

సీత—(సంభ్రమమున విడిపించుకొని యవ్వలికేగును)

రాము—హా; హా; వాసంతీ ప్రమాదమేమైనది.

వాసం—దేవా! ఏమి ఏమి.

రాము—ఇంకేమున్నది.

గీ॥ జడము, ప్రస్వేదకంబు, చం • చలమునైన
సకియ చిగురాకుఁజే యిట్టె • జాఱిపోయె
జడము ప్రస్వేదకంబు చం • చలమునైన
నాకరమునుండి యున్న దు • న్నటులెయుండె॥

సీత—అయ్యయ్యో! ఆర్యపుత్రుఁడిప్పటికిని దన్నుఁ దాఁ దెలిసికొన నేరకున్నాఁడు. నేత్రములకింకను నైజవిలాసమురాలేదు. కనుజూపులు నిశ్చలములై యెదుటనున్న విషయమునుగూడ సంగ్రహింపనేరక యూరక ఘూర్ణమానము లగుచున్నవి.

తమర—(సస్నేహకౌతుకమున సీతను నిరూపించి)

గీ॥ నాతిమేను ప్రియస్పర్శ • నాతి హర్ష
మునను జలియించి, చెమరించి • పులకరించెఁ
బవనమునఁ దూఁగి తొలకరి • వానఁ దోఁగి
కోరగించుకదంబంపుఁ • గొమ్మపోలె॥

సీత—ఓహో! "పరిత్యజించిన మగనిపై దీని కింత యనురాగమేమి" యని మురళ నన్నుఁ జూచి యేమనుకొనుచున్నదో యని నాకు సిగ్గగుచున్నది.

రాము—హా! ఏమిది జానకి లేనే లేదే! ఓసీ నిర్దయురాలా! వైదేహీ!

సీత—ఆ నిజముగా, నేను నిర్దయురాలనే, ఇట్టియవస్థలోనున్న మిమ్ముఁ జూచుచుండియు జీవించియున్నాను.

రాము—హా ప్రేయసీ; ఎందున్నావు? అనుగ్రహింపవా? ఇట్టి నన్ను విడనాడిపోవుట నీకుఁదగునా?

సీత—ఆర్యపుత్రా! విపరీతముగాదా యిట్లనుట

వాసం—దేవా శాంతింపుఁడు, మేరమీఱిన వియోగదుఃఖముచేఁ బరవశమైన మీహృదయమును, లోకోత్తరమైన మీధైర్యముచేతనే కుదుటఁబఱచికొనుఁడు. ఇక్కడ నాప్రియసఖ యెక్కడిది?

రాము—నిజమే, లేదు; ఉన్నచో వాసంతికైన నగుపడదా? ఇది స్వప్న వృత్తాంత మేమో! నేను నిద్దురపోలేదే! మొదలు రామునకు నిద్ర యెక్కడిది! ఇది నిశ్చయముగా నిరంతరసంకల్ప పరంపరలచేఁ గల్పింపఁబడిన కేవల చిత్తభ్రాంతి. ఇదే సర్వథా నన్ను వెన్నాడుచున్నది.

సీత—కఠినురాలను నేనే యార్యపుత్రుని మోసగించితిని.

వాసం—దేవా; చూడు చూడు,

మ॥ ఉరుదైతేయు నయోరథంబిదె, జటా ♦ యుర్భిన్నభిన్నంబు; త
ఖరవాహంబులవే, పిశాచముఖముల్ ♦ కంకాళశేషాంకముల్;
పరుఁడిచ్చోట జటాయుపక్షియుగము ♦ త్పాటించి రోషోజ్జ్వల
ద్ధరణీజంగానిపోయె మింటఁ జలదం ♦ తశ్చంచలాంబ్రుంబనన్ ॥

సీత—(భయముతో) హా! ఆర్యపుత్రా! తండ్రి వధింపఁబడుచున్నాఁడు. రక్షింపుము రక్షింపుము. నే నపహరింపఁబడుచున్నాను.

రాము—(వేగమునలేచి) అరేపాపీ! తాతప్రాణసీతాపహారీ! ఎందుఁబోయెదవురా?

వాసం—దేవా! రాక్షసకులప్రళయధూమకేతూ! ఇప్పుడును నీక్రోధమున కాస్పదముకలదా?

సీత—అహాహా! ఉన్మత్తనైతినే!

రాము—ఇప్పుడు నిజముగాఁ బ్రలాపమేచేసితిని. ఇప్పటి వైపరీత్య

దుఃఖ మటువంటిదికాదు. ఇదివేఱువిధమైనది. అక్కటా!

ఉ॥ ఆవిరహాం బుపాయనివ ♦ హాంబుల నిత్యవినోదహేతుకం
బై, వివిధోగ్రసంగర వి ♦ హారములన్ జగదద్భుతావహం
బై, విసువేది శాత్రవవ ♦ ధావధి సైఁపఁగనయ్యె ము, న్నరయో!
ఈవిరహాబ్ధి కేయవధి ♦ యేది ప్రతిక్రియ నేఁడు సైఁపఁగన్॥

సీత—ఏమీ దీని కవధియే లేదుగా! హా మందభాగ్యురాలను జెడి
పోయితిని. (ఏడ్చును.)

వాసం—దేవా! దీనికిఁ బ్రతిక్రియయే లేదా!

రాము—ఇంకేమి ప్రతిక్రియ వాసంతీ! హా హా కష్టము

సీ॥ కపికులేశ్వరుని స ♦ ఖ్యం బెందుఁ గొఱగాదు
కపిసేన లెచట న ♦ క్కఱకురావు
జాంబవన్మతికి లే ♦ శం బెందుఁ బనిలేదు
హనుమంతుఁడేని యెం ♦ దరుగ లేఁడు
ఎచట సేతువు నలుం ♦ డేని ని ర్మింపలేఁ
డలవిభీషణుఁడే ని ♦ రర్థుఁడెందు
సౌమిత్రిబాణసం ♦ చయ మెందుఁ జొరలేదు
నాశ క్తి కెందు య ♦ త్నంబె లేదు

గీ॥ అక్కటా! యట్టిదుర్గమం ♦ బైనచోట
నెచటనున్నావె జానకీ! ♦ యెందుఁగన్నఁ
బ్రాణములఁగోసియిడునింత ♦ బలగముండి
ప్రేయసీ! నీయవస్థ త ♦ ప్పింపలేరు॥

సఖీ వాసంతీ! ఇప్పుడు రామదర్శనము సఖులకు దుఃఖము కొఱకే. ఇట్లింత కాలము నిన్నేడిపింతును. సంకల్పితమగు నశ్వమేధము నిర్వహించుటకై శీఘ్రముగఁ బోవలసియున్నది. కాన నాకింకఁ బయనమున కానతిమ్ము.

సీత—(ఉద్వేగముతో మురళం గాఁగిలించుకొని) అయ్యో మురళా! ఆర్య పుత్రుఁడు వెడలిపోనే పోవుచున్నాఁడు. నా కింకేమిగతి (మూర్ఛిల్లును.)

మురళ—చెలీ! జానకీ! ఊరడిల్లుము. ఆయుష్మంతులగు కుశలవుల

వర్షవర్ధన మహోత్సవము నిర్వర్తింప, భాగీరథీపదసన్నిధానము నకు మనమును బోవుదము రమ్ము.

వాసం—పాపము శమించుఁగాక! అశ్వమేధ నిర్వహణమా? మఱి సహధర్మచారిణి యెవరు?

రాము—ఉన్నదికదా బంగారపు సీతాప్రతిమ.

సీత—(నిట్టూర్చి కన్నీటితో) ఆహా! ఆర్యపుత్రుఁడవే యిప్పుడు నీవు. ఇప్పుడు నాపరిత్యాగశల్యము లాగి వేయఁబడినది.

రాము—దానింజూచుకొనుచు నైనను బాష్పపూరితమైన నా నయనమును గొంతవినోదింపఁ జేసికొందును.

సీత—ఆహా! ఆర్యపుత్రునిచే బహుమానింపఁబడుచున్న యాప్రతిమ ధన్యగదా. అది ఆర్యపుత్రుని వినోదింపఁ జేయునదై జీవలోకమునకెల్ల నాశానిబంధనమైనది.

ముర—(చిఱునవ్వుతోడను, స్నేహ బాష్పములతోడను గౌఁగిలించి) సఖీ! నిన్ను నీవే పొగడుకొనుచున్నావు.

సీత—(లజ్జతోఁ దలవంచి) మురళ నన్నుఁబరిహాసించుచున్నది.

వాసం—దేవా! ఈసమావేశము మాకు మహాప్రసాదము. కార్యభంగముగాకుండునట్లు ప్రయాణ మనుసంధింపుఁడు.

సీత—అయ్యో! నాకిప్పుడు వాసంతి ప్రతికూలయయ్యెనే

మురళ—చెలియా! రమ్ము. పోవుదము.

సీత—(కష్టముతో) వచ్చుచున్నాను. దుర్లభదర్శనుని క్షణమాత్రము చూచుకొందును. (పోవుచు) అపూర్వపుణ్యపరిపాకముచే దర్శన మిచ్చిన యార్యపుత్రుని పాదపద్మముల కిదేనమస్కారము.

(మూర్ఛిల్లును)

ముర—సఖీ! ఊరడిల్లుము లెమ్ము.

సీత—మేఘాంతరమందలి పూర్ణచంద్రదర్శన మెంత సేపు.

రాము—విమానరాజమా! ఇటు ఇటు. (అందఱు లేచుచున్నారు.)

ఇది పంచమాంకము.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః

ఉత్తర రాఘవము

షష్ఠాంకము.

(వటువులతోఁ గుశలవులు పాడుచుఁ బ్రవేశించుచున్నారు.)

గేయము - కాఫీ - చతుశ్రగతి.

రామ-సకలగుణధామా-తారక నామా-రఘుకులసోమా ॥పరం॥

ధామా రాజలలామా-కలుషవిరామా దశరథ రామా ॥జయ॥

తాపసయాగవి-దారణదారుణ-దైత్యవిభంజనరామా ॥ పురహర॥

చాపవిపాటన-పాటవ, ధరణీ-జారమణీవర రామా ॥జయ॥

పరశురామ బల-భంజన రామా-ప్రముదితపార్థివరామా ॥రామా॥

పరిపాలిత గురు-వచనా, వనసం-చరణా, మునిజనశరణా॥జయ॥

ఖరదూషణముఖా-సురసంహరణా-శరణాగత కపిభరణా॥ రామా॥

శరనిధిబంధన-సురరిపుభంజన-జగదభిరంజన రామా ॥జయ॥

గాలవుఁడు—కుశలవులారా! మీరు వేయేండ్లు వర్ధిల్లవలయు!

లవు—అయ్యా! ఈయప్రస్తుతాశీర్వచన మెందుకు?

గాల—అప్రస్తుతమేమి? నేటి కైదు దినములనుండియు మీవర్షవర్ధన మహోత్సవములు జరుగుచున్నవికదా?

కుశు—అవును, అయిన,

గాల—ఆసందర్భములోనివేకా యదేచ్ఛగా మాకీయనధ్యయన మహోత్సవములును!

కుశు—ఓహో, మీకందఱకు నధ్యయన భంగము గలిగించితిమనియా మాకీబహూకరణము.

గాల—మాకధ్యయనభంగ మిప్పుడు క్రొత్తగా సంభవించినదేమున్నది? ఏనాఁడు మాకు మీసహాధ్యాయిత్వము లభించినదో యానాఁడే.

కుశు—ఏమయ్యా మేము మీకు సహాధ్యాయులమై యుండుటకైనఁ బనికిరామా ?

గాల—ఆఁ పనికిరాని మాటే నిజము.

లవు—ఏమీ! మేమంత విద్యాసక్తిలేని మూర్ఖులమా ?

గాల—కారు కావుననే మీకును మాకును సహాధ్యాయిత్వము కుదిరి నది కాదు. పాత ముపాధ్యాయులనోట నుండఁగనే గ్రంథమంతయు మీహృదయ ఫలకముల నుండును. మృణ్మయపాత్రలవంటి మా మొద్దు తలకాయలకు, మీకున్న ఘటితిగ్రహణశక్తి లేకపోవుటచే బడిలోఁ బ్రవేశించునాఁ డేస్థితిలో నున్నదో నేఁటివరకాస్థితిలో నే యెదుగు బొదుగు లేకుండఁ గనుబొమ్మలమీఁది వెండ్రుకలవలె మాచదువొకేతీరుగ సాగుచున్నది. విద్యాబుద్ధులలో మా కీడు జోడుగానుండు సహాధ్యాయులతోఁ జేరి వేరొక యుపాధ్యాయుని నాశ్రయింతమా యని యనుకొందుము కాని, మీస్నేహపాశముచేఁ గదలమెదల లేక యిక్కడనే కట్టఁబడినట్లున్నాము.

కుశు—అయ్యా! గాలవా! మీస్నేహధర్మము మెచ్చఁదగియున్నది. కాని తెలియక యడుగుచున్నాను. వెనుకటి పాఠము లేమైన స్ఫురణలో నున్నవా ?

గాల—మిత్రుఁడా ? వెఱ్ఱివాఁడవుగదా ? వెనుకటివి వెనుకకుఁబడియుం డక ముందునకుఁబడునా ?

కుశు—ఏమీ! అప్పుడప్పుడు వెనుకటివి చింతించుచుండవా ?

గాల—మొదటనే తెలివితేఁట లుండవలయునుగాని, వెనుక చింతించుట వెఱ్ఱితనము కాదా ?

లవు—వివేకవంతుఁడవు పోనీ ఈమధ్యఁ జదివిన ఇంద్రజిత్తు యుద్ధఘట్టము లోని శ్లోకములైన జ్ఞాపకమున్నవా ?

గాల—నాయనా! ఈ యుద్ధకాండ మేవేళఁ బ్రారంభించితిమో కాని కంటి కింత హాయిగా నిద్దురపోయెయుండుగనుగదా ?

లవు—అంతదీక్షగఁ జదువుచున్నావా ?

గాల—చదువు లేదు చట్టుబండలు లేదు; కన్ను మోడ్చుటయే తడవుగా, లంకలోని దిక్కుమాలిన రక్కసిముండకొడుకులందఱు, నానా వికృతాకారములతో నాకు సాక్షాత్కారమగుచున్నారిదేమికర్మము. అయ్యో! అయ్యో! ఆ వ్యాఘ్రినాలేమి! ఆ మార్జారనేత్రాలేమి! ఆ లొట్టిపిట్టపీఁపులేమి! ఆ బారముక్కులేమి! ఆ పారపండ్లేమి! ఆ చీరపేల జుంజురు వెండ్రుకలేమి! ఆ నవ్వులేమి! ఆ కేకసలేమి! ఆ యట్టహాసాలేమి! హుమ్మనువాఁడొకఁడు హామ్మనువాఁడొకఁడు హుష్షనువాఁడొకఁడు హాష్షనువాఁడొకఁడు బాబూ అనరాదుగాని రామాయణయుద్ధకాండపారాయణమునకు ఫలముగా నన్ను బ్రహ్మరాక్షసపిశాచములుపట్టి వేధించునేమోయని లోలోపల నడలిచచ్చుచున్నాను.

కుశ—గాలవా! ఇదియే వాల్మీకిమహానుభావుల కవిత్వములోనున్న రహస్యము.

గాల—ఏది! బ్రహ్మరాక్షసపిశాచసాక్షాత్కారమా ?

కుశ—కాదోయి, వర్ణనాంశములనెల్లఁ జదువరులకు సాక్షాత్కరింపఁ జేయుటయే.

గాల—అదియా? అలాగైన నాతోఁబాటీగొడవ మీకును సంభవించినదన్నమాట.

లవు—అయ్యా! గొడవయేమిటి, రసపారవశ్యము, తన్మయత్వమననిదియే కదా, చెప్పుము. రాక్షసులతోఁబాటు సుగ్రీవాది వానరపుంగవులు నీకుఁ గన్పించుట లేదా ?

గాల—నాయనా! చాలు. ఇక్కడికి రక్కసిమూఁకతోడనే చచ్చుచున్నాను పైపెచ్చు కోఁతిమూఁకగూడ నెందులకు? నిద్దురలో వానరదర్శనముకంటె మృత్యుదర్శనము మేలన్నారు. మీపుణ్యమున నాకింకను ఆ యోగముపట్టలేదు.

కుశు—పోనీ సీతా రామలక్ష్మణులు కనిపించుచున్నారా ?

గాల—లేదు, అబద్ధమెందులకు. పాపము వారెవ్వరు నాజోలికి రాలేదు.

లవు—అనఁగా వారిని నీవు చూడనే లేదన్నమాట

గాల—చూచుటకు వారు నాకడకు వచ్చినారా ?

కుశు—పోనీ నీవైన వారి సన్నిధానమునకుఁ బోలేదా ?

గాల—పోవుటకు దగ్గఱా దాపా ?

కుశు—గాలవా ! అడుగునకు దూరముగాని యంతఃకరణమున కేమి దూరము ?

గాల—అదేమో నాయంతఃకరణ మంతవరకుఁ బోలేదు సుమా.

లవు—ఇదేమి గాలవా ! లంకవరకుఁబోయి రాక్షసుల నందఱింజూడఁగల్గిన నీయంతఃకరణము రాముని జూడక పోవుట యేమి ?

గాల—రాముఁ డయోధ్యలోఁగదా యుండునది.

లవు—ఇప్పుడు మనము చదువుచున్నది యుద్ధకాండము కాదా ?

గాల—అవునుసుమా అదియు మఱచితిని. ఇప్పుడు లంకలోనే యుండును. కాని, చూడలేదు.

లవు—ఎందుచేత ?

గాల—మీప్రశ్నములకుఁ బ్రత్యుత్తరములీయలేక చచ్చుచున్నాను. ఇంతమాత్ర మూహింపలేకున్నావు ! నీతెలివి యింతలోఁ దెల్ల వాఱినది. రాక్షసుల వికృతాకారములు రామునకున్నవా ?

కుశు—ఓహో ! వికృతాకారులగు రాక్షసులఁగాని యన్యులంజూడనని దీక్ష పట్టితివా యేమి ?

గాల—ఎందులకువచ్చిన దీక్షయది ; పుణ్యమా పురుషార్థమా? నేను వారినిజూడ లేదు. వారే నన్నుఁ జూచుచున్నారు ; వెక్కిఱించుచున్నారు, వెఱపించుచున్నారు, నవ్వుచున్నారు, పేలుచున్నారు, సోలుచున్నారు, తూలుచున్నారు, తిట్టుచున్నారు, మొట్టుచున్నారు వారి శ్రాద్ధాలేమో పెట్టుకొనుచున్నారు.

లవు—అదియా? గాలవా! నీ పిఱికితనము యుద్ధకాండపఠనమునకు
బాగుగా నక్కఱకువచ్చినదిసుమా?

గాల—ఎట్లు?

లవు—యుద్ధవర్ణనమంతయు యథాక్రమముగా నీకుఁ బ్రత్యక్షముచేసినది.

గాల—మీకుమాత్రము ప్రత్యక్షము కాలేదా?

కుశు—కాకేమి?

గాల—అలాగైన నాతోఁబాటు మీరుగూడ నేల పిఱికివారు కాకుందురు?

కుశు—మేము నీవలె భయపడుచుండలేదు. యుద్ధకాండపఠనముచే మా
కెంతరణోత్సాహము కలుగుచున్నదో నీ వెఱుంగవు, విను,

మ॥ శరసంధానవిధానమం దితఁడు సా ♦ టౌదాత్రముఁడేయంచు వా
నరయోధాగ్రణు లుగ్గడింపఁ, బ్రళయాం ♦ తకూ్రసంరంభ దు
ర్భరకాలానల రుద్రభంగి, విశిఖ ♦ జ్వాలావళిన్ బం క్తికం
ధరుసేనాటవిఁ గాల్ప నాభుజము లు ♦ త్సాహంబునం బొంగెడిన్॥

లవు—గాలవా! ఇఁక నాయుత్సాహమునకు మేరయే లేదు.

శా॥ పంకేజప్రభవాండభాండముఁ బగు ♦ ల్పంజాలు దీవ్యద్ధను
ష్టాంకారం బెలయించుచున్ బటునిశా ♦ టశ్రేణిపైఁ బేర్చి త
త్కంకాళంబులు రక్తవాపీనులవెం ♦ టన్ బార, వారాంనిధిన్
లంకాద్వీపము ముంతునా యను సము ♦ ల్లాసంబునన్ బొంగెదన్॥

గాల—అయిపోయినపెండ్లికి మేళమెందుకు? శాంతింపుఁడు.

లవు—ఏమైనది యుద్ధకాండ మింకను బూర్తి కాలేదుగా?

గాల—అవునుసుమా! అసలు గడుసుముండకొడుకు, కొఱుకరాని
కొయ్య, పదితలల శిఖండి యింకను నక్షేయున్నాఁడుగా!

కుశు—చేపో మాపో వానిపనియుఁ బూర్తి కాఁగలదు.

గాల—వాఁడుకడతేఱినఁగాని నా ప్రాణమునకు హాయిలేదు. కాని,
ఆ దేవాంతకపుముండకొడుకును రాముఁడుమాత్రము సాధింపఁగలుగునా?

కుశు—గాలవా! రామాయణ మింతవరకుఁ జదివినను రామప్రతా పము నీకు బోధపడినట్లు లేదే; నీ కాసందేహమెందులకు?

మ॥ హరకోదండవిఖండనక్షమము బా ॥ హాదండ, ముగ్రక్షపా
చర సేనావనదావపావక ముదం ॥ చచ్చౌర్య, మంభోనిధి
స్ఫురదాటోపవిభంగ చంగము పటు ॥ భూభంగ మా రాఘవే
శ్వర సుర్వార పటుప్రతాపగుణసం ॥ పల్లీలలన్ దెల్పవా?

గాల—తెలుపుచునేయున్నవి కాని ముల్లోకముల ముప్పతిప్పలఁ బెట్టి మూఁడు చెఱువుల నీళ్ళు ద్రాగించిన ముండకొడుకు వాఁడుమాత్రము సామాన్యుఁడా,

లవు—సామాన్యుఁడైనచో శ్రీమద్రామాయణమూర్తి పిడకొలకు రామమూర్తియై యవతరింపవలసినపని యేమున్నది?

గాల—సరియే కాని, ఈబ్రహ్మ కింతమతిలేక పోవుట యేమా యని యోజించుచున్నాను. అందఱికి నొక్కతల రెండు చేతులు మాత్రము సృష్టించి యీరక్కసచచ్చినవానికిఁ బదితలలు నిరువది చేతులును సృష్టించినాఁ డెందులకో?

కుశు—ఇది రాక్షససృష్టికదా!

గాల—ఆమాట నేనొప్పుకోను. రాక్షసు లందఱికి నిట్లుండిన లోకము లన్నియు నీవరకే నిర్మూలములు కాకపోయినవా? పాములలో రెండుమూఁడుతలలశిఖండులఁ బుట్టించినట్లు రక్కసులలో నిపది తలలశిఖండిని బుట్టించినాఁడు. పరకాంతాపహరణపాపకర్మమునకు నీనికి రెండుచేతులు చాలవని యిరువది చేతులను, బరమసాధువులైన దేవమానవతపోధనుల రక్తమాంసములఁ బీల్చుటకు నొక్కనోరు చాలదని కఱవుదీరునట్లు పదినోళ్ళను వీనికి సృష్టించినాఁడు. ఈ మొండికట్టె కొకనాఁడైన దగ్గుపడిసెము పట్టలేదు కాఁబోలు. పట్టిన చోఁ బదిముక్కులొక్కమాఱు టంగుననబిగసి, యూపిరియాడక యెన్నఁడో చచ్చియుండును. ఓరి! నీరూపము కాల! మిత్రుఁడా! బ్రహ్మసృష్టిలో నెన్నెన్ని చిత్రము లున్నవి!

కుశు—గాలవా! కవిబ్రహ్మసృష్టిలో నింతకుమించిన విచిత్రములు లేవా!

కుశు—గీ॥ బ్రహ్మసృష్టి ప్రపంచచి ◆ త్రములు చిరము
నిలుచునవి కావు, కాల మ ◆ న్నిటి హరించు;
ఇంతవర కెన్నిగలిగెనో, ◆ యెన్ని మనెనొ,
యెన్నినశియించిపోయెనో ◆ యెవని కెఱుక?

లవు—గీ॥ కవికి నొక్కనికే యీని ◆ గాథ యెఱుక
ప్రళయమందినసర్వప్ర ◆ పంచములను
భావసంజీవిచే నిట్టె ◆ బ్రతుకఁ జేసి
యక్షరాకారములతోడ ◆ నతఁడు నడుపు॥

కుశు—గీ॥ కవి విలోకింపలేని లో ◆ కంబు లేదు
దూర మిది, దాపిది, యటన్న ◆ మేర లేదు
సుగమ మిది, దుర్గమ మిదన్న ◆ చోటు లేదు
భువనచయమెల్ల నతనిచూ ◆ పున నె మెలఁగు.

లవు—గీ॥ భూతపూర్వంబుల, నభూత ◆ పూర్వములుగ
నెలిపి, యెప్పటికప్పుడా ◆ క్షణమునందు
జరుగుచున్నవిగా నెవి ◆ శ్వంబులెల్లఁ
గలము పోటున నాడింపఁ ◆ గలఁడు సుకవి

కుశు—గీ॥ లోకములు కావ్యరంగంబు ◆ లోని తెరలు
వానిలోఁ జన్నవా రున్న ◆ వారు గలిసి
యాడుదురు, పాడుదురు, తగ ◆ వాడుకొందు,
రిట్టె నవ్వుదు, రేడ్తు రే ◆ మేమొ గతుల.

లవు—మిత్రులారా! ఇట్టివి కదా కవిబ్రహ్మసృష్టిలోని విచిత్రములు. వాగ్బ్రహ్మమునఁ బ్రబుద్ధులైన వాల్మీకిభగవానుల రామాయణేతిహాసప్రపంచమున మన మిప్పుడు సంచరించుచున్నాము. ఆయాపాత్రల యవస్థాభేదముల ననుభవించుచున్నాము. ఆమహానుభావుని యనుగ్రహము చేఁగదా రామాయణవిషయములన్నియు మనకుఁ బ్రత్యక్షానుభవములోనికి వచ్చుచున్నవి, చూడుఁడు,

సీ॥ కనులారఁ జూచుటే ♦ కాదు రాముని పెండ్లి
మించుటోఁగిర మార ♦ గించినాము
గురుభక్తి రాముపై ♦ గుదురుటే కాదు పే
రడవిఁ దోడై వెంట ♦ నడచినాము
హాసాసరస్సార ♦ భము లాయుటే కాదు
హృదయాంబు గిరఁగి పై ♦ స్రుక్కినాము
కపులతోఁ జెలిమిమై ♦ కలసియాడుటె కాదు
రాళ్ళోంచి సేతు వే ♦ ర్పఱచినాము
గీ॥ కడలి లంఘించి, లంకలో ♦ నడచినాము
రక్కసులఁగాంచినాము పో ♦ రాడినాము
రణమునకువచ్చి నేఁడెల్లి ♦ రావణుండు
నవ్వఁగలమిఁక వాని యం ♦ తమును గాంచి.

వటుప్ర—మిత్రమా ! నేఁట రేపట వానికథ తుదముట్టును. మనయాశ్ర మమున కెవరో పెద్దలు దయచేసినారఁట అందువలన రేపు మనకు శిష్టానధ్యయనదినమని గురువు లాదేశించినారు.

గాల—అట్లయిన వానిచావున కింకను రెండుదినము లభ్యంతర మున్నది. ఈలోపున వాఁడు నాకంటఁబడకున్న బాగుండును. మిత్రులారా! నన్ను మాయింటిదాఁకఁ బంపి పొండు; త్రోవలో వాఁడు నాకెదురైనచోఁ గక్కురుమందును.

లవు—పోదమురమ్ము మేము నీకడనుండఁగా నీకేమిభయము ?

కుశు—తమ్ముఁడా! నీవుకూడ నెందులకు? నే నితనిఁ బంపివత్తును. ఇంతలో నుపాధ్యాయు లేపనికైనఁ బిలుతురేమో నీవుపొమ్ము.

(కొందఱువటువులతోఁ గుశుఁడు నిష్క్రమించును.)

లవు—మనము రామకీర్తనఁబాడుకొనుచుఁ బోదము.

(వెనుకటిపాట పాడుచుండఁగా)

(జనకుఁడు, కంచుకి, యరుంధతి, కౌసల్య ప్రవేశించుచున్నారు)

జన—ఓహో! నేఁడు శిష్టానధ్యయనము కాఁబోలు. అందువలన వటువు లందఱు యథేచ్ఛగా నాడుకొనుచున్నారు.

కౌస-బాల్యమేకదా సౌఖ్యమున కాస్పదము. (నిరూపించి) ఆహా!
వీరినడుమనున్న యీబాలుఁ డెవ్వఁడో, ఉదారముగ్ధలలితములైన యవయవములతో మారామభద్రుని పసితనంపు లీలలఁ దలపించుచు నాకన్నులఁ జల్లజేయుచున్నాఁడు.

అరు-(తనలో) ఇదియేకదా వాల్మీకి చెప్పినరహస్యకర్ణామృతము. కాని యీయుష్మంతులగు కుశలవులలో సీతఁ డెవ్వఁడో?

జన-ఆహా! ఎవ్వఁడీబాలకుఁడు!

సీ॥ కలువఱేకులకాంతిఁ • జెలుకు నున్నదనంపు
మొలుఁగుఁజామనచాయ • మేనివాఁడు
అలిసిలపు నిగన్ని • గల పిల్లసిగతోడ
ముద్దారు చిన్నారి • మోమువాఁడు
చలువవెన్నెలల ... • బిలివోలె వట్రువలోఁ
బున్నెంపుసిరి సించు • చిన్నవాఁడు
చిఱుతప్రాయంబాదె • మరల నారఘురాముఁ
డని నిరూపింప వీ • లైనవాఁడు
గీ॥ బాలకుం డీతఁ డెవ్వరి • వాఁడొ కాని
కూర్మిసుత సీతమోము గ • న్గొనెడు భాగ్య
మునకు వాచిన నానేత్ర • ములకుఁ గూడ
హాయిమన నించె నిట్టె సు • ధాంజనంబు.

కంచు-ఈబాలకుఁడు క్షత్రియ బ్రహ్మచారియని నానమ్మకము.

జన-సందేహ మెందులకు?

సీ॥ వీఁపునం దిరువంక • వెలయుఁ గ్రొమ్ముడి దాఁకు
కంకపత్రికదంబ • కము లదొనలు
ఉరమునం దొప్పారు • రురుచర్మచేలంబు
భసితపుంజపరాగ • పావనంబు
కటిసీమఁ జెన్నారుఁ • గావిమాంజిష్టంబు
లలితమౌర్వీమేఖ • లాయుతంబు

కరసరోరుహమందు • మెఱుఁగారుఁ గార్ముక
ప్లతుదండము, లక్ష్మ • వలయకంబు
గీ॥ అర్హచిహ్నంబు లివియెల్ల • నట్టులుండ
ధీర లలితపరిసన్నగం • భీరమైన
ఆల్లమూ పౌక్కటే చాల • దా యితండు
క్షత్రియ బ్రహ్మచారి ని • క్కమని తెలుప ?

ఆన్యా సృష్టి! నాకుఁ గడు వేడుక యగుచున్నది. నీవుపోయి వాల్మీకిభగవానుల నడిగిరమ్ము. చూచి, ఆబాలకునితో ఈవృద్ధులెవ్వరో నిన్నుఁ జూడఁ గోరుచున్నారనియుఁ జెప్పుము

కంచు—చిత్తము. ఆలాగే చేసెదను. (నిష్క్రమించును.)

కౌస—ఇట్లు చెప్పిన వచ్చునా ?

అరుం—ఇటువంటి యాకారవిశేషమునకు మంచినడవడి లేకుండునా ?

కౌస—అహా! సృష్టివాక్యములు కడునశ్రంకువతో నాలించి, వెంటనే తోడిబాలురనెల్ల విడిచి యాతఁ డిటు మొగంబై రానేవచ్చుచున్నాఁడు.

లవు—(ప్రవేశించి తనలో) వీరందఱు పూజ్యులే, అయినను వీరినామ క్రమగోత్రంబు లెఱుంగకయే యెట్లు నమస్కరింపనగును ? (ఆలోచించి) కాని, ఈపద్ధతియు విరుద్ధముకాదని పెద్దలవలన విన్నాఁడను. (వినయముతో సమీపించి) ఈలవుఁడు మీకందఱకు సాష్టాంగ ప్రణామ మాచరించుచున్నాఁడు.

అరుంధతి— } కల్యాణిక ఆయుష్మాన్ భూయాః !
జనక—

కౌస—బిడ్డా! చిరకాలము వర్ధిల్లుము !

అరుం—ఇటురా నాయనా ! (అని లవునితొడపైఁ గూర్చుండఁబెట్టుకొని తనలో) ఆహా! ఒడిమాత్రమే కాదు ; చిరకాలమునకు నామనోరథముగూడ నిండినది.

కౌస—బిడ్డా! ఇటుగూడఁ గొంచెమురమ్ము. (ఒడిలోఁ జేర్చికొని) అహా! నవనీలోత్పలమువలె శ్యామలోజ్జ్వలమైన దేహబంధముచేత నేగాక

కమలకేసరగ్రాసముచే మధురకంఠమగు రాయంచయెలుంగువలె ఖంగని మ్రోయు గంభీరస్వరముచేతఁగూడ వీఁడు రామభద్రునినోటిలోనుండి యూడిపడినట్లున్నాఁడు. తామరకోశమువలెఁ బరిపేశలమైన తనుస్పర్శముగూడ నట్లేయున్నది. నాయనా! ఏది నీముఖచంద్రు నొక్కమాఱుచూడనిమ్ము (అని చుబుకము నెత్తిచూచి కన్నీటితోఁ సాభిప్రాయముగా) రాజర్షీ! కనిపెట్టితివా? చక్కఁగఁ బరికించినచోఁ వీని ముద్దుమోమునందు విస్పష్టముగఁ గోడలిమోముచందురుని జాడలును జూపట్టుటలేదా?

జన--చూచుచున్నాను సఖీ! చూచుచున్నాను.

కౌస--అయ్యో! పిచ్చియెత్తినదానివలె నామనస్సేమేమో తలపోఁతలతోఁ బలుపోకలఁబోవుచున్నదే.

జన--ఆహా! ఇంకను సందేహమేమునులకు?

మ॥ ప్రతిభానంబు సమగ్రముట్టిపడుతే • వర్ జానకీరాఘవుల్
ప్రతిబింబించిరొ వీనిలోపల; సుహా • వశ్రీలవే, వాకదే,
గతి శిక్షావినయంబులా యవె, నిస • ర్గప్రాభవంబే నదే
మతి యేమో యడియాసలన్ బయిపడుం • బర్వెత్తు హా దైవమా!

కౌస--అబ్బాయీ! నీకుఁ దల్లియున్నదా? నీతండ్రిం దలంచుకొనుచుందువా?

లవు--లేదు.

కౌస--అట్లైన నీ వెవ్వరివాఁడవు?

లవు--వాల్మీకిభగవానునివాఁడను.

కౌస--ఓయీ! అడిగినది విస్పష్టముగఁ జెప్పుము.

లవు--నాకింతవరకే యెఱుక.

(తెరలోపల) ఓహోహో సైనికులారా! ఇదిగో కుమారచంద్రకేతుఁ డాజ్ఞాపించుచున్నాఁడు. "ఎవ్వఁడును ఆశ్రమప్రాంతప్రదేశముల నాక్రమింపఁగూడదు" అని.

అరుం--ఓహో! యాగాశ్వరక్షాప్రసక్తిచే నిచ్చటికివచ్చు కుమారుఁ జంద్రకేతునిగూడఁ జూడఁగలము. ఆహా ఇదే సుదినము.

కౌస--ఆహా! వత్సలక్ష్మణుని పుత్రకుఁ డాజ్ఞాపించుచున్నాఁడను నమృతబిందుసుందరములగు నక్షరములు వినఁబడుచున్నవి.

లవు--ఆర్యా! ఈచంద్రకేతుఁ డెవరు ?

జన--దశరథకుమారుల రామలక్ష్మణుల నెఱుంగుదువా ?

లవు--ఎఱుంగ కేమి? రామాయణకథాపురుషులు వారేకదా!

జన--అవును. ఆలాగైన నిది యేల యెఱుఁగవు? ఆలక్ష్మణుని కుమారుఁడే యీచంద్రకేతువు.

లవు--అట్లయిన నూర్మిలాదేవికిఁ బుత్రుఁడు... రాజర్షియగు మిథిలానాథునికి దౌహిత్రుఁడు.

అరుం--(నవ్వుచు) కుమారుఁడు కథాప్రావీణ్యమును బ్రకటించినాఁడు.

జన--బాలకా! ఆకథయందు నీకింతటి ప్రావీణ్యమున్నదికదా ఏదీ ఆ దశరథకుమారుల కేయేభార్యలయందు దేయేపేరుల యపత్యములు పుట్టిరో చెప్పుము చూతము.

లవు--ఈకథాభాగము మేముగాని యన్యులుగాని యెన్నఁడు విన్నదికాదు.

జన--అదియేమి! కవి రచియింపనే లేదా?

లవు--రచియించినారు. కాని ప్రకటింపలేదు. దానిలోని యొకకథాభాగమును రసవత్తరమగు నాటకముగాఁ గూడ రచించిరి. ఆ గ్రంథమును స్వహస్తముతో లిఖించి తౌర్యత్రికసూత్రధారియగు భరతాచార్యులకుఁ బంపినారు.

జన--ఎందులకు?

లవు--ఆమహానుభావుఁ డప్సరస్త్రీలచే దాని నాడించునని,

జన--ఇదియంతయు నేదో గూఢార్థముగనున్నది.

లవు--ఆగ్రంథముపై వాల్మీకిభగవానుల కెంతయో యభిమానము. అందుకొఱకే యంతేవాసులచే దానిని భరతాశ్రమమునకుఁ బంపునపుడు త్రోవలో నేప్రమాదము గలుగకుండఁ ధనుర్ధరుని నాసహాయుని దగునిఁగూడఁ బాసటగాఁ బంపియుండిరి.

కౌస--నీకు సహోదరుఁడుగూడఁ గలఁడా?

లవు--ఆఁ కలఁడు. కుశుఁ డని ఆర్యునిపేరు
కౌస--అనఁగా నీకు జ్యేష్ఠుఁడన్నమాట.
లవు--అవును, ప్రసవానుక్రమంబున నాతఁడే పెద్దవాఁడు.
జన--ఎట్లూ! ఆయుష్మంతులు మీరు కవలపిల్లలా యేమి?
లవు--అవును.
జన--బాలకా! చెప్పుము ప్రకటితమగు కథాప్రపంచ మెంతవరకు వచ్చినది?
లవు--పౌరజానపదుల మిథ్యాపవాదమునకు వెఱచినరాజుచే వెడలఁగొట్టఁబడిన ఆసన్నప్రసవవేదనయగు సీతామహాదేవిని లక్ష్మణుఁడేకాకినిగాఁ గీకారణ్యమున విడిచి
కౌస--అయ్యో బిడ్డా! ఏకాకినివై యల్లాడు నిశరీరపుష్పమున కేదైవ దుర్విపాకము సంభవించెనోకదా!
జన--హావత్సా! సీతా!, ఏమైపోయితివి

మ॥ అనిమిత్తంబగునిందచే నడవిపా • లై, సాయము జేయ నా
యనువా రెవ్వరులేక, కాన్పుసమయం • బై, నొప్పులం దూలుచో
మును వెన్క నహానోగ్రజంతునివహం • బుల్ మూఁగి కాఱాడ 'నో
జనకా! నాగతిఁజూడవే' యనుచు వ • త్సా! యెంత వాపోయితో.

లవు--(అరుంధతింగూర్చి) అమ్మా! వీరెవరు?
అరుం-- ఈమె కౌసల్య; ఈయన జనకుఁడు.
లవు--(బహుమానఖేదకౌతుకములతోఁ జూచును)
జన--ఔరా! దురాత్ములగు నీపౌరుల నేమనవలయు? ఈరామ రాజు వేగిరపాటున కేమనవలయు!

మ॥ పరిభావంబిది ఘోరవజ్రహతియై • బాధింపఁ గ్రోధాగ్నికిన్
దరుణం బైనది చాపశాపముల చే • తన్ భగ్గునన్ మండఁగా ... ...

కౌస--భగవతీ! రక్షింపుము రక్షింపుము, కుపితుఁడైన యీరాజర్షిని బ్రసన్నుం జేయుము.
అరుం--అవును పరాభూతులైన మానవంతుల కింతకంటెఁ బ్రాయశ్చిత్తములేదు, కాని రాజర్షీ!

అరయఁగ రాముఁడు నీకుఁ బుత్రవిషయంబా పౌరసంతాన మా
దరణీయద్విజబాలవృద్ధ వికలస్త్రీణాంబిఁకఁగ సైఁపనా॥

వటువులు—(సంభ్రమమునఁ బ్రవేశించి) కుమారా! "అశ్వము అశ్వము" అని యొకానొక భూతవిశేషము జనపదములయందుండునని వింటిమే దానినేమిప్పుడు ప్రత్యక్షముగాఁ జూచినాము.

లవు—అశ్వమని, పశుశాస్త్రమందే కాక సాంగ్రామికశాస్త్రమునఁగూడఁ జదివితిమి. ఇఁక దానిస్వరూపమెట్లున్నదో చెప్పుఁడు

౧ వటుఁడు—చెప్పనా? దానికి వెనుక భాగమున నొక జల్లితోఁక యున్నది

౨ ,, కుమారా అది దానినెల్లప్పుడాడించుచుండును.

3 ,, మెడ చాల నిడుపుగానున్నది.

ర ,, మనయాశ్రమ కురంగములకెట్లో దానికినిగిట్టలు నాలుగే.

౧ ,, అదియు గరికెపరక లే మేయును.

౨ ,, కాని యది మామిడికాయలంతపాటి శకృత్పిండకముల వేయును

3 ,, కుమారా! ఈవ్యాఖ్యానములతో నదియీపాటికిఁ జాలదూరము పోయియుండును రమ్ము రమ్ము పోదము (అని భరోత్తరీయముంబట్టిలాగుచున్నాఁడు.)

లవు—(కౌతుకోపరోధవినయములతో) పూజ్యులారా, చూడుఁడు చూడుఁడు, వీరునన్నులాగికొనిపోవుచున్నారు. (అనివడిగఁబరిక్రమించును.)

కౌస—భగవతీ! వీనిం జూడకున్న నే బ్రతుకునట్లు లేదు. ఆవైపున కేగి పరువెత్తుచున్న కుఱ్ఱవానిం జూతము రండు.

అరుం—ఎట్లు చూడఁగలము అప్పుడే వాఁడు వేసుకళ్ళు కడుదూరము పరువెత్తినాఁడు.

గృష్టి—(ప్రవేశించి) వాల్మీకిభగవానులు సెలవిచ్చినారు "ఈవిషయము తగు సమయమున మీకే తెలియఁగలదు" అని.

జన—ఇదియేదియో యతిగంభీరముగనున్నది. భగవతీ, అరుంధతీ ! సఖి కౌసల్యా ! రఘుకుమారుడే స్వయముగ వాల్మీకిం దర్శింతము.

(వృద్ధజనము నిష్క్రమించును.)

వటు—కుమారా ! ఆ చిత్రము జూడుము.

లవు—చూచితిని గ్రహించితిని నిజముగా నిది యశ్వమేధహయము

వటు—ఎట్లు గ్రహించితివి ?

లవు—ఓయీ మూర్ఖులారా ! ఆకాండము మీరును పఠించినదేకదా. ప్రత్యేకము నూర్గురు కవచధరులు, దండధరులు తూణీరధరులు నగు రక్షకులున్నారే వీరకిందగిన బలముగూడ వెనుక ముందు నడచుచున్నదే కనబడుటలేదా ? నామాటనమ్మకున్న పోయివారినే యడుగుడు.

వటు—ఓహో ఎవరయ్యా ; ఈ గుఱ్ఱమును దండుతో నూరేగించుచున్నా రెందులకు ?

లవు—(అసతోషదనలో) అవునుసుమా ! అశ్వమేధమనఁగా జగజ్జేతలగు క్షత్రియుల సోత్కర్షను బ్రకటించునదికదా, ఇతర క్షత్రియుల నందఱి బరాభవించునదికదా, ప్రతాపమును బరీక్షించు నొరపిడి రాయికదా యిది.

(నేపథ్యమున)

గీ॥ అశ్వమిదియ్యది సప్తలోకైకవీర
సార్వభౌముని రాముని జయపతాక
దశముఖుని శాటకులనిషూదను గభీర
వీరఘోషణ మియ్యది విశ్వమునకు

లవు—(వ్యథతో) అహో ! ఆత్మను రగిలించుచున్నవిగదా యీయక్షరములు.

వటు—కుమారా ! ఏమనుచున్నారు, కానీ, కుమారా ! నీకుఁదెలియునిదే మున్నది.

లవు—ఓహో! మీరింతగఁ బ్రేలించుచున్నారే పృథివిలో మఱి క్షత్రియులే లేరాయేమి ?

(నేపథ్యమున) అరే! మహారాజుముందు మఱిక్షత్రియు లెవరురా?

లవు—ఛీ జాల్ములారా!

గీ॥ ఉందురో లేరో యట్టివారుండనిండు ఈపటాటోపమంతయు నేలమీకు
వెఱతు రేవీరలింత నేవేయునేల కాచికొనుఁడి దెమీపతాకనుహరింతు

ఓహో! వటువులారా! అడ్డముగఁబోయి మట్టిబెడ్డలతోఁ గొట్టి ఈ గుఱ్ఱమును మరలింపుఁడు ఇది మనరోహితమృగములలో దిక్కుమాలి, సంచరించుచుండుఁగాక

పురుషుఁడు—(క్రోధదర్పములతోఁ బ్రవేశించి) ఛీ, ఏమిరా యీయల్లరి ఆఁ! ఏమన్నావు, చూడుమటు మహోగ్రులగు నాయుధీయు లసంఖ్యాకులున్నారు వీరికి దాక్షిణ్యమనునది లేదు పిల్లవాఁడన్నను గర్వాలాపము లెంతమాత్రము సైరింపరు. అరివిమర్దనుఁడగు మా రాజపుత్రుఁ డీ ప్రాచ్యారణ్యముం జూడఁబోయినాఁడు అతఁడు తిరిగి రాకమున్నే యీ చెట్లచాటునంబడి పాఱిపొండు.

వటు—కుమారా! ఆలాగైన ఈ గుఱ్ఱముజోలిమనకేల భటసమూహాయుములేమో విచ్చు కత్తులంజళిపించుచు, నిన్ను బెదరించుచున్నారు. ఆశ్రమమేమో యిక్కడికిఁ జాలదూరమున్నది. రమ్ము లేడిగంతులతోఁ బాఱిపోదము.

లవు—(నవ్వుచు) ఏమీ విచ్చుఁగత్తులజడిపింతురుగా కానీ చూతము. (ధనురారోపణము చేయుచు నిష్క్రమించును) అందఱుబయిగొత్తెదము.

ఇది షష్ఠాంకము.

శ్రీరామచంద్రపరబ్రహ్మణేనమః

ఉత్తరరాఘవము

సప్తమాంకము.

(నేపథ్యమున)

ఓహో! సైనికులారా! మనకాధారమిదిగో దొరకినది. చూడుఁడు,

ఉ॥ సమరమువాలకించి, కనుసైఁగ సుమంత్రుఁడు వేగవత్తురం
గముల నదల్ప, మేటివఱకాటపు బాటలదాటుచో, శతాం
గముపయి కోవిదార తరుకాండపతాకము సంచలింప, రా
కొమరుఁడు చంద్రకేతుఁడిదిగో, చనుదెంచె, భయంబులేదిఁకన్॥

(పిమ్మట సుమంత్రుఁడు తోలుచున్న రథముపై, చంద్రకేతుఁడు ధను
ష్పాణియై ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

చంద్ర— ఆర్యా! సుమంత్రా! పరికింపుము,

శా॥ కించిత్కోపముతో ముఖాంబుజరుచుల్ కెంపారఁ, గర్ణాంచల
ప్రాంచచ్చాపశిఖా నిరంతరరటజ్జ్యాఘోషతో, సర్వతః
సంచారంబున, సేనపై, శితశరాసారంబు వర్షించుచున్
పంచాస్యంబనమించు పంచశిఖుఁ డీబాలుండె కంఠోకదా?

అహహా! ఈవీరకిశోర మెవ్వరికిం దెలియరాకుండనుండిన వా ర్రఘువంశీయ నూతనాంకూరమా అనునట్లు పసివాఁడయ్యు నసహాయశూరుఁడై, యింతటిసేనాసముద్రమధ్యమున నేవంకఁజూచినను, దానయై, గంధసింధుర కపోలగ్రంధఘటాకారఘోరముగ శరవర్షముం గురియుచున్నాఁడు. ఆహా! ఈతని వీరవిహారము మహాద్భుతముగనున్నది. ఆర్యా, చూచుచుంటివా?

సుమం— ఆయుష్మంతుఁడా! ఇంకఁజెప్పెడిదేమి?

గీ॥ ఎఱుఁగము సురాసురులకేని యీప్రభావ
మూడుజోడీతఁడే నీకు, నితనిగాంచి

క్షాశికాధ్వరవైరి శిక్షణముకొఱకు
ధనువుదాల్చిన రఘునందనుని స్మరింతు॥

చంద్ర—ఆర్యా! చూడు, ఏకాకియగు వీనికై యనేకులింతగాఁ బెనంగు చుండుటఁ జూడ నాకు సిగ్గుగానున్నదిసుమా.

సుమం—కుమారా! వీరందఱేకమై డీకొన్నప్పుడే యిట్లున్నది. ఇంక నొక్కరొక్కరుగానైనఁ జెప్పవలసినదేమి?

చంద్ర—ఆర్యా! త్వరపడుము, త్వరపడుము. ఈతఁడు మనపరిజనంబుల నూఁకనుఱుమాడుచున్నాఁడు,

శా॥ భేరీభాంకృతఘూర్ణమాన నిజమార్వీటాంకృతిన్ జేసి, కాం
తారేభంబులు, కర్ణముల్ వగిలి బాధన్, ఘీంకృతుల్ సేయు, నో
రారన్ భైరవుఁ డారగించి, విడు మృష్టాహార శేషంబునన్
బోరడెల్లెడ మొండెముల్ తలలప్రోవుల్ నించె వీఁడుద్ధతిన్॥

సుమం—(స్వగతము) అక్కటా! ఇట్టివానితోడి ద్వంద్వయుద్ధమునకుఁ గుఱ్ఱవానిం జంద్రకేతు నెట్లంపుదును. (ఆలోచించి) కాదని యూరకున్న నెట్లు! ఇక్ష్వాకు వంశవృద్ధులముకదా మేము. సంగ్రామము తటస్థించినప్పుడు మఱి గత్యంతరమేమి?

చంద్ర—(ఆశ్చర్యలజ్జాసంభ్రమములతో) ఇస్సీ! నాసైన్యములు చెల్లాచెదరై నలువంకలంబడి పాఱిపోవుచున్నవే,

సుమం—(రథముగడిపి) ఆయుష్మంతుఁడా, ఆతఁడే యావీరుఁడు, మాట వినఁకిదూరమున నున్నాఁడు.

చంద్ర—ఆర్యా! ఈతని పేరేమన్నారు?

సుమం—"లవుఁడు" అనికదా.

చంద్ర—ఔను మఱచితి, (లవునివైపునకుందిరిగి)

గీ॥ అవుర! రఘుకులవ, వీరాగ్రణీవిగదోయి
ఈభటసమూహమన్న నీకెంతపాటి
ఇదిగో, వచ్చితి నెదిరింపు మింకనన్ను
తేజముశమించుగావుత తేజమందె॥

సుమం—కుమారా! హెచ్చరిక, ఆబాలవీరుఁడు నీపిలుపాలకించినవెంటనే యుద్ధమువిని యేనుఁగులవేఁటచాలించి బరవసమున నెదిరించు పొగరుసింగపుఁబిల్లవలె మనవైపునకు వచ్చుచున్నాఁడు

(పిమ్మట సత్వరాటోపమున లవుఁడు ప్రవేశించును.)

లవు—బలే, రాజపుత్రా! బలేనిక్కముగ నీవైతఖ్యాకుఁడవే, ఇదిగో వచ్చితి మాటచెల్లింపుము. (నేపథ్యమున సేనాకలకలమువిని) ఛీ, వెన్నిచ్చి విచ్చలవిడిగాఁ పారిపోయిన యీసేనానాయకులు మరలరణరంగము నఁ గూడికొని నన్ను జుట్టుముట్టుచున్నారు. కొలుత వీరి సంరంభ మణఁగింతుఁగాక (సేనకై తిరిగి) అరే మూర్ఖులారా !

చం॥ నలుగడలంగడంగుచు ఘనంబుగ సంకులమైన మీచమూ
కలకలమెల్ల నొక్కవడిగావుత నాహుతి నారుషాగ్నికిఁ
బ్రళయరయప్రభంజన విభగ్నమహార్ణవవాః ప్రపూర ము
జ్జ్వలదచలాహతిక్షుభిత బాడవవహ్నిశిఖాళికిఁ బలెఁ

(అని పరిక్రమించును)

చంద్ర—ఓహో, కుమారా!

ఉ॥ ముచ్చటయయ్యె నీసుగుణములువ్వెఁకింపఁ బ్రియుండవందుచే
నెచ్చెలివైతి నాకు, నిఁక నీయది యేగద నాసమస్తముఁ
మచ్చట మేల నీపరిజనంబులపై నిఁక, నీపరాక్రమం
మచ్చెరువుంతఁ జూచుకొనుమా నికషంబిదె చంద్రకేతువా॥

లవు.—(హర్షసంభ్రమములతో మరలి) అహాహా, ప్రసన్న కర్కశంబగు నీతనిమీగవచన ప్రయోగమెంత గంభీరముగా నున్నది. మహాను భావుఁడుగదా యీసూర్యవంశకుమారుఁడు ఇఁక, నీచిల్లరసైనికుల తోనేమి! ఈతనినే గౌరవించెదఁ గాక (మరలఁ దెరలోఁగలకలము) ఛీ ఛీ ! ఈపాపాత్ములు వీరసంవాదమునకు విఘ్నమాచరించు చున్నారు కానీ! వీరికోలాహలమంతయు నింతలో నణంగింతు (సైనికపైకి మరలుచున్నాఁడు)

చంద్ర—ఆర్యా! సుమంత్రా! ఈవీరకిశోరుని విజృంభణము చూడుము.

సుమం--కుమారుఁడే వీనిం దేఁటికిమాచుట కైన సమర్థుఁడు, మేమో, కేవలము విశ్రాంతిలో మునింగియున్నాము.

చంద్ర--ఓహో రాజన్యులారా! చాలుఁజాలు మీ ప్రతాపములు.

మ॥ కవచాధారులు, వాజికుంజరశతాంగస్థైర్యసంచారు ల
గ్రివయస్సారులు, మీర, నేకులిటు లేకంబొచు ఢీకొంటి ర
న్నవలేమేని పదాతినొక్కఁగసుగంఠుల్ మేధ్యచర్మోత్తరీ
యు, విచారింపుఁడు మీకు మాకు నిదియె గ్గోవన్నె యోవాసియో॥

లవు--(వ్యధతో) ఏమీజాలిపడుచున్నాఁడుగా! (ఆలోచించి) కానీ, వృథాకాలక్షేపముగాకుండున్నట్లు జృంభకాస్త్రప్రయోగముతో నీ చమూసమూహముల మూర్ఛిల్లఁజేసెదఁగాక. (ధ్యానము నభినయించును.)

సుమం--అహో! ఏమది, ఆకస్మికముగా సేనాకలకలంబాగిపోయినది.

లవు--ఈతని దర్పమేమో యిప్పుడుచూచెదను

సుమం--వత్సా! ఈక్షత్రియుఁడు జృంభకాస్త్రము ప్రయోగించినట్లున్నది

చంద్ర--అందులకు సందేహమేమి! లోకంబాంధకారబంధురమై, మెఱపుతీఁగల తళతళలచేఁ గన్నులు మిఱుమిట్లాడుచున్నవి. సైన్యమంతయుఁ జిత్తరువువోలె నిశ్చేష్టితమైపోయినది. నిక్కముగ, నమోఘతేజమగు జృంభకాస్త్రము విజృంభించుచున్నది.

సుమం--అహో! ఈజృంభకాస్త్రము లీతనికెట్లు సంప్రాప్తించినవో?

చంద్ర--వాల్మీకి భగవానుఁడే యనుగ్రహించియుండును.

సుమం--కుమారా! ఆయన కస్త్రశిక్షావ్యవహారములేదు. అందులో నీజృంభకములయందు దసలేలేదు. ఇవిభృశాశ్వుని యపత్యములు. అతనినుండి విశ్వామిత్రునకును అందుండి మారామభద్రునకును సంక్రమించి స్థిరములై యున్నవి. కాని, కుమారా! ప్రవీరుఁడు సమీపించుచున్నాఁడు హెచ్చరికసుమా,

లవు--చంద్ర--(బండొరులంజూర్చి) అహా ప్రియదర్శనుఁడీకుమారుఁడు!

చ॥ కనుగొన్నంతనె వీనియందు, మది లగ్నంబయ్యె, నద్వైతభా
వన! యాదృచ్ఛికబుద్ధో, గుణాతిశయసౌభాగ్యంబొ, జన్మాంతరం
బునఁ జేకూరి, నిరూఢమై తగు చిరంపు స్మైత్రియో, యొక్కఁడొ
క్కనిసంబంధము దైవతంత్రిత నెఱుంగన్ రాని బాంధవ్యమో!

సుమం--ఒక్కొక్కరియం దొక్కొక్కరికి రసమయంబగు ప్రీతి జనించుట ప్రాకృతముగా ప్రాణిధర్మము. అనుభవజ్ఞాను ల దీనినే తారామైత్రియనియు, చక్షూరాగమనియు వ్యవహరింతురు. ఈప్రేమకుఁ దార్కాణములేదు, కారణమంతకుమును పేలేదు. అయినను పెద్దలు దీనినిఁబ్రమాణముగ నంగీకరింతురు.

గీ॥ హేతువేలేని యీపక్షపాతమునకు
భంగమెప్పాటనైన సంభవముకాదు
స్నేహమయతంతు విద్దానిఁజెదరనీక
హృదయమర్మంబులను గదియించి కట్టు॥

లవు--చంద్రి (ఒండొరులంగూర్చి)

గీ॥ మెఱుఁగిడినజాతిరతినంపు టోరపులీను
వీనిమేను శరాళి కొప్పింతు నెట్లు
అమరునేనిది కౌఁగిలింతమనుకోర్క
హృదయముప్పొంగి మై పుల్కరించుచుండె॥

అయినను, పరాక్రమ తేజస్వులగు శూరులతోఁడిఁ వీరవిహారమునకు శస్త్రమే గాక మఱిశరణ్యమేమున్నది. అందులో ఇటువంటివీరశరవ్యము దాకని శస్త్రి మొకశస్త్రమా? అదియుంగాక శస్త్రధారియగు నీతనిం గని మోమోటమునయుద్ధమేటికని నేనే తొలంగుదునేని, నీతఁడే నన్నే మనఁగలఁడు. అహహా! కఠోరమగు వీరధర్మము స్నేహపరిపాటిని నిరోధించుఁగదా.

సుమం--(లవుని నిర్వర్ణించి కన్నీళ్లతోఁ దనలో) హృదయమా! ఏల నీకీ యడియాస,

గీ॥ అక్కట! మనోరథంబుల కాదిమూల
మేదొ దైవంబు దాని మున్నేహరించె

తెంపి మును పారవైచిన తీవ కింక
క్రొత్త విరి మొగ్గ యేమి! చేకూరు టేమి!

చంద్ర--ఆర్యా! సుమంత్రా! నేను రథము డిగియెదను.

సుమం--ఎందులకు?

చంద్ర--ఈ వీరపురుషుని గౌరవించినట్లగును. క్షాత్రధర్మమును నిర్వహించినట్లగును. రథస్థులు పాదచారులతో యుద్ధముచేయరని శాస్త్రవేత్తలు వక్కాణింతురుగదా.

సుమం--(తనలో) అయ్యో, కష్టము సంభవించెనే నాకు! ఇప్పుడు ధర్మాచారమును దప్పింతునా? కుమారుని సాహసకృత్యమునకు సమ్మతింతునా?

చంద్ర--ఆర్యా! మానాయనగారు సయితము, ధర్మసంశయములను మీవలననే తీర్చుకొనుచుందురే మఱియీవిషయమున నింతయాలోచనమేమి?

సుమం--ఆయుష్మంతుఁడా! నీవు ధర్మాచార మతిక్రమింపలేదు. ఇదియే సనాతనమైన సాంగ్రామికధర్మము; మీ రఘువంశపు లనూచానముగ నడుపుచుండు వీరచారిత్రపద్ధతియే యిది.

లవు--అహా! ఉత్సాహము కలగలుపుగానున్నదే!

ఉ॥ పున్నమచందురుం గని కుముద్వతివోలె మదీయదృష్టి యీ
యన్నువవీరునందు ముదమందెడుగాని, రఘువంశ్రియాసము
ద్యన్నినదోరుదారుణ గుణాంకిత కార్ముకమైన యీభుజం
బన్నను, విస్ఫురద్రణరసానుభవంబునకే త్వరింపకుం॥

చంద్ర--(రథము దిగి) ఆర్యా! సుమంత్రా! సావిత్రుఁడు శ్రీచంద్రకేతుఁడు నమస్కరించుచున్నాఁడు.

సుమం--కుమారా! నీగురుపరంపర సంగ్రామమున నీకు శ్రేయం బాపాదించుఁగాత.

లవు—కుమారా! నీవు తేరియందే మిగుల శోభించుచున్నావు, వలదు అత్యాదరము వలదు. రథ మెక్కుము.

చంద్ర—అలాగైన మహాభాగా! నీవును వేఱొకరథ మలంకరింపుము.

లవు—ఆర్యా! సుమంత్రా! రాజపుత్రుని రథ మెక్కింపరాదా?

సుమం—నీవును చంద్రకేతువచన మనుసరింపరాదా?

లవు—ఎవరి యుపకరణము వా రుపయోగించుకొనుటయం దభ్యంతర మేమున్నది? కాని మే మడవులలోఁ బెరిఁగినవారము, రథచర్య నెఱుంగము.

సుమం—వత్సా! గట్టివాఁడవోయి; దర్పసౌజన్యములకుఁ దగినట్లు మెలంగ నేర్తువు. ఇటువంటి నిన్ను మాన్యపాలుఁ డైక్ష్వాకుఁడు రామభద్రుఁడు తిలకించెనేని వాత్సల్యముచే నతనిహృదయము కఱఁగిపోవును గదా!

లవు—ఆర్యా! ఆరాజర్షి సజ్జనుండని ప్రసిద్ధి (లజ్జించుచున్నట్లు) మేమైనను,

శా॥ సత్రాలంబడఁగొట్టుపాటి యసదాచారంబు సైరింప మా
ధాత్రీనాథు నెవండు మెచ్చఁడు చరిత్రఖ్యాతుఁ? నాఁగాక యి
ట్లత్రాసంబుగ నశ్వరక్షకులు సయ్యాటించు విశ్వంభర
క్షాత్రక్షేపకః ప్రగల్భములఁ దేజశ్శాలి సైరించునే? ॥

చంద్ర—(చిఱునవ్వుతో) ఎట్లూ! తండ్రిగారి ప్రతాపోత్కర్షమునఁగూడ నీ కసహనమా?

లవు—అసహనముండనీ ఉండకపోనీ, ఒకమాట అడిగెదను చెప్పుము, ఆరాఘునేంద్రుఁడు దాంతుఁడని వినుచున్నాము. స్వయముగ నాయన గర్వితుఁడుగాఁడు. ఆయన ప్రజలయందును గర్వముచూపట్టదు, కాని ఆయనసేవకులిట్లు రాక్షసవాక్కులాడుచున్నారేమి?

గీ॥ మదవిగర్వితులాడు సంభాషణము నె
ఋషులు రాక్షసమని నిర్ణయించినారు;
ఎట్టివైరంబునకును నదే పునాది
పరమదౌర్భాగ్యమదియె ప్రపంచములకు ॥

ఈవిధముగా దానిని నిందించుచుఁ దదన్యమును నిట్లని యభినందిం
చిరి వినుము,

గీ॥ కామితంబులనించు, నఘంబుఁ దుృంచుఁ,
కీర్తిసంతానమును గాంచుఁ గీడడంచు
జగములభరించుఁ గల్యాణి సత్యవాణి
జ్ఞానులు వచించెదరు కామధేనువనుచు ॥

సుమం—ఈకుమారుఁడు పుట్టువుచేతనే పరిశుద్ధస్వభావుఁడు. దానిపై
వాల్మీకిభగవానునిశిక్ష. ఇఁక నార్షసమ్మతమైన వచనముల నుపన్య
సించుటలో నాశ్చర్యమేమున్నది ?

లవు—చంద్రకేతూ ! "తండ్రిగారి ప్రతాపోత్కర్షయందుఁగూడ నీకస
హనమా"అని పల్కితివే, చెప్పుము. క్షాత్రధర్మ మొక్కరిసొమ్మా?

సుమం—బాలకా ! ఐక్ష్వాకుఁడైన దేవుని నెఱుంగవుగాని యూరకో, అతి
ప్రసంగము వలదు.

ఆ॥ వె॥ సైనికులను గెల్చి, చాటించినావు నీ
బిఱుదులానితనము సరియెకాని
పరశురాము భంగపఱచిన జగజెట్టి
పోృడ నిట్టు లట్టు లాడఁదగునె?॥

లవు—ఆర్యా, ఆరాజు భార్గవదమనుండని యేమో పెద్ద పొగడ్తగాఁ
జాటించుచున్నారేమి ?

గీ॥ విప్రులకు వాణియం దొప్పు విక్రమంబు
క్షత్రియుల కొప్పు నదియె భుజంబునందు
భార్గవుఁడు విప్రుఁడై శస్త్రపాణియయ్యె
నతని గెల్చిన దేని కేమంతగొప్ప ! ॥

చంద్ర—ఆర్యా ! అతిప్రసంగమెందులకు ? ఓహో !

మ॥ ఇఁగనే మీఱఁడు క్రొత్తఁగా వెలసినాఁడే! వీరుఁ డిమ్మెదిరిన్?
భగవంతుండగు జామదగ్న్యుతలలోనం దూఱిపోఁ గల్గువాఁ
డగునేకా! భువనైక పావనశరణ్యశ్లోకులౌ తండ్రిగా
రి గరిష్ఠత్వము నే గణింపఁ దఁటె! యేరిం జీరికిం గైకొన్నన్? ॥

లవు—కుమారా! ఆరఘునాథుల గరిష్ఠత్వముంగూర్చి యెఱుంగని వాఁడెవ్వఁడు? ఆవిషయమై కొంత వక్కాణింప వలసినదియుఁ గలదు. అయినను ఎందులకు?

ఉ। ఆనృపు లెంతయైనను మహాత్ములు, పెద్దలు, గాన వారినే
మే ననరాదు, తాటకను నిట్టెవధించిన యట్టిసద్యశ
శ్శ్రీనిధు,లాఖరాజిని బిఱిందికి మూఁడడుగుల్ గమించి, రా
వానను వాలిఁ గూల్చిన పరిభావము లోకమెఱుంగునేకదా!

చంద్ర—శూరా! అతిక్రాంతమర్యాదుఁడవై తండ్రిగారినిగూడ నధిక్షేపించుచున్నావుగా? ఇఁకమాటలతోఁ బనిలేదు.

లవు—అవును పోరాటమునకుఁ దగిన చోటికిఁబోదము రమ్ము.

(ఇరువురును దర్పముతో నిష్క్రమింతురు.)

(సుమంత్రుఁడు రథముతో వెంటఁబోవును)

(ఇది సప్తమాంకము.)

శ్రీరామచంద్రపరబ్రహ్మణేనమః

ఉత్తర రాఘవము

అష్టమాంకము.

(ఆకసమున)

శా॥ ఓహో! వీరకిశోరులార! భువనాత్యుగ్రంబు లీమీ రణో
త్సాహంబుల్ విరమింపుఁ డింక భవదస్త్రజ్వాలికామాలికా
దాహభ్రాంతములై స్ఫులింగముల చందంబయ్యె మింటన్ గ్రహ
వ్యూహంబుల్; రవిబింబయుగ్మసమరంబు ల్లోకము ల్గాల్పవే !

లవు—అహో! ఏమీ యీమేఘనిర్ఘోషము!

సుమం—కుమారా? చంద్రకేతూ! శంబూకవధార్థమై యేగిన రఘునాథుఁ డీమార్గమున వచ్చుచున్నట్లున్నాఁడు.

(పిమ్మటఁ బుష్పకముపై శ్రీరామచంద్రుఁడు ప్రవేశించును)

రామ—

శా॥ రారమ్మోయి కుమార, శూరకులచంద్రా, చంద్రకేతూ! ప్రియం
బారన్ గ్రుచ్చికవుంగలింపు నను వత్సా! సారకర్పూరనీ
హారాసారసుధాభిషేకముల చాయన్ జల్లనౌ నీతను
స్వైరస్పర్శముచేత మామకమనస్తాపంబు చల్లాఱుతన్॥

వత్సా! దివ్యాస్త్రధరదేహునకు నీకుఁ గుశలమే కదా?

చంద్ర—జనకా! అత్యద్భుతరణవ్యాపారుఁడును ప్రియదర్శనుండునునగు నీలవుని చెలికారముచేఁ గుశలము. అవధరింపుఁడు ఈవీరప్రకాండుని నాయనగారు నన్నుఁగాఁగాని అంతకుమించిన ప్రేమతోఁ గాని లాలింపవలయునని నావిన్నపము.

లవు—(స్వగతము) ఈమహానుభావుఁడు నన్నుగూడఁ గౌఁగిలించుకొనిన బాగుండును.

రాము— (లవుని నిరీక్షించి) సంతోషము నీచెలికాఁ డతిగంభీరాకారుఁడు సుమా అహా!

చం॥ మనుప సమస్తలోకములనై ధరియించిన యస్త్రవేదమో!
తనుప నజాండమెల్లఁ దనుధారణఁ జేసిన క్షాత్త్రతేజమో!
గనియయినట్టి శక్తులనికాయమొ! కాయమొ సద్గుణాళికిన్!
కనులకు లక్ష్యమై తగు జగత్త్రయపుణ్యఫలైకరాశియో!

లవు— (స్వగతము) అహాహా! ఈమహాపురుషుఁడు పుణ్యానుభావదర్శనుఁడు గదా. ఈరూపము ప్రకృష్టమైన ధర్మమునకు ఫలానురూపముగ నున్నది. భక్తిస్నేహ వైరాగ్యంబుల కేకాశ్రయంబీమూర్తియే, అహహో ఏమిది!

శా॥ వైరంబెల్ల నశించె, శాంతరస ముద్భాసించె, దోర్గర్వవి,
స్తారం బస్తమయంబుగాంచె, వినయస్వాంతంబు నన్వంచె, న
య్యారే! యీపురుషాగ్రిణిం గనఁ దదేకాయత్తమయ్యె న్మనం,
బౌరా! పుణ్యులు తీర్థముల్ బలె నమూల్యశ్రీప్రభావోన్నతుల్॥

రాము— (స్వగతము) ఏమిది, ఈతఁ డొక్కమాఱుగ నాకు దుఃఖశాంతి గావించుచున్నాఁడు. మఱి యేనిమిత్తముచేతనో కాని నాయంతరాత్మను ప్రేమార్ద్రము గావించుచున్నాఁడు. అయినను స్నేహమునకు నిమిత్తమేమి?

గీ॥ వస్తువులఁ గూర్చు నంతరుపాధి యేదొ;
బహిరుపాధులచేత నేర్పడదు ప్రేమ
పొద్దువొడువంగనే తమ్మిమొగ్గ విచ్చుఁ,
గలువచెలికానిఁ గని చంద్రశిల కఱుంగు॥

లవు—చంద్రకేతూ! వీరెవరు?

చంద్ర—ప్రియవయస్యా ! మా నాయనగారే కదా.

లవు— "ప్రియవయస్యా" అని పిలిచితివిగాన నాకును వీ రావరుసవారే, కాని, మహానుభావులగు రామాయణకథాపూరుషులు నల్గురును నీకీవరుసవారే కదా. అందు వీరెవ్వరో చెప్పుము.

చంద్ర—పెద్దనాయనగారే వీరు.

లవు— (ఉల్లాసముతో) ఏమీ రఘునాథుఁడే కా, సంతోషము. మహానుభావుని దర్శించితిని. నేఁడు సుప్రభాతము, (వినయకౌతుకములతోఁ, బరికించి) నాయనా ! ప్రాచేతసాంతేవాసి లవుఁడు నమస్కరించుచున్నాఁడు.

రాము—ఆయుష్మంతుఁడా ! రా రమ్ము, (ప్రేమతోఁ గౌఁగిలించి) ఓయి కుమారా ! ఱం కేటికి ? అతివినయము వలదు, పెక్కుమాఱులు నన్ను గట్టిగాఁ గౌఁగలించుకొమ్ము.

గీ॥ పాకమై విచ్చు తమ్మి లోఁ బేకువ్రాలె
లలితమై నున్ననై మాంసలంబు నైన
నీదు మైతాఁకు నాకు నామోదమయ్యెఁ
జలువవెన్నెలతోఁ గంద మలఁదులీల ॥

లవు—(స్వగతము) వీరికి నాపై నింతటి నిర్హేతుకప్రేమము. అజ్ఞానమున వీరికే నేను మహాపచారముఁ గావించితిని. కత్తిగట్టునంతటి దురుద్యోగమువరకు నేనే దొరకొంటిని. (ప్రకాశముగా) ఈలవుని యజ్ఞానమును నాయనగారు క్షమింపవలయును.

రాము—వత్సా ! నీవుచేసిన యపరాధమేమున్నది ?

చంద్ర—ఏమియు లేదు. అశ్వరక్షకులు ప్రకటించిన నాయనగారిప్రతాపోత్కర్షమును విని, యించుక విక్రమించినాఁడు.

రాము—బాలకా ! క్షాత్రమున కిది యలంకారమే కాదఁటోయీ ?

శా॥ తేజశ్శాలి సహింపఁడెన్నఁడు పరోత్తేజంబదే వానికిన్
నైజంబై, కొనితెచ్చికోని కళగాన్ జాల శోభించు ; వి
భ్రాజద్దీప్తులవేఁడివేలుపు జ్వలింపన్ సూర్యకాంతంబు స్వో
త్తేజంబున్ వెలిఁగ్రక్కుఁ దాను బరిభూతింగన్న చందంబునన్ ॥

చంద్ర--సౌజన్యమెట్లో పరాక్రమముగూడ నట్లే యీవీరునియందు శోభించును. చూడుఁడు ఈతఁడు ప్రయోగించిన జృంభకాస్త్రములతో మనసైన్యములు కదలమెదల నేరక యెట్లుపడియున్నవో,

రాము--వత్సా, లవా ! అస్త్ర ముపసంహరింపుము, చంద్రకేతూ ! నీవును నీబలంబుల నోదార్పుము.

లవు-నాయనగారియాజ్ఞ ననుసరించెదను (ధ్యానము నటించుచున్నాఁడు.)

చంద్ర--చిత్తము (నిష్క్రమించును)

లవు--అస్త్రము శాంతించినది.

రాము--వత్సా! బ్రహ్మాదులయిన తొల్లింటి మహానుభావు లనేకసహస్ర వర్షంబులు తపించి, నిజతపోమయతేజోవిరాజమానములగు నీ యస్త్రరాజములను సృష్టించిరి. అట్టి యీమంత్రపారాయణోప నిషత్తును భగవానుఁడగు కృశాశ్వుఁడు తనకు వేనవేలు వర్షంబులు శుశ్రూషగావించిన యంతేవాసియగు విశ్వామిత్రున కొసంగె. ఆమహానుభావుఁడు నాకుమాత్ర మనుగ్రహించె. ఇది వీని సంప్రదాయము. మఱి నీకేసంప్రదాయమున సిద్ధించినవి ?

లవు--మాయుభయులకును, నీయస్త్రములు పుట్టువుతోనే సిద్ధించినవి.

రాము--(ఆలోచించి తనలో) ఏమో కాఁగూడదా ! ఇది ప్రకృష్టమగు పుణ్యపరిపాకముచే లభించిన మహాప్రభావము కాఁబోలు! (ప్రకాశముగా) కాని ఉభయార్థక మేమి ?

లవు--మే మిరువుర మన్నదమ్ములము, కవలము.

రాము- అట్లయిన రెండవ వాఁ డెవ్వఁడు ?

(నేపథ్యమున) భాండాయనా, భాండాయనా !

శా॥ భూమీపాలుర సైన్యకోటికినిఁ దమ్ముంగుఱ్ఱకుఁ యుద్ధమం
చేమో యంటివి, మిత్రమా, యది నిజంబే చెప్ప మీనాఁటితో
నే ముల్లోకములం దధీశ్వర పదంబే మాయమయ్యెఁగాత ను
ద్దామక్షత్రజనాస్త్రశస్త్రముల మంటల్ నేఁడు చల్లాఱుఁగాక॥

రాము—ఓహో! ఎవఁడీతఁడు ధ్వనిమాత్రముచేతనే నాయొడలు పులక
రింపఁ జేయుచున్నాఁడు. ఆతఁడే కాఁబోలు ! నిర్ఘోషమునకుఁ దగినట్లే
శరీరముగూడ నీలమేఘశ్యామలమనోహరముగా నున్నది.

లవు—ఆయనయే నా అన్నగారు కుశుఁడు.

రాము—వత్సా ! యిచ్చటికి కొంకమేల రమ్మందువా ?

లవు—ఆలాగుననే.

కుశు— (ప్రవేశించి అద్భుత హర్షధైర్యములతో ధనువాస్ఫాలించుచు)

మ॥ తొలి వైవస్వతునుండి యే మనుకులేంద్రుల్ శక్రరక్షార్థమై
ఖలరక్షోవనముల్ దహించిరి నిజక్షాత్రాగ్నులం దామహా
త్ములతోనే రణమేని ధన్యమిది మత్కోదండ, మోహో ! పిచం
డిల బాణస్ఫురదుగ్రదీధితి శిఖాసీరాజిత జ్యాంకమై।

(అని వికటముగఁ బరిక్రమించును.)

రాము--(కుశునిఁగాంచి) అహా ! ఈక్షత్రియబాలకుని పౌరుషాతి
రేక మేమిా!

చ॥ కలకుమెఱుంగుచూపు త్రిజగంబుల సత్వబలంబులన్ దృణీ
కరణమొనర్ప, ధారుణిదిగంబడు నాఁటుడు ధీరయానము
ద్ధురముగ, బాలుఁడయ్యు గిరితో సరిగాఁడగు గౌరవంబునన్
దురదురవచ్చు పీడ్వాడలితో నడుపీరమొ లేక దర్పమో ?

లవు--(కుశుని సమీపించి) ఆర్యా! జయము.

కుశ--తమ్ముఁడా! ఏమో యుద్ధమనుచున్నారేమిటోయీ?

లవు-- అదియెంతపాటిగాని, గురువతనంబుమాని వీరియెడలఁ దాము వినయముననే వర్తింపవలయు.

కుశు--అదేల?

లవు--మహానుభావుఁడా రఘునాథుఁడే ఈయన. మనయందు స్నేహభావమే వహించియున్నాఁడు. మీ సమావేశమునకు వేడుకపడుచున్నాఁడు.

కుశు--(ఊహించుకొని) ఏమీ రామాయణకథానాయకుఁడగు బ్రహ్మండ నాయకుఁడా యీతఁడు?

లవు--అవును.

కుశు--ఆమహానుభావుని పుణ్యదర్శనము ప్రార్థనీయముకదా కాని మనము వారిసన్నిధానమున కేవిధముగఁ బోవలయునో?

లవు--గురుసన్నిధికిం బోలె నుపచారపూర్వకముగనే.

కుశు--ఓయీ! అదెట్లు?

లవు--ఊర్మిళాదేవికొడుకు చంద్రకేతుఁడీతఁడు; ఉదారగుణసంపన్నుఁడు సజ్జనుఁడు నన్నుఁ బ్రియవయస్యునిగా నెంచి నెయ్యమున గారవించుచున్నాఁడు. కావున, అతనిపరుసచే ధర్మానుసరణమున మనకుఁగూడ నీరాజర్షి నాయనగారేకదా.

కుశు.అట్లే కాని రాజన్యునియందైనను వినయానుసరణముదోషముకాదు.

లవు--ఆర్యా! ఈమహాపురుషునిఁజూడుఁడు. గంభీరమైన వీరి యాకార ప్రభావము లోకాతీతములగు వీరి సచ్చరితాతిశయములకుఁ దార్కాణముగ లేదా?

కుశు--(పరికించి)

శా॥ ఔరా, ప్రేమరసాత్మకంబయిన యీయాకారమేమీ! త్రిలో
కారాధ్యంబిది; యీప్రసాదగుణమాహా! యేమనం, బావనం

బీరాజర్షిమహానుభావ; మిఁక నేమీ పాత్రిమందే బలే !
శ్రీరామాయణకావ్యకర్త ప్రికటించెన్ స్వీయవాగ్దేవతన్॥
తండ్రీ? ప్రాచేతసాంతేవాసి కుశుఁ డిదే నమస్కరించుచున్నాఁడు.

రాము—ఆయుష్మంతుఁడా, రా రమ్ము;

గీ॥ సజలజలదమనోహరశ్యామమగుచు
నిద్దమై ముద్దుగారెడు నీదుమేను
గాఢవాత్సల్యమున బిగ్గఁగౌఁగిలింప
నాకు మనసయ్యె రాఁగదోయీ కుమార !

(కౌఁగిలించితనలో) ఈబాలకుఁ డెవ్వరి సంతానమో కాని,

శా॥ అంతర్నాడికలం దొలంగునిజదేహస్నేహసారంబో, దృ
ష్టాంతాకారతఁ బైకి నేర్పడిన దివ్యచ్చేతనాధాతువో,
భ్రాంతానందముచేతఁ బొంగుహృదయస్రావంబో, నాదేహమా
ద్యంతం బీతఁడు ముంచెఁగౌఁగిట సుధాయాదోనిధానంబునన్॥

లవు——జనకా ! పట్టపగలింటిభానుఁడు నెన్ను సటిం దపించుచున్నాఁడు.
ముహూర్తమాత్రి మీ్రామద్దిచెట్టునీడం గూర్చుందుముగాక.

రాము—వత్సా ! నీయిష్ట మేకావింతు.(అందఱుపరిక్రమించికూర్చుందురు.)

రాము——(తనలో) ఈ కుశలవుల జన్మవృత్తాంతమం దేదోరహస్య ముండి తీరవలయును. ఈబాలకుల వినయప్రవర్తనమునందు సయితము, నడుచుట, నిలుచుంచుట, కూర్చుండుట మున్నగు స్వభావములలోఁ బ్రాజ్యములగు సామ్రాజ్యలక్షణములే గోచరించుచున్నయవి. ఇవి ప్రియత్నముతో నలవరించుకొన్నవిగాఁ గన్పించుట లేదు. నిర్మలినంబులగు జాతిరతనంబులయందు నిగనిగలాడు మయూఖమాలికలపోలిక, వికచారవిందములయందు మాకరందబిందువుల చందమునఁ, బ్రిజజనమనోహరములగు వీరి దేహములయందు సహజలక్ష్మీవిలాసములే తాండవించుచున్నవి. అయ్యో ! నా పాపుహృదయ

మింకను నిర్ణయింప నేరకున్నది గాని ఈ శిశుద్వయమునందు రఘుకుమారుల చందములెన్ని ప్రతిబింబించుటలేదు ?

సీ॥ తరుణకపోత కంఠచ్ఛాయతోఁ రాయు
మెఱుఁగారు నిద్దంపు మేనిచాయ
ఘనవృషస్కంధంబు నెనయు మూఁపులుఁగోడ
సమ పరిపీన గాత్రముల సొరు
ధీర ప్రశాంత గంభీర నిశ్చలమైన
కొదమసింగంపు మేలుచూపుఁ జూపు
కణఁకణలాడు మంగళమృదంగధ్వనిం
దలపించు కంచు కంఠస్వరంబు

గీ॥ వెలయు పీఁకి రఘుకుమారులకుఁబోలె
సూక్ష్మశరముగ మాఱిమఱిఁ జూచుకొలఁది
జానకీలీల లెన్నియో కాన నగుచు
కనులలో నాడుచున్న ద క్కాంతమోము॥

హా! హృదయమా! ఇంకను సందేహించెద వేల, జానకీ వదనారవిందమే యీకనలమోములం దుట్టిపడుచున్నది ? చూడు,

గీ॥ ఆణిముత్యాల పలుకాంతి నందగించు
ముద్దుమోవి యదే; కర్ణములును నవియె;
రక్తనీలంబులయ్యు నేత్రములలోని
సహజ సౌభాగ్య గుణవిలాసంబు లవియె॥

ఇదియో వాల్మీకి నివసించునట్టి యరణ్యము. ఇక్కడనేకదా జానకి పరిత్యజింపఁబడినది. బాలకుల రూపలీలాదికములా సరిపోవుచున్నవి. ఇఁక "అస్త్రములు స్వతస్సిద్ధము"లను విషయమేదో దానిని గదా విమర్శింపవలయు. ఆనాఁడు చిత్రసందర్శన సందర్భమునందీయస్త్రములఁగూర్చి నా చేసిన వరప్రదానమే ఫలించినదేమో? సంప్రదాయశూన్యముగఁ దొల్లింటి మహానుభావులకైనను నీ యస్త్రములు

లభించినట్లు నేను వినలేదు. ఈ యానందాతిశయమే సందేహములచే నాందోళించు నాడెందమును నమ్మించుచున్నది. ఇదియుంగాక, దేవేరి గర్భభారము రెండు పాయలుగా నేర్పడియుండుటను నే నెన్నిమాఱులో జూచితిని. పోనీ యేదేని యుపాయముచే వీరి నడుగుదునా ?

లవు—జనకా ? ఏమిది జగన్మంగళంబగు మీవదనారవిందము బాష్పవర్షముచేఁ దోఁగుచున్నది; ఎందులకు ?

కుశు—వత్సా ! ఎందులకని యడిగెదవేమి ?

మ॥ అనుఁగుం జానకి లేని రాములకుఁ గాదా దుఃఖమేదేనిఁ, గాం
తనెడం బాయఁ బ్రపంచమంతయు నరణ్యంబే కదా ? యంత య
త్యనురాగం బెటొ యీవియోగమటులే యత్యంత దూరంతం బిఁకే
మన; రామాయణమే యెఱుంగనటు వత్సా, యిట్లు ప్రశ్నింతువే?

రాము—(స్వగతము) అహో ! వీరి ప్రసంగము తటస్థముగానున్నది. వలదు. ఇంకఁ బ్రశ్నించి మాత్ర మేమి ప్రయోజనము. ఓ పాడు హృదయమా ? ఆకస్మిక చంచలవికారముతో నేల పరువులెత్తితివి ? పట్టఁజాలని దుఃఖముచే బయటఁబడిపోయి పసివాండ్రు సైతము జాలిపడునంతటి వేలవైపోయితివి. కానీ, ఈ వికారము తప్పిపుచ్చెదఁగాక. (ప్రకాశముగా) బాలకులారా ! రామాయణమఁట, అందు సూర్యవంశ సంకీర్తనముగలదఁట వాల్మీకిభగవానుని సరస్వతీనిష్యందమఁట! అందొక్కింత విన఼ కుతూహలమగుచున్నది, చదివెదరా ?

కుశు—అవును ఆగ్రంథమును మేము శ్రద్ధతోఁ బఠించితిమి. అడిగిన వెంటనే, బాలచరిత్రాంతిమాధ్యాయములోని యీ రెండు శ్లోకములు స్ఫురించినవి. ఆకర్ణింతురుగాక,

శ్లో॥ ప్రియాతు సీతా రామస్య । దారాపితృకృతా ఇతి
గుణా ద్రూపగుణాచ్చాపి । ప్రీతి ర్భూయో ప్యవర్ధత॥

లవు—తండ్రీ ! రెండవశ్లోకము నేను చదువుదునా ?

రాము—నాయనా ? ఏదీ పఠింపుము.

శ్లో॥ ప్రకృత్యైవ ప్రియా సీతా రామస్యాసీన్మహాత్మనః । ప్రాణేభ్యోపి ప్రియో భవత్
హృదయ స్త్వేవ జానాతి । ప్రీతియోగం పరస్పరమ్॥

రాము—(స్వగతము) హా! హా! కష్టము. ఇది యతి ఘోరముగ హృదయమర్మమును జెల్లగించుచున్నది. హా దేవీ! అప్పుడీ ప్రకారము ననేకదా మనకు జరిగినది. అట్టి యా సంసారవృత్తాంతము లేనాటికప్పుడు లేని విపర్యాసపరంపరగల విప్రలంభాంతములుగాఁ బరిణమించి హృదయమును దహించుచున్నవే!

సీ॥ పరమవిశ్వాసభావములచే మితిలేని
నాఁటి యానంద సందర్భమేడ
అన్యోన్యనర్మ లీలానుకూల విధాన
నానా విలాస యత్నంబులేడ
తనివోని కూర్మి మంతనపు ముచ్చటలకై
మొదవు కౌతుక రసాభ్యుదయమేడ
ఖేదమోదముల నేకీభావము వహించి
పెనఁగొన్న మనసు పొంతనము లేడ

గీ॥ అంతయు నదేదొ స్వప్నవృత్తాంతమట్లు
ముగిసి దుస్స్మరణీయమై పోయెగాని
పాడు ప్రాణంబు లేటికో పాసిపోక
ప్రాకులాడుచు నున్న వీపాపిబొంది॥

హా! హా! దుస్స్మరణీయమైన యాకాలమే యిప్పుడు స్మరింప నద్యోనా? అయ్యో ఆముచ్చటలెక్కడ? మొదటనే హృదయమునఁ బెనఁగొన్న గాఢానురాగముచేతఁ గాఁబోలు, కాఁపురమునకు వచ్చిన కొలఁది కాలముననే జానకి యెంతయో కలుపుఁగోలుతనంబున నామనం బలరింప నేర్చినది,

సీ॥ మొలుఁగుఁ జెక్కిళ్ళపైఁ జిఱుగుంట లేర్పడ
మొలకనవ్వుల ముద్దు గులుక నేర్చె
పనియేదొ కల్పించికొని జంటబాయక
వెడవెడఁ జనవు లర్పింప నేర్చె

తలఁపు వెల్లదనంబుదెలిసి యూటఁగ నూ
రింపుఁ బల్కుల ముచ్చటింపనేర్చె
కైసేతమై కొల్వుకడకేగుచో సైఁగ
యిడి పిల్చి ముద్దు లందీయనేర్చె
గీ॥ తనువుపై గోలతనము డెందమునఁ గొంత
పౌఢతనముగ మెలఁగ నప్పొలఁతి నేర్చె
దినమునకు మేన నొకవన్నె తేజరిల్లఁ
బ్రాయపుందీవ ఁ్రొలిపూఁతఁ బూయునపుడె।

(నేపథ్యమునఁ బెద్దకలకలము)

కుశు—వత్సా! ఆ కలకలమేమో చూచిరమ్ము.

(కొందఱు వటుప్రులు పరువెత్తి వత్తురు)

వటు:—కుమారులారా! మీకును, రాజపుత్రి సైన్యములకును ఘోర యుద్ధము జరుగుచున్నది మన మునిపల్లె యాబాలగోపాలము కలగుండువడి పరువెత్తికొని వచ్చుచున్నది. అందులకు మన గురువుగారగు వాల్మీకులును వసిష్ఠులును మఱి మిథిలాపతియగు వృద్ధరాజర్షియు, అరుంధతీ సహితులై కౌసల్యాదులగు దశరథుని పట్టపు దేవులును బయలుదేఱి మునిసలితమ్ముచే నడువలేక పడుచు లేచుచు వచ్చుచున్నారు.

రాము—ఏమీ! పూజ్యులగు నరుంధతీ వసిష్ఠులును నమ్మలును, మామగారుగూడ నిక్కడ సేయుచున్నారా? అయ్యో! వీరందఱి నే నేమొగ మునఁజూతును. హా హా మందభాగ్యుఁడను, జనకరాజర్షి గూడ నిచ్చటికే వచ్చినాఁడని వినుచుఁ పంటివార్తవింటినే! కాని, (ప్రకాశముగా) కుమారులారా! మనమే త్వరగా వారలఁగలిసికొందము రండు.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

ఇది అష్టమాంకము.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః

ఉత్తర రాఘవము

నవమాంకము.

(ప్రవేశము :— లక్ష్మణుఁడు.)

ఓహో ! ఇప్పుడు వాల్మీకిభగవానుఁడు బ్రహ్మక్షత్ర పౌరజానపదులగు ప్రజలతోఁబాటు మమ్ముఁగూడ నాహ్వానముగావించి, స్వప్రభావముచే దేవాసురతిర్యగురగమానవనికాయ్యంబగు చరాచరభూత ప్రపంచమును నొక్కయెడ సమావేశపఱిచినాఁడు. నాకును అన్నగారాజ్ఞాపించిరికదా "వత్సా! తన నాటకమప్సరస్త్రీ లాడుచుండఁగాఁ జూచుటకు వాల్మీకిభగవానుఁడు మనల నాహ్వానముగావించెఁ గావున భాగీరథీ తీరమందలి యొక మనోజ్ఞస్థానమున సమాజ సన్నివేశము గావింపుము" అని; అలాగే నేనును మర్యామర్త్యవిశిష్టమగు భూతసంఘాతమునకు నుచితస్థానంబులఁగల్పించితిని. ఇదిగో ఆర్యుఁడును దయచేయుచున్నాఁడు. ప్రాజ్యమగు రాజ్యాశ్రమమునందుండియు దుష్కరమగు తాపసవ్రతమునే యవలంబించుచున్న యన్నగారు వాల్మీకిభగవానుని యందలి గౌరవముచేతనే యిక్కడి కేతెంచుచున్నారు.

(పిమ్మట రాముఁడు ప్రవేశించును.)

రాము—వత్సా ! లక్ష్మణా! రంగప్రేక్షకులు వచ్చినారా ?

లక్ష్మ—వచ్చినారు.

రాము—ఈ కుశలవకుమారుల కిరువురకును జంద్రకేతునితో సమానమగు స్థానమర్యాద నేర్పఱుపుము.

లక్ష్మ—ప్రభుస్నేహము గుర్తించి యట్లే చేసితిని. ఇదియే రాజాసనము పఱిపించితిని. ఆర్యుఁ డలంకరించుఁగాక. (రాముఁడు కూర్చుండును.)

లక్ష్మ—ఓయీ ! ఇఁక నారంభింపుఁడు.

సూత్రధారుఁడు—(ప్రవేశించి) భూతార్థవాదియగు వాల్మీకిభగవానుఁడు, జంగమస్థావర విశిష్టంబగు లోకంబున కిట్లని యాజ్ఞాపించుచున్నాఁడు. "ఆర్ష నేత్రముతోనుపలక్షించి, పావనంబును కరుణాద్భుతరసబంధురమునుగా మేము నిబంధించిన యీప్రబంధమును, గౌరవముచే నవధరింతురుగాక" అని.

రాము—ఇట్లని వేఱే చెప్పనక్కఱలేదు. మహర్షులు సమస్తధర్మములను బ్రతీక్షించినవారు. అమృతసారంబులై, పరోరజసంబులగు వారి ప్రజ్ఞానంబులకు నన్యథాత్వం బెన్నండును సంభవింపదు. కావున నట్టివానియెడ సంశయింపనే కూడదు.

(నేపథ్యమున) హా! ఆర్యపుత్రా! హా! కుమారలక్ష్మణా! ఏకాకినిగా నీ మందభాగ్యురాలినిఁ గీకారణ్యమున దిక్కులేనిదానిగా విడిచిపెట్టితిరే! ఆసన్నప్రసవవేదనతో నల్లాడు నన్ను గంగకే యొప్పగింపనెంచితిరా?

లక్ష్మ—(స్వగతము) అయ్యో! ఇదేదో విపరీతమైనదే!

సూత్ర—

గీ॥ దేవి వైదేహి విశ్వధాత్రీతనూజ విభుసచేఁ గాఱుఁగానలవిడువఁబడియె పతివియోగార్తిచే నామెప్రసవబాధనోపఁజాలకగంగలోనుఱుకఁబోయె.

(నిష్క్రమించును.)

రాము—హా! హా! దేవీ జానకీ! సాహసింపకుము, సాహసింపకుము. వత్సా, లక్ష్మణా! రక్షింపుము. రక్షింపుము.

లక్ష్మ—ఆర్యా! యిది నాటకము.

రాము—హా! దేవీ, దండకారణ్యవాస ప్రియసఖీ! నీకీ దైవదుర్విపాకమంతయు నీ రామహతకునివలనఁ గదా.

లక్ష్మ—ఆర్యా, ప్రబంధార్థమును దిలకింపుఁడు.

రాము--ఇదే వజ్రమయుఁడను సిద్ధముగానే యున్నాను.

(అంతటఁ దొడపై నొక్కొక్కబాలకునుంచికొన్న పృథ్వీ, భాగీరథులచే నవలంబింపఁబడిన సీత ప్రవేశించును.)

రాము--వత్సా! సౌమిత్రీ, యేమో నిర్ణయింపరాని మోహాంధకారమునఁబడిపోవుచున్నాను సుమా, నాచేయి పట్టుకొమ్ము.

పృథ్వీ, భాగీరథులు—

గీ॥ ఊఱడిలుమమ్మ కల్యాణి, యూఱడిల్లుమమ్మ వైదేహి, నీయదృష్టమ్ము పండె
రఘుకులమునింపు మేటిపుత్రకులఁ గవలకడుపుచల్లంగఁ గంటివిగా కుమారి!

సీత—(చూచి) ఆహా! ఇద్దఱుకొడుకులఁ గంటినా? ఏరీ (పిల్లలనంటికొని) హా! ఆర్యపుత్రా, (మూర్ఛిల్లును)

లక్ష్మ--(రాముపాదములపైఁబడి) ఆర్యా! అదృష్టవంతులము, బ్రదికితిమి రఘువంశమునకుఁ గల్యాణాంకురము లుదయించినవి. (రాముంజూచి) హా, హా! ఏమిది! కన్నీటిమున్నీటంబడి, పరవశుఁడై యార్యుఁడు మూర్ఛిల్లెఁగదా, (విసరుచున్నాఁడు)

పృథ్వీ--బిడ్డా, ఊఱడిల్లుము, ఊఱడిల్లుము.

సీత--భగవతులారా, మీరెవ్వరు?

పృథ్వీ--వత్సా! ఈమె నీశ్వశురకులదేవత భాగీరథి.

సీత--భగవతీ! నీకు నమస్కారము.

భాగీ--చారిత్రమునకనురూపమైన కల్యాణపరంపరలం బొందుము.

లక్ష్మ--అమ్మ! అనుగ్రహింపఁబడితిమి.

భాగీ--వత్సా, ఈయమ నీతల్లి వసుంధర.

సీత--హా! అమ్మా, ఇట్టియవస్థలోనున్న నన్ను జూచుచున్నావా?

పృథ్వీ--రావే నాతల్లీ, రమ్ము. (సీతను గౌఁగిలించి మూర్ఛిల్లును.)

లక్ష్మ--అమ్మయ్య! ఆర్య పృథ్వీభాగీరథులచే ననుగ్రహింపఁబడినది.

రాము--(చూచి) ఇది మఱింత కరుణాస్పదముగానున్నది.

భాగీ--విశ్వంభరయు దుఃఖించుచున్నదే! కన్నకడుపుకదా, దీని కెంతటివారైన లోఁగిపోవలసినదే. చైతన్యవంతులకెల్ల నీసంసారతంతు వంతరంగమున మోహాగ్రంథితోఁ దెగిపోకుండ నుండునదేకదా. వత్సా! వైదేహి; దేవీ భూతధాత్రి; ఊఱడిల్లుఁడు, ఊఱడిల్లుఁడు.

పృథ్వి--భాగీరథీదేవి! ఈ సీతనుజూచి నే నూఱడిల్లుటయెట్లు?

మ॥ కలకాలంబిటుబిడ్డ కాఁపురమయో! కష్టాలకోనే చనన్
వలెనా! యింతసుఖంబుమాటఁ గలనైనంగాన దాలంకలో
పల రాకాసిచెఱం జిరంబునికి దప్పన్ వెండి, శ్రీరాము పా
ద్దులతో నీగతి సంభవించె నెటులోర్తుం జూచి యీ కానుపున్॥

భాగీ--దేవీ! తెలియనిదానవుకావు గదా భవితవ్యమున కెవ్వరడ్డు పడఁగలరు?

పృథ్వి--భాగీరథీ, నిజమే కాని రామభద్రునకిది తగినపనియా? చూడు,

మ॥ మునుబాల్యంబునఁ దా గ్రహించిన కరంబున్ లెక్కసేయండు, మ
న్నన నన్నెన్నగణింపఁడా జనకునైనం గానఁడా వహ్నినై
ననుగైకోఁ డలసాహచర్యమతినైనం జూడఁ డీ కాన్పునై
న నిదానింపఁడిఁకేవియో తగుప్రమాణంబుల్ ధరాజానికిన్॥

సీత--హా! ఆర్యపుత్రుఁడు తలంపునకుఁ దేఁబడియెనే!

పృథ్వి--ఆఁ ఇఁకను నీ కార్యపుత్రుఁ డెవ్వఁడే?

సీత--(సిగ్గుతోడి కన్నీటితో) అమ్మా నీ వన్నట్లే.

రాము--అమ్మా! పృథ్వీ నిజమే. ఉన్నను నేను లేనివాఁడనే.

భాగీ--భగవతీ, వసుంధరా! క్షమింపుము. ఈసంసారమునకు శరీరంబవే నీవుకదా, ఎఱుకలేనిదానివలె నల్లునిపైఁ గోపగించుకొందువేమి?

మ॥ అలమోన్ దుర్యశమెల్లలోకముల,నాయగానోట; ముండ్ లంకలో
పలఁగావించిన శుద్ధిమాట యొకఁడున్ బాటింపఁడిచ్చోటు, నీ

యిల, లోకానుమతంబెకా కులధనం బిక్ష్వాకువంశ్యాళి కీ
కలత్రం జిక్కిన రామభద్రునకిఁకం గర్తవ్య మేముండెడిఁ?

లక్ష్మ—దేవతల కద్దేమున్నది. నిఖిలభూతహృదయేంగితంబుల నెఱుంగ నేర్తురు కదా. అందున భాగీరథింగూర్చి చెప్పవలయునా? తల్లీ నిజమాడితివి, నీ కిదే యభివాదనము.

రాము—తల్లీ! భగీరథకుటుంబమందు నీకుఁ గలయనుగ్రహమును నిర్వర్తించితివి.

పృథ్వి—భాగీరథీ! మీయెడ నిరంతరము నేను ప్రసన్నురాలనే అయినను నాబిడ్డకు సంభవించిన యీదుఃఖసంవేగమాపాతదుస్సహమైనది. రామభద్రునకుసీతపైఁగలగాఢానురాగము నేనుమాత్రమెఱుంగనా?

గీ॥ విధివశంబునఁ బ్రియురాలి విడిచి యతఁడు
దరికొని దహించుచున్న డెందంబుతోడ
నఖిలలోకోత్త రాతిధైర్యంబువలన
బ్రతికియున్నాఁడు ప్రజలసౌభాగ్యమునను॥

సీత—(ఏడ్చుచుఁగృతాంజలియై) తల్లీ; ఈదుఃఖము భరించి నే నింక బ్రతుక లేను, నీయంగములయందు నన్నువిలయము గావింపుము.

రాము—ఇంతికంటె వేఱేమనఁ గలదు!

భాగీ—పాపముశాంతించుఁగాక. బిడ్డా, వేయివత్సరములు సౌభాగ్యవతివై జీవించియుందువు.

పృథ్వి—వత్సా! సాహసమువలదు. నీపుత్రికులనైన గాపాడుకొనవా?

సీత—అమ్మా; అనాథనైపోయితిని. ఇంకవీరితోనేమి?

రాము—హా! హృదయమా! వజ్రమయమైతివే!

భాగీ—బిడ్డా, నీవు సనాథవే అనాథ వెట్లవుదువు?

సీత-- అయ్యో! మందభాగ్యురాలికి నాకు సనాథత గూడనా.

భాగీ--వత్సా, ఏల నిర్వేదము?

గీ॥ అమ్మరో, లోకకల్యాణమైన నిన్ను నీవె యీగతినేల నిందించుకొందు
నీకు సాంగత్యమునఁ జేసినిశ్చయముగ మాపవిత్రతగూడసంభావ్యమయ్యె.

లక్ష్మ--ఆర్యా! వినుము.

రాము--లోకము విననీగాక.

(నేపథ్యమునఁ గలకలము.)

రాము--ఇదేదో మహాశ్చర్యకరమైనదే!

సీత--ఆహా! ఏమిది అంతరిక్షమంతయుఁ బ్రజ్వలించుచున్నది!

పృ-భా--ఓహో! తెలిసినది.

గీ॥ మున్ను గ్రమముగ సల భృశాశ్వుండు, కౌశి
కుండు, రామునకు వేనికి గురువులైరి,
అవియె యావిర్భవించుచున్నవి నిశాత
మార్గణగణంబుతోడి జృంభకములెల్ల॥

(నేపథ్యమున)

గీ॥ జానకీదేవి, యిదె నమస్కారమమ్మ శరణమిఁక మాకు నీతనూజద్వయంబె
చిత్రపటమందుమమ్ముదర్శించునప్పుడల్ల రఘునాథుఁడిట్లు మాకానతిచ్చె.

సీత--ఆహా! ఆనందము. అస్త్రదేవతలు ప్రస్ఫురించుచున్నారు.

లక్ష్మ--ఆర్యా, ఆనాఁడు వక్కాణించితిరిగదా, "సర్వథా యివి నీ సంతానము నాశ్రయింపఁగలవు" అని.

పృ-భా-- గీ॥ వందనంబో మహాస్త్రదైవతములార,
ధన్యులము మేము మీ ప్రసాదంబు వలన
బిడ్డలెప్పుడు మిమ్ము భావింతు రపుడు
దరికి నరుదెంచు పొందు భద్రముగ మాకు॥

రాము:-హా వత్సా! లక్ష్మణా!

గీ॥ విస్మయానందసందర్భవిభ్రమములఁ జెదరియుప్పొంగుకరుణవీచికలను జేసి
ఇట్టిదట్టిదియనినిర్ణయింపరానికొండొకయవస్థఁ గొట్టుకొనుచునుంటి.

పృథ్వీ--బిడ్డా ఆనందింపుము. నీపుత్త్రకు లిప్పుడు రామభద్రులంతటి వారైరి.

సీత--హా! భగవతులారా! దిక్కులేనిదాననైతిగదా. వీరికి క్షాత్త్ర సంస్కార మొనరించువా రెవ్వరు?

రాము--హా, హా, లక్ష్మణా! ఎంతటి వైపరీత్యమయ్యెను.

మ॥ పరమేష్ఠిప్రియయా వశిష్ఠుఁడు పరబ్రహ్మర్షి పారంపరిన్
బెంపాలించు రఘుక్షితీశ్వర కుటుంబంబాతకున్ దీపికా
భరణంబైన వసుంధరాసుత తపింపంజొచ్చె సంస్కర్తలె
వ్వరు నాబిడ్డలకంచు నీవిషమదైవప్రాప్తి కింకేమనన్॥

భాగీ--బిడ్డా! దీనికై విచారమెందులకు? కష్టకాలమున నిన్నాదరించి తనయాశ్రమమునఁ జేర్చికొన్న వాల్మీకిభగవానుఁడు లేఁడా? ఆమహానుభావుండే కదా నీకుఁ బురుడుపోయుటకు మమ్ము నియోగించినది; పాలువిడిచిన వెనుక నీ బిడ్డల నాయనకే యొప్పగించెదము కావలసిన క్షాత్త్రసంస్కారమాయనయే నిర్వర్తింపఁగలఁడు. వశిష్ఠాంగిరసులెట్లో ఈ వాల్మీకిభగవానుఁడు సయితమట్లే రఘు జనక వంశముల రెంటికిని యాచార్యుఁడే.

రాము--ఏమీ ఇదంతయు వాల్మీకిమహానుభావుని నియోగమా? మహర్షీ! నమస్కారము నీశిష్యవాత్సల్యము. నిరూఢమైనది. అమ్మా భాగీరథీ, నీవును బాగుగ యోజించినావు.

లక్ష్మ--ఆర్యా, సత్యము విన్నవించుకొనుచున్నాను. ఆ యా జాడలంబట్టి యీ బాలకులే కుశలవులని యూహించెదను. చూడుఁడు,

గీ॥ కవలు వీరలు వీరపుంగవులు, మఱియు
నస్త్రసంతతియా జన్మమందె యొదవె
చదువులా మాని వాల్మీకి సంతరించె
నడిరెండేండ్ల ప్రాయపుం బడియుఁ గుదిరె॥

రాము-- అవును, ఈశిశువులే కుశలవులని యాందోళించు డెందముతో నేనును గలవరమందుచునే యున్నాను.

పృథ్వి-- బిడ్డా, ఇంకరమ్ము రసాతలమును బవిత్రీకరింపుము.

రాము-- హా! ప్రేయసీ! లోకాంతరమునకుఁ దరలుచుంటివా?

సీత-- అమ్మా; నన్ను నీలోఁ జేర్చికొని లయమొందింపుము. ఇటువంటి జీవలోకపరివర్తన మింక నే ననుభవింపఁజాలను.

రాము-- హా! హా! ఏమిప్రత్యుత్తరము వచ్చునో కదా!

పృథ్వి--బిడ్డా, పాలువిడుచువరకు నీవు నా కడుపునుండి బిడ్డలఁ గాపాడుకొనుచుండుము, పిదప వాల్మీకి సిద్యోగ మెట్లో యట్లు కావింతువుగాని రమ్ము.

భాగీ-- ఈమాట బాగున్నది. వాల్మీకియానతియు నిట్లేకదా.

(గంగా, పృథ్వి, సీతలు, నిష్క్రమింతురు.)

రాము-- ఏమీ! వైదేహికి విలయమే సంభవించెనా? హా, దేవీ దండకారణ్యావాసప్రియసఖి, హాచారిత్రదేవతా! లోకాంతమునకేగితివా?

(మూర్ఛిల్లును.)

లక్ష్మ--హా, హా, వాల్మీకిభగవానుఁడా, రక్షింపుము, రక్షింపుము. ఇదియా నీ కావ్యార్థము!

(నేపథ్యమున) చాలింపుఁడు వాద్యములసందడి. ఓహోహో జంగమస్థావర మర్త్యామర్త్యభూతసంఘాతములారా! వాల్మీకిభగవానునిచే ననుజ్ఞాతమైన పవిత్రాద్భుతమును బరికింపుఁడు.

లక్ష్మ--అహాహా ! అద్భుతముగానున్నదే !

గీ॥ కలఁగామథియించిన విధాన గాంగజలము
గగనతలమెల్ల దేవర్షి గణమునిండె
అద్భుతంబదె ! యార్య త్రోయమునుండి
వెడలె గంగా వసుంధరల్ వెంబడింప॥

(మ ర ల నే ప థ్య ము న)

మ॥ అరుదేవమ్మ యరుంధతీ, భువనవంద్యా, మేము మందాకినీ
ధరణీదేవుల మొప్పగించెదము సీతన్ నీకుఁ బుణ్యాంగనా
భరణంబున్ బతిదేవతాతిలకమున్ వైదేహి నీ కోడలిన్
కరణీయంబుదలంచి పోషించికొనుఁడింకన్ నీవు వాల్మీకియున్॥

లక్ష్మ--ఆశ్చర్య మాశ్చర్యము. ఆర్యా ! చూడుఁడు, చూడుఁడు,

(పిమ్మట అరుంధతి, సీతయు, వాల్మీకియుఁ బ్రవేశింతురు.)

అరుంధతి-- గీ॥ త్వరపడుము వత్స, జానకీ తలఁకు విడుము
అనఁగొనియుష్ణ వెనువెన్క లాడఁదగదు
ప్రణయహితమైన నీ కరస్పర్శచేత
రమ్ము బ్రతికింపు వేగ మా రామభద్రు॥

సీత--(త త్తఱపాటున సమీపించి రాముని స్పృశించుచు) ఆర్యపుత్రా,
లెమ్ము డిల్లుడు.

రాము--(సమాశ్వసిల్లి యానందమున) అహాహా, ఏమది. (చూచి హర్షా
ద్భుతములతో) దేవియు, అరుంధతియు, ఋష్యశృంగశాంతా సమే
తులు గురువులందఱునా ?

అరు--వత్సా ! రామభద్రా, చూడుము. ఈ యమ భగీరథకులదేవత
యగు భాగీరథి, ఈమె నీ యత్తగారు భగవతి విశ్వంభర, నీ యెడ
ననుగ్రహించినారు.

భాగీ-పృథ్వి-- (నేపథ్యమున) జగత్పతీ రామభద్రా! పరిత్యాగ సమయమున మమ్ము ధ్యానించి సీతను మాకొప్పగించితివిగదా ఆ ఋణము తీర్చికొంటిమి.

రాము-- ఏమిది మహాపరాధుఁడనగు నన్ను భగవతులిరువురు ననుగ్రహించినారు!

అరుం--ఓ హో! పౌరజానపదులారా ఈవిధముగా నీమె పూజ్యులగు మందాకినీవసుంధరాదేవతలచే బ్రస్తుతింపఁబడి, వాల్మీకి మహాముని చేఁ బరామర్శింపఁబడి యరుంధతినగు నాచే నొప్పగింపఁబడుటయే కాక, పూర్వము భగవానుఁడగు వీతిహోత్రునిచే బ్రహ్మాదిదేవతలెల్ల నభినందింపఁ బవిత్రచారిత్రయని నిర్ణయింపఁబడినది. అట్టి సూర్యవంశపుంగోడలగు దేవయజనసంభూతను నీసీతను రామభద్రుఁడు మరలఁ బరిగ్రహించుటకు మీయభిప్రాయమేమి?

(నేపథ్యమున) ఇంతకంటె జగదానందమేమున్నది? అవశ్యము పరిగ్రహించుఁగాక!

లక్ష్మ--ఆహా! ఎంతటి సుదినమిది!

[ఈవిధముగాఁ బూజ్యురాలగు నరుంధతీదేవి హెచ్చరించినతోడనే పౌరజానపదులెల్లరును సమస్తభూతగ్రామంబును జానకీదేవికి నమస్కరించుచున్నారు. దిక్పాలురును సప్తర్షులును గుసుమవర్షముల నభిషేకించుచున్నారు.]

వాల్మీ--జగత్పతీ! రామభద్రా?

మ॥ క్రతురాజంబు యథావిధిన్ జరుగు లోకశ్లాఘ్యమై కాంచన
ప్రతిమాస్థానమునందు నిల్పికొను మప్పా! నిక్కపుంజానకిన్
గృతపుణ్యన్ సహధర్మచారిణిఁ బురంధ్రీరత్నమున్; బుణ్యదం
పతులన్ మిమ్ములఁ గన్నులారఁగని యానందించు ముల్లోకముల్।

రాము-- భగవానుఁ డాజ్ఞాపించినట్లు

లక్ష్మ--నేఁటికిఁ గృతార్థుఁడనైతిని

సీత--అమ్మయ్య, బ్రతికితిని.

లక్ష్మ--అమ్మా జానకీ! లజ్జాహీనుఁడు లక్ష్మణుఁడు నమస్కరించుచున్నాఁడు.
సీత--వత్సా! ఇట్టివాఁడవుగాఁ జిరకాలము వర్ధిల్లుము!
అరుం--వాల్మీకిభగవానుఁడా! సీతాగర్భసంభూతులగు రామభద్రపుత్రులఁ గుశలవులఁ గూడఁ దలిదండ్రుల కొప్పగింపుము.
రాము--లక్ష్మ--ఆనందము, కానిండు.
సీత--(సబాష్పాకూతముగ) ఏరీ! నాపుత్రకులు!
వాల్మీ--బిడ్డలారా! రండు నమస్కరింపుఁడు. ఈయన మీతండ్రి రఘుపతి. ఈతఁడు మీపినతండ్రి లక్ష్మణుఁడు. ఈమెయే మీతల్లి సీతాదేవి. ఈమహానుభావుఁడు మీమాతామహుఁడు జనకరాజర్షి.
సీత--(హర్షకరుణాద్భుతములతోఁ జూచి) ఏమి నాతండ్రియా!
కుశ--లవ--హా! తండ్రీ! హా! తల్లీ! హా! మాతామహా!
రాము--(సంతసమునఁ గౌఁగిలించి) కుమారులారా! పుణ్యమునలభించితిరి.
సీత--కుమారా కుశా! రా, రమ్ము కుమారా లవా! జన్మాంతరగతను నన్నుఁ జిరకాలము గౌఁగిలించుకొండు.
కుశ--లవ--అహా! ధన్యుల మైతిమి.
సీత--వాల్మీకిభగవానుఁడా! నమస్కరించుచున్నాను.
వాల్మీ--బిడ్డా! చిరకాలము సౌభాగ్యవతివై వర్ధిల్లుము.
సీత--అహా! ఎంతటి సుదినమిది! నాయనయు, కులగురువులును, ఆర్యాజనంబును, సభర్తృకయగు శాంతాదేవియు సలక్ష్మణుఁడై సుప్రసన్నుఁడైన యార్యపుత్రుఁడును గుశలవులును నొక్కమాఱుగఁ గనిపించుచున్నారు. అహాహా! ఈమహానందమునఁ బరవశనగుచున్నాను.
వాల్మీకి--రామభద్రా! నీకింకను నేమికావలయు?

భరతవాక్యము.

కలుషంబుల్ దొలఁగించి యీ కథ జగత్కల్యాణమై యెల్లకో
ర్కులఁ జేకూఱుచుఁగాక లోకజనయిత్రిన్ జాహ్నవింబోలి ని
చ్చలు వాగ్బ్రహ్మకవిప్రరూఢమగు ప్రజ్ఞావాణి నీయూపకం
బిల సేవింతురుగాక రంగములయం దింపార విద్వన్మణుల్॥